

magazin istoric

ANUL XVIII Nr. 2 (203) FEBRUARIE 1984

magazin istoric

Revistă de cultură
istorică

Anul XVIII

Nr. 2 (203)

februarie 1984

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIPI
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU

ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

①

④

②

③

SUMAR

București — milenii de istorie: <i>Ion Popescu-Pufuri</i>	2
Două decenii pe tronul țărilor române — Grigore II Ghica: <i>Matei D. Vlad</i>	5
De la planul Talleyrand la propunerile Desprez: <i>Cornelia Bodea</i>	10
Tezaurul de la Craiova: <i>Mihai Gramatopol</i>	15
Între ignoranță și eroare voită: <i>Mihail Diaconescu, Gheorghe David</i>	17
1939. România își apără independența: <i>Cristian Popișteanu</i>	22
I.L. Caragiale ziarist: <i>T. Caranfil</i>	28
1814. O instanță austriacă aplică dreptul Țării Românești: <i>Radu Economu</i>	30
1879. I.I.C. Brătianu incognito în Transilvania: <i>Costin Murgescu</i>	33
Avram Iancu la Gimnaziul crăiesc din Zlatna: <i>Iacob Mârza</i>	41
Viața cotidiană în Portugalia medievală: <i>A.H. de Oliveira Marques</i>	42
File de istorie gruzină din sec. XVI: <i>Dorin Matei</i>	45
1939-1940. Berlinul văzut de la Ambasada Italiei: <i>Leonardo Simoni</i>	49
Stendhal — pe drumurile istoriei: <i>Valentin Lipatti</i>	55
Istoria acuză — Majdanek: <i>Milică Moldoveanu</i>	59

• Cărți sosite la redacție... 21 • Rezultatele concursului
Magazin istoric, 20 din 200... 44 • Poșta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

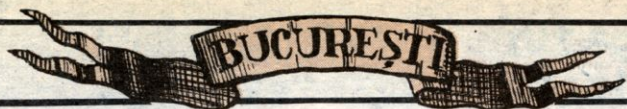
① Scene din muncile cîmpului în evul mediu...

④ ...și secvență dintr-un turnir, sport de mare popularitate în
epoca (*Viața cotidiană în Portugalia medievală*, p. 42)

② Grigore II Ghica. Tablou de Theodor Aman, aflat în
fondurile Muzeului de artă al R.S. România

③ Hrisoave emanînd din cancelaria lui Grigore II Ghica,
ornate cu stemele unite ale celor două principate — Muntenia
și Moldova — simbol heraldic al unității poporului român încă
din veacul XVIII (*Două decenii pe tronul țărilor române*,
p.5)

Macheta artistică a copertei: arhitect Ascanio Damian.

MILENII DE ISTORIE

ION POPESCU-PUȚURI

Îndemnul la creație, la cercetare și analiză aprofundată a istoriei poporului român din cele mai vechi timpuri, adresat cu diferite prilejuri istoricilor, cercetătorilor, arheologilor, lingviștilor, geografilor, de către secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele României socialiste, tovarășul Nicolae Ceaușescu, s-a materializat în descoperirea în ultimii ani a unor importante urme materiale, ca cele de la Bugiulești, în județul Vâlcea, tezaurul de aproape 5 kg aur de la Hinova, mormîntul princiar dacic de la Cugir, din Transilvania ș.a., care dovedesc vechimea îndepărtată de milenii a daco-românilor în vatra străbună, precum și înaltul nivel de civilizație materială și spirituală pe care strămoșii noștri autohtoni l-au avut.

În centrele mari de cultură și administrație ale traco-geto-dacilor și ei, ca și alții, căutau dezlegarea marilor secrete ale vieții. Căutau locul legărilor și dezlegărilor pentru pămînturi, scrutau cerul, ridicau monumente grandioase, pe cele mai înalte virfuri ale munților, cît mai aproape de cer... În China, alături de Munții Zhongnan, se află *Capitala cerului*, în centrul Capitalei actuale este *Poarta cerului*, mai încolo *Palatul cerului*, în munți, pe mii de trepte, te urci în virf pe

Scara cerului. Împăratul era *Fiul cerului*. Munții Tibetului sînt cunoscuți sub denumirea de *Plafonul cerului*. În India, pe Himalaia, în Caucaz, în Munții Ararat ai Armeniei, găsim așezări cu nume și scări asemănătoare. În Europa avem Muntele Olimp, lăcaș al zeilor; Muntele Athos a fost declarat lăcaș sînt, împodobit cu biserici ale popoarelor ortodoxe din Europa.

În Dacia, în munții noștri s-a ridicat zeilor protectori ai imperiului geto-dac, la

Faleră de argint descoperită la Herăstrău, lângă București, capodoperă a orfăvriei geto-dacice, ilustrînd străvechea civilizație ce a înflorit pe aceste meleaguri

Cetatea de scaun a Țării Românești. Cea dintîi gravură, înfățișînd orașul în epoca feudală

Sarmizegetusa, cel mai strălucit sanctuar — simbol al creației și credinței geto-dacilor. Această credință a nemuririi s-a transmis generațiilor care i-au urmat, credință în nemurirea neamului, ajutîndu-i să dăinuiească pînă astăzi și să țîșnească din adîncurile vremurilor ca un suvoi puternic de apă vie din stîncă de granit.

Strădania și perseverența în cercetarea arheologică și arhivistică, în localizarea unor indicații documentare s-au manifestat și în

ceea ce privește capitala țării noastre — București¹.

Scrierile antice grecești pomenesc pe la anul 300 î.e.n. despre o capitală — Helis — a regelui get Dromichaiteș.

În anul 292 — după ce anterior mai întreprinsese o incursiune împotriva geților (în cursul căreia fiul îi fusese luat prizonier) — regele macedonean Lysimah a pornit împotriva lui Dromichaiteș pentru a-i răpi noi teritorii, situate în stînga Dunării. Hărțuiri permanente de oștenii lui Dromichaiteș, însetați și înfometați de geții care ardeau totul

Imagine panoramică de la începutul secolului nostru, în care Bucureștii sînt văzuți de pe dealul Camerei Deputaților României independente

în fața dușmanilor, macedonenii au sfîrșit războiul prin a cădea prizonieri, în frunte cu regele lor.

Istoricii sînt aproape unanimi în a considera că lupta s-a dat în Bărăgan, întrucît — după cum scrie istoricul Polybius în sec. II î.e.n. — Dromichaiteș era rege al odrasilor (ordasilor). Pe cît de mare strateg se dovedise în luptă, pe atît de înțelept bărbat de stat s-a arătat Dromichaiteș. Deși îndreptățit să-l judece pe Lysimah ca pe un dușman al țării sale, care îi încalcăse moșia — regele get — după cum amintesc izvoarele vremii — procedează altfel. Luîndu-l prizonier pe Lysimah, el îl aduce împreună cu oștenii și cu sfetnicii săi „în cetatea numită Helis”, în capitala țării sale, îl primește ca pe un oaspete de seamă servindu-l în tacîmuri de aur și-i propune să fie prieteni și vecini buni.

¹ În general, prin rolul și importanța ei, orice capitală de țară prezintă nu numai istoria vieții și dezvoltării ei, ci, dintr-un anumit punct de vedere, istoria vieții sociale și economice, politice și culturale a întregii țări, a întregului popor. Capitala reprezintă, așadar, o sinteză a marilor valori din cultura și istoria unui popor. Aceste adevăruri ni s-au impus cu și mai multă putere în acest an cînd, în septembrie, se împlinesc 525 ani de la prima atestare scrisă documentară a străvechiului nostru oraș — București — în chip de capitală a Țării Românești. Zăbovim în aceste pagini asupra vîrstei și istoriei străvechi a Capitalei noastre, descifrîndu-i adevăratele și milenarele ei rădăcini.

Orașul de azi, orașul zidirilor socialiste

Lysimah, copleșit de politețea adversarului său de ieri, încălcîndu-și mindria de moștenitor al marelui Alexandru, răspunde la gesturile de prietenie ale regelui dac cu prietenie și ca semn suprem, văzut de toată lumea, îi dă în căsătorie pe fiica sa, să cimenteze pentru totdeauna această prietenie între popoare, locuind, muncind și creînd în aceeași zonă geografică.

Regiunea în care se află actualul oraș București a oferit încă din cele mai vechi timpuri condiții prielnice pentru viața oamenilor. Această zonă este străbătută de mai multe cursuri de apă, localitatea aflîndu-se pe drumul principal care făcea legătura dintre străvechiul Istru (din dreptul Giurgiului, unde pe malul drept se continuă drumul pe riul Lom), regiunea subcarpatică și, apoi, prin Transilvania, cu Europa Centrală.

Urmele materiale descoperite pe teritoriul Capitalei arată că ea a fost un leagăn al vieții umane de peste o sută de mii de ani în urmă. Cercetări mai recente atestă existența evidentă a unor urme de locuire umană pe dealul mănăstirii Radu Vodă începînd din anul 1800 î.e.n., pe același loc unde, apoi, în sec. IV-III î.e.n. a existat o așezare puternică și bogată, întărită cu șanț de apărare. De asemenea, pe dealul unde se înalță mănăstirea Mihai Vodă (actualmente Arhivele statului) s-a descoperit o așezare tot din acele secole, avînd și o vatră străveche. Tot de atunci sînt confirmate urmele materiale din cartierele Militari, Străulești, Cățelu, Giulești, Lacul Tei, Fundeni etc. Monedele geto-dacice găsite și datînd din aceste secole indică o arie largă de circulație monetară în întreaga regiune sud-est europeană, marcînd dezvoltarea la care ajunsese regatul geto-dac din cîmpia Munteniei.

Aceste elemente esențiale, așa cum susțin o seamă de arheologi și istorici, sînt de natură să localizeze cetatea-capitală getică de odinioară, Helis, pe teritoriul Bucureștilor de azi, Helis, care înseamnă în același timp *soare, lumină, căldură* aducătoare de bucurii.

În identificarea cetății-capitală geto-dacice de odinioară cu Bucureștii de astăzi ne vine într-ajutor și tradiția populară. În limba românească populară — după cum se apreciază în lucrările istorice apărute în primele decenii ale secolului trecut — denumirea

oraşului Bucureşti era explicată ca însemnând oraşul bucuriei, cetatea bucuriei. Astfel se păstrează sensul denumirii vechii cetăţi-capitale Helis, care leagă istoricul ei de cetatea Bucureştilor. Faptul că aici se întâlneau din cea mai mare vechime toate drumurile din Cîmpia Munteană şi sud-est europeană, iar prin trecătorile Carpaţilor şi cele din Europa Centrală, demonstrează că aici a fost centrul dintotdeauna al ţării, ceea ce întăreşte încă o dată legătura dintre Helis şi Bucureşti, care au aceeaşi semnificaţie semantică.

În epoca medievală Bucureştii s-au transformat în Cetate de Scaun a Ţării Româneşti. De aici, din oraşul de pe Dimboviţa a pornit Mihai Viteazul în temerara şi strălucita lui acţiune de reunire a hotarelor Daciei străvechi într-un singur stat; aici, voievozi ca Matei Basarab, Şerban Cantacuzino şi Constantin Brîncoveanu au afirmat prin puterea cuvîntului tipărit unitatea de neam şi limbă a românilor. Şi tot aici, Tudor Vladimirescu, pornit din Padeşul Olteniei, a ridicat sus steagul redemptării naţionale, pe care revoluţionarii de la 1848 aveau să-l ducă în 1859 la victoria unirii Moldovei cu Valahia. În toate aceste secole, oraşul s-a afirmat ca un puternic centru politic, economic şi cultural al tuturor românilor, în pofida graniţelor despărţitoare, vremelnice. Evidenţiind tocmai această realitate, pe frontispiciul prestigiosului ziar transilvănean *Tribuna* se afla motto-ul semnificativ: „Soarele tuturor românilor la Bucureşti răsare”, întrucît de aici, din inima ţării româneşti, din Bucureşti se revărsau în toate provinciile vechii Dacii nu numai ideile cele mai înaintate de progres, dar şi sprijinul material, cultural şi moral, de îmbărbătare a tuturor românilor în lupta pentru înfăptuirea marelui ideal al refacerii vechii Dacii „aşa cum ea fu”, căci istoria şi dreptul, trecutul de douăzeci de ori secular — după cum subliniau socialistii români — dădea justificarea juridică la aspiraţia legitimă ca toţi românii să se regăsească într-un singur şi unitar stat naţional.

Oraşul Bucureşti poartă în el vestigiile istoriei sale şi ale ţării însăşi. Un popor ale cărui provincii istorice au fost subjugate veacuri de-a rîndul de către marile imperii vecine, silit să ducă războaie necontenite de eliberare naţională şi să lupte pentru asigurarea progresului nu a avut răgaz să-şi înalţe cu secole în urmă o capitală pe măsura talentului şi geniului său. Cu toate acestea, românii au reuşit să facă atrăgătoare capitala Bucureşti, impunînd-o vizitatorilor din diferite epoci. Străinii nu conţineau s-o aprecieze, s-o califice „minunatul scaun Bucureşti”, „minunata cetate de scaun”, „marea cetate a Bucureştilor”, fiind consemnată începînd din sec. XV pe toate hărţile mai semnificative.

Iar ceea ce nu s-a făcut de-a lungul secolelor, s-a înfăptuit în anii construirii societăţii socialiste pe pămîntul României şi cu precădere în epoca numită pe drept „Epoca Ceaulescu”. Ca întreaga noastră ţară, Bucu-

reştii, oraş cu o populaţie de peste două milioane de locuitori, a urcat an de an treptele unei multilaterale şi continue dezvoltări, avînd astăzi toate atributele unei capitale moderne, în plină înflorire. Puternic centru industrial, care produce peste 20 la sută din întreaga producţie industrială a ţării, numai în două luni Bucureştii realizează tot ce producea întreaga Românie în anul 1938.

Avîntul revoluţiei culturale şi-a pus amprenta şi asupra Bucureştilor, ca principal centru cultural şi ştiinţific al ţării. Peisajul oraşului s-a schimbat şi înfrumuseţat necontenit prin apariţia de noi cartiere de locuit, adevărate oraşe — Titan, Balta Albă, Drumul Taberei, Berceni — la care se adaugă importante construcţii pe cunoscute artere, cu vechi tradiţie, cum sînt: Calea Moşilor, Şoseaua Colentina şi Pantelimon, Şoseaua Giurgiului şi Olteniţei, Şoseaua Ştefan cel Mare şi Mihai Bravu, Bulevardul 1 Mai, ansamblul Militari şi altele. S-a realizat un vis de mult al bucureştenilor: de a avea metrou. Elocvent este şi faptul că în ultimele două decenii numărul locuinţelor nou construite acoperă necesităţile de locuit pentru jumătate din populaţia Capitalei. De asemenea, s-au construit importante edificii cu caracter social-cultural.

Astăzi Bucureştii zidirilor socialiste se înfăţişează ca un oraş modern, în necontenită transformare, care păstrează la loc de cinste tot ce e valoros din trecutul său, aşa cum sublinia secretarul general al partidului, preşedintele României socialiste, tovarăşul Nicolae Ceaulescu: „Este necesar să se acorde mai multă atenţie minunatelor tradiţii ale arhitecturii româneşti, îmbinîndu-le armonios cu stilul nou, modern, caracteristic epocii socialiste, împletind în mod corespunzător frumosul cu utilul, să se asigure un aspect civilizat tuturor oraşelor şi comunelor patriei, pînă, în acelaşi timp, cu grijă, specificul fiecărei localităţi. Şi, ca să mă refer la Bucureşti, doresc să subliniez din nou că este necesar să construim în aşa fel, încît să păstrăm specificul capitalei noastre. Să facem o capitală modernă, dar să păstrăm ceea ce au construit strămoşii noştri!”

În actualul cincinal, noi proiecte elaborate pe baza hotărîrilor Congresului XII şi ale Conferinţei Naţionale a partidului, se află în prag de împlinire; ele reprezintă o etapă superioară, caracterizată prin întărirea laturilor calitative în toate domeniile de activitate. Prin transpunerea lor în viaţă, Bucureştii vor deveni o capitală demnă de epoca societăţii socialiste multilateral dezvoltate. În „Epoca Ceaulescu”, Bucureştii au devenit un adevărat centru internaţional de întîlniri şi dezbateri politice, ştiinţifice, culturale etc. care reflectă spiritualitatea românească, afirmarea unor principii cu adevărat profund democratice de relaţii dintre state şi popoare, iar prin mesajul de înţelegere şi cooperare lansat de preşedintele republicii noastre lumii întregi, o adevărată capitală a păcii.

Două decenii pe tronul țărilor române:

GRIGORE II GHICA

Conf. univ. dr. MATEI D. VLAD

Povesteste Cronica Ghiculeștilor că, la 17 aprilie 1733, domnii Moldovei și Țării Românești, Grigore II Ghica și, respectiv, Constantin Mavrocordat, fiind numiți unul în locul celuilalt, au pornit spre noile reședințe:

„In aceeași zi, au intrat amândoi în Focșani...

În prima zi s-a dus Constantin vodă la Grigorie vodă, de s-au întâlnit. A doua zi a venit Grigorie vodă la Constantin vodă, de s-au întâlnit din nou. În același fel s-au întâlnit și doamnele lor“.

„Întîlniri“

pe terenul istoriei

Este vorba, cum se vede, de un schimb de domnii între voievozii celor două princi-

În imagini: stemele unite ale Moldovei și Țării Românești, așa cum se văd pe două tipărituri apărute concomitent în anul 1747, una în Țara Românească, în timpul domniei lui Constantin Mavrocordat (stînga), cealaltă în Moldova, în vremea lui Grigore II Ghica (dreapta). Ceea ce frapază este marea asemănare între cele două reprezentări. La mijloc, sigiliu de la Grigore II Ghica cuprinzînd și corbul cu inel în cioc — simbol ce amintește de Iancu de Hunedoara — dovadă că, pe același plan heraldic românesc, principii români includeau și Transilvania.

pate — fenomen destul de des petrecut în evul mediu românesc, mai cu seamă în sec. XVIII. În cazul de față însă întîlnirea avea o semnificație aparte, deoarece cele două domnii s-au asemănat în multe privințe. Au avut o durată aproape egală: Constantin Mavrocordat (cu zece guvernări în ambele principate)¹ 21 ani; Grigore Ghica (cu cinci guvernări — trei în Moldova: 1726-1733; 1735-1741; 1747-1748 și două în Țara Românească: 1733-1735 și 1748-1752) — 20 ani și trei luni; amândoi domnii au rămas pe tron pînă în ultima zi a vieții lor — ceea ce s-a întîmplat

arareori în frămîntatul veac fanariot; amîndoi s-au impus în istorie ca mari reformatori.

Aceste date au o semnificație cu atît mai însemnată, cu cît ele se raportează la o epocă istorică în care Poarta Otomană exercita un control mai puternic asupra țărilor române. Cum se știe, în anii 1711 și 1715 domniile pămîntene din Moldova și, respectiv, Țara Românească au fost înlocuite de domniile fanariote, stăpîniri care, în mare măsură, au frînat dezvoltarea social-economică și politică a principatelor române. În pofida dificultăților create de această situație evoluției țărilor noastre, conștiința unității de neam

¹ Magazin istoric, nr. 11/1981.

și limbă a românilor — manifestată puternic încă din secolele anterioare —, interesele economice și politice comune au răzbătut deasupra vitregiilor epocii, imprimând un curs unitar evoluției istorice a românilor din toate provinciile locuite de ei. Este tocmai ceea ce unii dintre domnii fanarioți — Nicolae și Constantin Mavrocordat, Alexandru Ipsilanti ș.a. — au înțeles, acționând pentru aplicarea în viață a tendințelor firești ale societății din țările noastre. Domnind în ambele principate de la sud și est de Carpați, acești voievozi au sesizat aspirațiile românilor spre unitate și independență; în același timp, animați de ideile iluministe ale vremii, de noile principii ce își făceau loc în mentalitatea epocii, domnitorii în cauză s-au străduit să transforme societatea românească în conformitate cu nivelul atins în acea vreme de forțele de producție.

Slujind intereselor țării, indiferent de principatul în care stăpânea, Grigore II Ghica a ilustrat acest curent. Fie pe tronul de la Iași, fie pe cel de la București, el a inițiat un program de măsuri aproape identic în cele două principate pe tărîm economic, demografic, fiscal, administrativ și cultural. Dar mai cu seamă s-a străduit să acționeze în direcția modernizării relațiilor sociale ce se vedeau perimate. Pe acest teren s-a înfruntat din nou cu celălalt mare reformator al primei jumătăți a sec. XVIII, Constantin Mavrocordat. Un pasaj din *Cronica Ghiculeștilor* ne arată chiar că cei doi voievozi acționau în baza unui acord stabilit în comun, cu prilejul deselor lor întrevederi: „Constantin vodă — spune cronica —, îndată ce a luat domnia Moldovei [e vorba de domnia din 1748] a hotărât să facă și în această țară ceea ce făcuse în Țara Românească, mai ales că avea ca temei convingerile lui Grigore vodă cu boierii despre o astfel de orînduire” [subl. ns.].

Pasajul relevă atât identitatea de statut economic, politic și social a principatelor române (de unde necesitatea unor reforme concordante), cât mai ales conduita unitară,

stabilită de comun acord, în politica celor două principate față de problemele cele mai importante ale vieții lor politice interne și externe. Această atitudine încă puțin studiată în istoriografia noastră, reflectă un element esențial al unității românilor în evul mediu, manifestată deasupra barierelor vremelnice impuse de condițiile istorice.

Îndelungata domnie a lui Grigore II Ghica se explică deci în primul rînd, prin concordanța dintre acțiunile sale și interesele țării, prin preocuparea domnului de a urma, așa cum remarcă și A.D. Xenopol, linia politică a voievozilor pămînteni din veacul XVII. Pentru a înfrunți acest program de guvernare (căci putem afirma că Grigore II Ghica a domnit în baza unui program) trebuia ca însuși domnul să aibă calitățile și pregătirea necesare.

Două ilustre familii

Descendent al unor familii ilustre — după tată se trăgea din familia Ghica¹ (care în a doua jumătate a sec. XVII dăduse doi domni Moldovei și Țării Românești), iar după mamă din familia Mavrocordat² (care, de asemenea, dăduse Porții diplomați iluștri, iar țărilor române voievozi destoinici) — Grigore II Ghica a căpătat de mic o instrucție aleasă, în care un loc de seamă l-au ocupat studiarea limbilor străine și cunoașterea principiilor guvernării. Rămas orfan de tată, a fost crescut și educat de bunicul său dinspre mamă, Alexandru Mavrocordat Exaporitul³, mare dragoman al Porții, care l-a pregătit pe nepotul său — așa cum, dealtfel, își instruiseră fiii — pentru dregătoria de mare dragoman. Această funcție, în ale cărei atribuții intrau întreținerea legăturilor cu ambasadorii țărilor europene la Poartă și purtarea corespondenței cu diferitele cabinete din acea vreme presupunea din partea titularului o bună cunoaștere a limbilor străine (după unele izvoare, Grigore Ghica vorbea curent limba greacă, turcă, latină, italiană și franceză)

și mai ales înalte calități diplomatice. În timpul guvernării în țările române, domnul va face din plin dovada priceperii diplomatice însușite în timpul cît a îndeplinit funcția de mare dragoman (1716-1726).

Înainte de a deveni domni, și unchii săi, Nicolae și Ioan Mavrocordat, fuseseră mari dragomani. Cînd Grigore Ghica s-a urcat în 1726, pe tronul Moldovei dregătoria a fost preluată de fratele său, Alexandru Ghica — cel ce va rămîne în istorie cu supranumele de „Dragomanul”. La obținerea scaunului domnesc a contribuit în bună măsură — material și prin relații — și familia Mano, tinărul Ghica fiind căsătorit de prin 1713-1714 cu fiica medicului și filozofului Mihail Mano, personaj ilustru în viața constantinopolitană a vremii.

Cronica Ghiculeștilor — cronica oficială a familiei — menționează că la sosirea sa în Iași voievodul a fost întâmpinat de metropolit, care „a rostit în limba română [subl. ns.] o scurtă cuvîntare de bun venit” pe care domnitorul „a ascultat-o cu bunăvoință”, ceea ce înseamnă că domnul știa românește, deși după mazierea lui Grigore I Ghica (1673) familia trăise numai la Constantinopol.

Indiferent însă dacă cunoștea de atunci limba română sau a învățat-o în numai șase luni — cum susțin alte cronici, este de relevant că tinărul voievod s-a străduit de la început ca, o dată cu limba, să deprîndă rosturile țării și mai cu seamă să acționeze în direcția intereselor ei.

Îndîndu-se seama că una dintre condițiile dezvoltării economice a țării (fie că era vorba de Moldova, fie de Țara Românească) o constituie starea materială a locuitorilor, Ghica a recurs năi puțin la măsuri fiscale excesive, iar atunci cînd a făcut-o, aceasta s-a petrecut numai în împrejurări excepționale, cînd cererile exagerate ale Porții depășeau posibilitățile financiare ale vistieriei. Domnul a desființat o serie de dări: prisăcărit, morărit, circiumărit și țigănarit. În scopul sporirii producției economice, a

^{1,3} Magazin istoric, nr. 7, 8/1978; 10/1977; 6/1976.

adoptat și o serie de măsuri pentru repopularea satelor „sparte” (abandonate) de locuitori, ca urmare a exploatare grele exercitate de domnii anteriori.

„Nepoftind asupreală săracilor”

Menționind măsurile de repopulare luate pentru Moldova, *Cronica Ghiculeștilor* apreciază că Grigore vodă a reușit „să atragă în țară cea mai mare parte din poporul fugit cu mulți ani în urmă spre malurile Dunării și astfel s-au strîns mulți oameni în țară”. La fel a procedat și în Țara Românească. Domnul a făcut, de asemenea, o seamă de înlesniri, în sprijinul numeroșilor români ardeleni și dobrogeni, care, nevoiți să-și părăsească locurile natale, ca urmare a opresiunii sociale și naționale la care erau supuși, se stabileau în Moldova și Țara Românească. La 14 mai 1750, a emis un hrisov prin care se adresa „tuturor ungurenilor [transilvănenilor] rumâni, celor streini și celor ce să vor fi înstreinați din pămîntul țării mai deaintea și vor vrea să vie să sălășluiească în pămîntul țării”. Hrisoave similare a dat Grigore Ghica și la 14 septembrie 1728 (Moldova), 1 mai 1734 (Țara Românească), 1 martie 1740 și 20 aprilie 1741 (Moldova). Toate aceste acte au avut darul să readucă în satele lor de baștină pe locuitorii refugiați în timpul atacurilor tătare sau în vremea războiului ruso-austro-turc dintre anii 1735-1739. Chemările sale au avut un larg ecou mai cu seamă în rîndul țăranilor și păstorilor români din Transilvania. Pentru aceștia din urmă, cum erau, de pildă, birsenii „așăzați aici în țeară, la Putna și la Bacău”, Grigore Ghica a dispus, prin hrisovul de la 1 martie 1740, să fie scutiți de o seamă de dări și să dea în vistieria țării doar „3 000 lei vechi... și acești bani să-i dea pe 4 civerturi [sferturi]”. Grigore II Ghica a aplicat acest sistem de plată (în care dările se plăteau în patru

rate fixate în prima lună a fiecărui anotimp al anului) și în Țara Românească.

Tot pentru uniformizarea legislației economice în cele două principate, Ghica vodă a adoptat unele măsuri în privința cuantumului muncii de clacă. Cum demonstra cercetătorul Florin Constantiniu, domnul a redus numărul zilelor de clacă pe moșiile mănăstirești din Țara Românească de la 12 la 6, cu scopul de a statornici un regim de obligații uniform atât pentru localnici, cît și pentru cei „înstrăinați”, reveniți în satele lor; în Moldova, conform unui hrisov din 19 noiembrie 1729, numărul zilelor de clacă datorat de sătenii din Iubânești mănăstirii Sucevița era de 8 într-un an, o treime din totalul celor ce vor fi stabilite prin reformele lui Constantin Mavrocordat din anul 1749.

Analizînd domniile din Moldova, A.D. Xenopol constata, în lucrarea: *Epoca fanarioiilor (1711-1821)*, că, acordînd unele scutiri fiscale meșteșugarilor organizați în bresle, Grigore II Ghica a încurajat „primele încercări de a întemeia industria”. Aceași preocupare a vădit-o și în Țara Românească. La 30 august 1733, de pildă, el acorda un hrisov mănăstirii Sinaia prin care o împuternicea să stăpînească „trei fîntini de pături izvorîtoare și o groapă de pămînt ce să lucrează păcura într-însa”.

Un interes similar a dovedit și în privința dezvoltării comerțului. În 1733 a reorganizat vama sau „carvasaraua” din București, iar în anul următor — cum scrie Mihai Cantacuzino — a instituit un nou sistem vamal al Țării Românești, menit să contribuie la sporirea veniturilor statului. Încă în timpul primei domnii din Moldova, Grigore II Ghica inițiasă organizarea lîngă Galata a „patru iarmaroace pe an, pentru folosul obștesc al aceluia ținut”, cu scopul ca „săracii să-și vîndă prisosul și să-și cumpere cele trebuincioase”.

Referindu-se la politica internă a lui Ghica, Enache Kogălniceanu notează că în timpul cît „au stătut... domn

în țările acestea” (Moldova și Țara Românească), el le-a înzestrat „cu mari orînduiri” și că „giudecățile foarte le căuta... nepoftind asupreală săracilor” [subl. ns.]. Autorul *Cronicii anonime* afirmă, de asemenea, că Ghica „să silia și să ostenea foarte multu cetînd toate jaloarele fărăi tot singur”, preocupîndu-se ca cei „săraci să nu fie năpăstuiți, să nu se aple în strîmbătăți” [subl. ns.].

„Școalele sint ca o fîntină...”

Fiind un om cult, iubitor de frumos și cu înțelegere pentru trecutul țării — cum l-a caracterizat Constantin C. Giurescu — domnitorul a avut o bogată activitate ctitori-cească, legîndu-și numele de mai multe așezăminte de cultură și binefacere.

Dintre construcțiile din timpul său, o deosebită impresie a lăsat asupra contemporanilor palatul domnesc de la Frumoasa (lîngă Iași), ridicat în anul 1729. Călătorul grec Markos Antonios Katsaitis, cu prilejul călătoriei sale în Iași, din anul 1742, scrie că a văzut la Frumoasa „un palat de desfătare”, realizat „în parte după maniera turcă, în parte după cea franceză și este cel mai frumos edificiu din întreaga Moldovă”. Lîngă palat, domnitorul a poruncit să se construiască — cum spune *Cronica Ghiculeștilor* — „havuzuri [bazine cu apă] și chioscuri” înzestrate cu „pavilioane de fantazie”, precum și „o grădiniță desfătătoare cu fel de fel de flori”. Era un fel de parc irigat, apa, trecînd de la un havuz la altul pe niște pietre și în felul acesta curgea în toată grădina”.

Din aceleași cronici aflăm că Grigore vodă „au făcut și turnul cel naltu den poarta cia mare a curților domnești”, așezînd „într-insul și ceasornic cu clopot mare ce bătia de să audzia peste tot tirgul” [Iași].

Demne de semnalat sînt mai cu seamă inițiativele sale edilitare, destinate unor necesități publice. Astfel, la Iași, unde — menționează *Cronica*

Ghicleștilor — se „ducea mare lipsă de apă de băut și de aceea oamenii erau nevoiți în timpul verii să bea orice apă găseau și se îmbolnăveau”, domnitorul a zidit trei cișmele în fața curții domnești, la care apa era adusă, prin conducte, de la mare depărtare. În București, domnul a înălțat Spitalul „Pantelimon” — destinat suferinzilor de boli cronice, pe care l-a dotat și cu o Spîterie „farmacie”, iar ceva mai departe cu „osebite spitaluri” pentru cei ce ar „pătîmi de primejdioase boale” [adică de ciumă]. Și aici s-a construit, din porunca domnitorului, „o fîntînă cu apă de băut, adusă de departe cu multe cheltuieli”.

Dar aplicarea în mod unitar a politicii interne în cele două principate reiese cu precădere din deciziile adoptate în domeniul dezvoltării învățămîntului și culturii. Între acestea se cuvine sublinia. Îndesebi lărgirea accesului la învățătură nu numai pentru fiii celor înstăriți, ci așa cum se exprima în hrisovul din 23 noiembrie 1736 și pentru elevii „care se vor sili cu învățatura și vor fi săraci, lipsiți de cele trebuincioase”. Conform deciziei domnești, mitropolitul era dator „a-i ocroti și a-i chivernisi [pe cei săraci] de cele ce le vor trebui, pre unii cu leașă [bursă], pre alții cu îmbrăcăminte, pre alții cu hrană, pentru ca ei să nu lase învățatura dintru această pricină” [subl. ns.]. Această măsură ne arată că domnitorul avea cunoștință de unele principii iluministe — între care și dreptul la educație — ce se făceau simțite în epocă. Pornind de la convingerea pe care o exprima într-un alt hrisov solemn, din 25 decembrie 1747, că „școalele sînt ca o fîntînă din care se adapă obștescul norod cu îndestularea învățaturii și a înțelepciunii” și că numai școala „procopsește pe oameni cu înfrumusețarea vorbei și practica cuvîntelor” [subl. ns.], Grigore II Ghica a stimulat întemeierea a numeroase școli, la care se predă atît în elinească (greacă veche) și slavonă, cît și în limba română. Pe lângă școala reînființată de el la Iași chiar din al doilea an al primei domnii (1727), dom-

nitorul a dat poruncă „să se mai așeze [1747] trei școale slavonești și românești la trei episcopii” — Roman, Rădăuți și Husi —, dascălii acestora fiind datori „a se sili cu învățatura copiilor, atît cu sirbia [slavona], cît și cu românia” [subl. ns.].

În 1748, mutîndu-se în scaunul domnesc de la București, a luat aceleași măsuri în Țara Românească. Într-un hrisov din 17 ianuarie 1749 făcea elogiu învățaturii, arătînd că „din cite lucruri împodobescu pre om într-această viață, învățatura iaste mai aleasă și mai naltă”. Documentul privea reorganizarea celor două școli din cadrul Academiei domnești din București — cea elinească și cea slavonească — amîndouă fiind „de mare folos nu numai lăcuturilor Țării Românești, ci și tuturor celor streini carii vinu pentru dragostea învățaturii” [subl. ns.], țările române rămîind în continuare un focar de cultură pentru celelalte popoare balcanice.

Reorganizarea învățămîntului a influențat pozitiv întreaga viață culturală din cele două țări române. În primul rînd, a determinat o creștere a numărului tipăriturilor, cărțile contribuind, la rîndul lor, la dezvoltarea conștiinței unității de neam și limbă a poporului nostru, într-o vreme cînd — așa cum arată istoricul Alexandru Dușu — „adevărurile formulate de istoricii umanisti deveniseră idei curente în societatea românească”. Predominante erau, desigur, cărțile religioase, dar alături de ele un interes deosebit s-a acordat literaturii istorice, istoriei în general. Astfel, cum rezultă dintr-o însemnare făcută la 20 august 1732 de către diaconul Dimitrie Grigorievici, în timpul lui Grigore II Ghica, s-a alcătuit un *Hronograf sau Letopiset*, adică adunare și strîngere noao a multe istorii.

Majoritatea tipăriturilor poartă pe frontispiciul lor stemele unite ale Moldovei și Țării Românești — dovadă că se adresau deopotrivă românilor din ambele principate. Ideea unității răzbate de altfel și din alte însemne sigilare. De remarcat faptul că lîngă

stemele reunite ale Moldovei și Munteniei își face apariția și stema Corvinștilor. Poate nu întîmplător, pe o inscripție din anul 1751, pusă la fîntîna de lîngă biserica Pantelimon, Grigore II Ghica este numit „gloria românilor Daciei”.

Dornic să confirme prin faptele sale „numele bun al strămoșilor săi”, Grigore II Ghica a fost, după știința noastră, singurul dintre domnitorii fanarioți care a întreprins o călătorie cu caracter istoric la mănăstirile și cetățile din nordul Moldovei. Ea este amintită într-o însemnare din 11 septembrie 1732, aflată pe un manuscris, referitoare la „vizita făcută pe la mănăstirile din Bucovina de către domnul Grigore Ghica” [subl. ns.]. Date mai cuprinzătoare despre această vizită găsim în *Letopisețul* lui Ion Neculce: „Au fost Grigore vodă — spune cronicarul — la Baia și la Săcul, apoi la Slatina și la Dragomirna și la Suceavă. Și au îmblat prin cetatea Sucevii de-au vădzut-o. Apoi la Po-brata și apoi la Pășcani și la Ruginoasa, apoi s-au pogorit în Iași. Așe într-o săptămină au îmblat de-au vădzut toate mănăstirile și locurile... ca să știe cum să fine [subl. ns.]”.

Preocuparea pentru păstrarea patrimoniului țării l-a determinat să intervină și pe lîngă autoritățile poloneze — cum arăta istoricul Veniamin Ciobanu — pentru „restituirea inventarului Mitropoliei Moldovei, dus în Polonia de fostul mitropolit Dosoftei”. Cum se știe, în anul 1686, cu prilejul expediției regelui Ioan Sobieski în Moldova, fuseseră luate „toate hainele și odourăle Mitropoliei”, pentru recuperarea cărora Grigore II Ghica l-a trimis în Polonia pe postelnicul Alexandru Duca.

Pămînturile stăpînite

„din moși-strămoși”

În relațiile externe, Grigore II Ghica a urmărit, în primul rînd, apărarea intereselor țării, a autonomiei ei, ridicîndu-se împotriva abuzurilor și încălcărilor, chiar cînd acestea ve-

neau din partea puterii suzerane. Atunci când a fost nevoie, a pus mâna pe sabie și a apărut cu fermitate liniștea locuitorilor. Împotriva tătarilor nohai, domnul s-a ridicat cu „7 000 de oameni”, care formau oastea țării și, cum spunea un izvor contemporan, a izbutit să dea o grea lovitură acestora, stăvilind incursiunile lor pradănice, încît „au rămas fără în bună odihnă și în mare răsuflare despre nohai” [subl. ns.]. Ba, lucru rar înținit, el a obținut ca hanul tătarilor, „să plătească paguba Moldovei” — adică să achite despăgubiri pentru distrugerile provocate. Domnitorul a însărcinat doi mari dregători (marele vistiier Sandul Sturdza și serdarul Iordachi) care „au îmblat prin țară și au dat banii oamenilor pe pagubele lor”. Grigore vodă a reușit, de asemenea, să readucă în „hotarul Moldovei” un „loc de țară” pe care-l „împresuraseră nohaii cu sila de vreo 30 ani”. Asemenea acțiuni au vizat chiar și pe otomani. Cum afirmă cronicarul Manolachi Drăghici în *Istoria Moldovei pe timp de 500 de ani*, el „au scos de supt împresurarea benderliilor turci [otomanii din garnizoana raialei Bender], o bună parte din Moldova ci o ținea de cîțva timp în putere, statornicind hotarele precum au fost mai nainte...”. De asemenea, la insistențele sale pe lângă Poartă, pașa de Hotin a fost nevoit să rechemе (29 decembrie 1729) pe toți otomanii care „posedau locuințe în hotarul Moldovei” — știut fiind că, prin Capitulații, aceștia nu aveau drept de rezidență în principatele române.

Cu aceeași grijă pentru țară a acționat domnul și pe tronul de la București, ridicându-se împotriva abuzurilor comise de otomanii din raiaua Silistra, care acaparaseră abuziv pământurile ale Țării Românești. Prin firmanul sultanului Mahmud I, emis — la insistențele voievodului — în 1733, pământurile au fost retrocedate românilor, care le stăpîneau „din moși-strămoși”.

Am amintit despre întâlnirile pe care le-au avut Grigore

Ghica și Constantin Mavrocordat, între ei avînd loc, cum rezultă din *Cronica Ghiculeștilor*, dese schimburi de informații.

Trebuie remarcat că și în domeniul politicii externe cei doi domni își coordonau acțiunile. La 13 octombrie 1731, cînd a devenit domn al Țării Românești, Constantin Mavrocordat, „fără întîrziere a trimis aici [în Moldova] la Grigore vodă pe boierul său, marele paharnic Constantin Ciuchi, ca să-l înștiințeze de venirea sa în scaunul din București. Grigore vodă a primit cu cîntea cuvenită pe acest boier și după puțin timp a trimis și el pe Constantin Ipsilanti hatmanul, pe care, de asemenea, și Constantin vodă l-a primit cu mare cîntes și cu deosebită grijă”.

Un rol extrem de important l-a jucat Grigore II Ghica în diplomația și desfășurarea evenimentelor din vremea războiului ruso-austro-turc (1735-1739). După intrarea oștilor habsburgice în Moldova, Grigore vodă a încercat să se împotrivescă „strîngînd oaste de străini și pămînteni” și a depus eforturi stăruitoare pentru a-i convinge pe boierii filo-austrieci că „oștile imperiale n-au nici un temel în Moldova” [subl. ns.]. Ulterior, aflînd că Austria se decisese să încheie pace separată cu turcii, a intervenit pe lângă diplomații ruși, căutînd să-i determine să încheie un tratat cu Poarta Otomană. El s-a înțîlnit, la Isaccea, cu Vezniakov, reprezentantul Imperiului țarist la Constantinopol și în timpul discuțiilor — se arată într-o relatare contemporană — Ghica vodă l-a replicat diplomatului rus că „vorbele lui erau înșelătoare, iar faptele la care a recurs împărăția rusească nedemne” [subl. ns.]. Faptele la care se referea voievodul erau ocuparea Iașilor și a unei părți a Moldovei de către trupele lui Mînjic, care a impus boierilor rămași în Capitală adoptarea „ponturilor”, — un fel de regulament pe timpul ocupației țariste din 1739¹.

Deși în timpul acestui război se afla pe tronul Moldovei,

Grigore II Ghica nu a încetat să se preocupe și de interesele celuialt principat român. Împreună cu fratele său, Alexandru Ghica „Dragomanul”, el a inițiat numeroase demersuri diplomatice pentru reîntoarcerea la vatra strămoșească a teritoriului Olteniei, smuls din trupul țării de către Habsburgi în 1718. În această privință, cei doi frați au acționat, cum sublinia A.D. Xenopol, chiar „împotriva intereselor turcești”.

Mazilit în 1742 și ulterior exilat în insula Tenedos, Ghica a revenit după aproape șase ani în țările române, mai întîi ca domn al Moldovei (1747-1748), apoi al Țării Românești (1748-1752). Grigore II Ghica și-a continuat activitatea reformatoare, acționînd constant în direcția unificării sistemului de guvernare și administrare din cele două principate. Nu pentru multă vreme însă. Domnia lui a luat sfîrșit în ziua de 23 august 1752, cînd, la vîrsta de aproape 60 ani, a căzut la pat, doborît de o boală grea. Doamna Zoîța Ghica, alarmată de starea critică a soțului, a trimis după tatăl ei, Mihail Mano, care a sosit urgent de la Istanbul. Doctorul în medicină și filozofie, i-a administrat ginerului său — se spune în *Cronica Ghiculeștilor* — „o doctorie numită de către europeni *Theriaca celeste*, adică tiriac”. Este vorba de un preparat medicinal, în componența căruia intra în mare proporție opiumul întrebunțat ca anestezic. Administrat pacientului într-o doză prea puternică, medicamentul a avut un efect cu totul nescontat. După ce a intrat într-un „somn care nu se deosebea deloc de moarte”, voievodul s-a stîns, după trei zile, la 26 august 1752, fiind înmormîntat în mănăstirea Pantelimon, zidită de dînsul în chip frumos și minunat”. Pe piatra funerară se află stema unită a celor două țări române, cu o inscripție în limba română, în care se amintește de „Grigore cel prea înalt vodă, încoronat domn în Țara Românească și în cea Moldovenească” — subliniindu-se astfel, încă o dată, caracterul cel mai important al acestei domnii, adică menținerea conștiinței unității românilor.

¹ Magazin istoric, nr. 11/1983.

O VIZIUNE INTEGRALĂ A UNITĂȚII NAȚIONALE ROMÂNEȘTI

CORNELIA BODEA

„Îndrăznesc să cred, cu toată trecerea anilor de la 1848, că nu ați dat uitării legăturile noastre din acea vreme. Din parte-mi, sînt fericit să-mi aduc aminte că ați fost unul dintre cei mai generoși apărători ai drepturilor și ai naționalității poporului român și încrederea că sentimentele d-voastră au rămas neschimbate față de țara mea mă îndeamnă să vă recomand astăzi pe d-l Negri.

Am aflat din ziare că ați însoțit pe dl. Drouyn de Lhuys la Viena. Sînteți deci, domnule, în situația de a ne putea aduce cele mai eminente servicii la conferință și să împliniți astfel, prin influența d-voastră, opera pe care ați început-o în 1848. D-l Negri, prietenul meu cel mai bun, este însărcinat de către domniitorul Moldovei de a se duce la Viena pentru a pune la dispoziția membrilor Conferinței toate noțiunile istorice, toate informa-

țiile care ar putea contribui în a-l lămuri despre drepturile și dorințele țării mele.

Națiunea română se găsește într-un moment de criză de care depind existența sa politică și viitorul ei. Fiți pentru ea, domnule, ceea ce ați fost întotdeauna, un prieten ferm și generos, și binevoiți a-l considera pe d-l Negri ca și cum aș fi eu însumi. Vă aflați atât de aproape de noi, domnule; ne despart numai cinci zile de călătorie cu vaporul pe cel mai frumos fluviu din lume. De ce nu ne-ați face o mică vizită înainte de a vă întoarce la Paris? Am fi atât de bucușori a vă oferi ce avem noi mai bun, toată cordiala noastră ospitalitate moldovenească. Oricum, contez să am plăcerea de a vă vedea în Franța prin octombrie și de a vă mulțumi în numele compatrioților mei pentru tot ce veți fi făcut pentru noi”.

Cu aceste rînduri, adresate de Vasile Alecsandri publicistului francez Hippolyte Desprez, devenit între timp diplomatul apreciat al Direcției politice din Ministerul de pe Quai d'Orsay, a plecat Costache Negri, în aprilie 1855, la Conferința de la Viena. Ne aflăm deci în plină desfășurare a războiului Crimeii și totodată la primele sugestii de pace venite din partea țarului Alexandru II, îndată după urcarea sa pe tronul Rusiei, rămas gol prin moartea lui Nicolae I.

Războiul — început ca un conflict rusoturc și încheiat ca o largă conflagrație europeană — fusese declanșat în octombrie 1853. În Principatele române însă preliminarile lui se făcuseră simțite cu trei luni mai devreme. În luna iunie 1853, țarul Nicolae I recursese la ocuparea militară a Moldovei și a Țării Românești pentru a constrînge pe această cale Turcia la concesii în disputa diplomatică pendinte dintre cele două mari puteri. În octombrie 1853, după declararea stării de război între Rusia și Turcia, guvernarea domnilor români Barbu Știrbei și Grigore Ghica a fost înlăturată și înlocuită cu o cîrmuire militară țaristă. Statutul juridic al celor două principate era pus astfel din nou sub semnul incertitudinii, sub privirile acaparatoare și interesate ale tuturor marilor puteri

care își disputau acum pe față sau în culise diplomatice preeminența europeană și extra-europeană. În anul următor, în luna august 1854, trupele țariste trebuind să evacueze principatele, în locul lor s-a instalat o nouă ocupație, austro-turcă; frontul s-a strămutat la rîndul său în Crimeea.

Paralel cu mersul războiului, cabinetele țărilor beligerante pregăteau și elaborau diferite formule de stabilizare sau reorganizare a echilibrului european. Situația Principatelor române devenea astfel centrul tuturor atențiilor. La Paris, în cadrul Ministerului de externe, persoana însărcinată cu examinarea situației principatelor și, în consecință, cu referirile asupra soluțiilor propuse se dovedește a fi fost Hippolyte Desprez.

H. Desprez (1819-1898), care avea să slujească interesele diplomației Franței mai bine de trei decenii, de la 1852 la 1884, a intrat la externe cu un nume consacrat, ca unul din cei mai versați cunosători ai Chestiunii Orientale. Două frumoase și valoroase volume ale sale publicate în 1850, intitulată *Les peuples de l'Autriche et de la Turquie* (Popoarele din imperiile Austriei și Turciei) reuneșc în cuprinsul lor cele mai reprezentative articole, justificînd subtitlul dat "culegerii": Istorie contemporană a slavilor (illyrieni), a maghiarilor, a românilor și a polonezilor.

Călătoria lui Desprez în cele două imperii absolutiste multinaționale, întreprinsă în 1846, a inclus în itinerarul ei și Transilvania și „Moldo-Valahia”, prilejuindu-l astfel contactul cu realitățile românești la ele acasă. Con-

statările făcute în timpul călătoriei, relațiile legate în țară cu fruntașii mișcării naționale, și legăturile întreținute cu tineretul revoluționar român la Paris, dau toate girul deplin observațiilor și comentariilor sale împărțite în mai multe numere din *Revue des deux mondes*, *Le Moniteur universel*, *La Pologne* etc.

Reamintim în treacăt un lucru expus de noi pe larg cu alt prilej¹, și anume că articolul *La Moldo-Valachie et le mouvement roumain*, (Moldo-Valahia și mișcarea românească) apărut la 1 ianuarie 1848 în *Revue des deux mondes*, cuprinde și programul tineretului, redactat sub influența directă a lui Nicolae Bălcescu și a altor revoluționari români. Întregul articol este, dealtfel, cea mai autentică reflectare a spiritului mișcării naționale de pe întregul întins românesc în ajunul revoluției. Desprez verificase peste tot pe unde umblase temelnicia sentimentului de naționalitate; constatase existența unui „mare curent politic patriotic”, pentru reunirea tuturor provinciilor românești; deslușise izvorul îndepărtat în veacuri al acestui curent, care își adunase puterile din gloria faptelor lui Mircea, Ștefan, Mihai Viteazul, ale lui Horea și Tudor Vladimirescu. Remarca lui că poporul român, așa „mutilat” cum l se înfățișa în 1846, „constituie un singur corp, și vastul teritoriu care îl cuprinde în unitatea sa se numește România în limba patriotismului, chiar dacă nu era consfințită astfel în tratate”, era, deopotrivă, o constatare, o aprobare și un îndemn dat luptei naționale române.

„Consacrarea legală a unui fapt natural și preexistent”

Prima ocazie în care diplomatul Desprez s-a pronunțat ca expert în problema principatelor române s-a ivit în toamna lui 1853, cînd i s-a cerut să se refere asupra situației recent create în Moldo-va și Țara Românească, și asupra proiectelor din trecut privind statutul politic al acestora². Și credem a nu greși dacă punem acest fapt și în legătură cu Memoriul-protest împotriva intrării trupelor țariste în principate, memoriu datat 12 iulie 1853 și adresat ministrului de externe francez de către Cezar Bolliac, Ște-

fan Goleșcu, C.A. Rosetti, Ion Voinescu II și arhimandritul Iosafat Snagoveanu, ca reprezentanți ai poporului român și ai fostului guvern provizoriu de la 1848.

Referatul lui Desprez poartă titlul *Examen de quelques projets relatifs à l'indépendance de la Moldo-Valachie* și a fost încheiat într-o primă formă la 1 noiembrie 1853. Acestea i-a urmat la scurt interval o transcriere, cu ușoare modificări. Iată cum încep observațiile sale: „Situația creată principatelor Moldovei și Țării Românești prin tratate este de multă vreme privită ca provocînd neajunsuri grave și permanente atît pentru Europa cît și pentru Imperiul otoman. Și nu-i numai de ieri-alăieri de cînd lumea se preocupă să afle dacă s-ar putea găsi vreun mijloc de a schimba o situație în permanență plină de greutate și pericole. (Forma generală sub care s-a pus această problemă până acum a fost de a stabili soarta Moldovei și a Valahiei,

scotîndu-le atît de sub protectoratul Rusiei cît și de sub suzeranitatea Porții, prevăzînd pentru aceasta din urmă schimbul unei despăgubiri pecuniare.) E firesc deci ca și criza în care se găsește actualmente Europa, deschizînd cîmp liber combinațiilor [politice], să puie mîntile la contribuție pe acest subiect.

Din nefericire — subliniază Desprez — printre soluțiile propuse nu e nici una a cărei aplicare să nu înlămpine obstacolele cele mai serioase și să nu depindă de împrejurări multiple care cu greu se pot găsi întotdeauna reunite. Astăzi un asemenea subiect nu se poate aborda deci decît cu titlu de proiect și situîndu-l în domeniul ipotezei. Trebuie admis în prealabil un ansamblu de conjuncturi, de acelea în care Europa — printr-o hotărîre fermă și comună de a face să dispară această cauză de dificultăți mereu renăscînd — să poată și să vrea să impună în acest sens condițiile ei acelei mari puteri

¹ Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională, 1834-1849*, Editura Academiei R.S. România, București, 1967.

² Arhivele Ministerului de externe francez, *Memorii și documente*, Turcia, vol. 39.

din partea căreia ar veni opoziția".

După acest preambul, diplomatul francez trece la prezentarea poziției românilor în problema uniunii și a independenței lor naționale: „În concepția moldo-valahilor — accentuează Desprez — unirea celor două principate în unul singur ar constitui primul pas spre o stare mai bună de lucruri. Ei vorbesc apoi, ca de un fel final, despre o independență completă sub un prînt străin".

Dar „nu primul din aceste puncte, adică unirea principatelor Moldovei și Valahiei — explică Desprez — este cel care ridică cele mai multe dificultăți și semne de întrebare. Cu toate că și unul și celălalt principat posedă, de secole, o organizație administrativă distinctă, se poate spune că ele au avut o existență istorică unitară. Aceeași origine română, aceeași limbă latină, aceeași independență înainte de invazia musulmană și aceeași vasalitate după cucerire, în fine absolut aceleași vicisitudini sub dominația otomană și sub protectoratul farist, totul atestă unitatea destinului lor în trecut. Și cum, dealtfel, nu le desparte nici o frontieră naturală, nu e de

prevăzut că această unitate s-ar putea vreodată rupe de la sine. Deci, cînd moldo-valahii își afirmă dorința de a se vedea uniți din punct de vedere administrativ, ei nu fac decît să ceară consacrarea legală a unui fapt natural și preexistent".

Și argumentarea lui Desprez continuă: „Înainte ca puterea suzerană, diminuată în autoritatea sa de pierderi ireparabile, să renunțe a exercita în principate o influență efectivă, ea ținea mult la menținerea separării lor, deoarece fi era mai ușor să aibă de a face cu două provincii slabe, decît cu un stat mic, de gradul al treilea. Influența care a urmat celei otomane nu judecă nici ea altfel. Puterea protectoare ar avea un ascendent mai mic asupra unui principe domnind peste circa patru milioane de suflete decît asupra a doi domni dintre care unul are cu ceva mai mult de un milion și jumătate de supuși, și celălalt cu ceva mai puțin [de două milioane]¹.

¹ Omissione din fuga condeiului: din cele 4 milioane de locuitori ai Moldo-Valahiei, Tara Românească avea cam cu „ceva mai puțin" de două milioane și jumătate, și nu de un milion și jumătate — C.B.

Oricum ar fi privită unirea Moldovei și a Țării Românești — conchide referentul — ea este totuși baza oricărei organizații ulterioare, oricare ar fi ea".

„Despre toți românii Daciei"

Înainte de a trece la examinarea proiectelor enunțate în titlul referatului său, Desprez aduce în discuție, ca o completare a celor înfățișate pînă aici, o formulă care, așa cum arată el, a fost serios examinată într-o altă conjunctură politică europeană. E vorba a-nume de proiectul încorporării Moldo-Valahiei în Imperiul habsburgic, cu alte cuvinte, de proiectul Talleyrand, din 1805, pe care îl interpretează în felul următor: „Pe atunci, ce-i drept, această idee își avea rațiunea ei de a fi. Era după bătălia de la Austerlitz, în momentul negocierilor de la Pressburg [Bratislava de astăzi]. D-l de Talleyrand socotea că cel mai bun mijloc de a abate cu totul [interesul] Austriei de la Italia de Nord, era de a o stîrni să se extindă de-a lungul Dunării și de a o despăgubi la gurile acestui rîu de pierderile pe care le-ar avea la Adriatică. El credea că putea obține acest rezultat, asigurînd Casei de Austria posesiunea Moldo-Valahiei. În acest schimb mai vedea și un alt avantaj. Preocupat, cum n-a conștientat a fi toată viața lui, cu o perseverență care contrasta cu mobilitatea obișnuită a sentimentelor sale, preocupat, spunem, de pericolul creșterii, pe cît de nemăsurată pe atît de rapidă, a puterii rusești, el vedea ca o necesitate de prim ordin să-i opună o barieră de netrecut pe drumul Constantinopolului. D-l de Talleyrand era convins că Austria putea constitui această barieră. Oferindu-i provinciile moldo-valahe, el conta să facă din Cabinetul de la Viena adversarul ireconciliabil al Imperiului rus și bulevardul asigurat al Turciei".

Reacția românilor față de un astfel de proiect, Desprez o vede după cum urmează: „Cu toate că situația de provincie austriacă nu era defel idealul

Într-o lucrare semnată de James O. Noyes și apărută la New York în 1886, se află și această imagine reprezentînd — potrivit explicației date de autorul volumului — „femei daco-romane"

moldo-valahilor, ei au vorbit întotdeauna de această combinație cu regretul de a n-o fi văzut realizându-se. Independent de avantajul de a face parte dintr-un stat disciplinat (police), ei ar fi fost alipiți Transilvaniei, provincie locuită în foarte mare majoritate de locuitori de același singe și aceeași limbă ca și moldo-valahii. Pentru a folosi numele care și-l dau ei înșiși, în Transilvania, Ungaria orientală și Banatul timișan sînt nu mai puțin de 2 milioane și jumătate de *români*. Acești români din imperiul Austriei, care constituie matca primară a neamului, așa cum a fost ea stabilită pe pămîntul vechii Dacii de către legiunile lui Traian, au rămas de asemenea depozitarii tradițiilor naționale. Cînd moldo-valahii din principatele dunărene s-au găndit, la începutul acestui secol, să se ridice împotriva dominației fanariote, mișcarea de renaștere națională a pornit din Transilvania. Și cînd, într-o vreme mai recentă, s-au întemeiat imprimeriile, publicațiile periodice la București și Iași, pentru răspîndirea ideii de naționalitate, tot Transilvania a dat impulsul și exemplul.

Parcă Desprez l-ar fi auzit pe N. Bălcescu vorbind la sărbătorirea revoluției românilor din Transilvania, organizată la Paris în 1851; la trei ani de la 3/15 mai: „Știm toți — spunea atunci Bălcescu — cine fură cei dintîi apostoli ai românismului. Cine nu cunoaște numele glorioase ale lui Iorgovici, Șincai, Cichindeal, Klain, Lazăr, Petru Maior, cari prin școli, prin cultivarea limbii și a istoriei, puseră stîlpii de temelie ai naționalității române și propagară ideea unității sale?” Dar el chiar l-a auzit pe Bălcescu vorbindu-i direct despre toate acestea, la întoarcerea din revelația sa călătorie făcută în 1846 în Transilvania și Moldo-Valahia. Căci le-a și înfățișat pe larg în articolul din *Revue des deux mondes*, la care ne-am referit mai sus.

Nu e lipsit de interes, de asemenea, să amintim aici că, la 1805, un alt protagonist al unității naționale a tuturor românilor — Moise Nicoară,

născut la granița de vest a românimii — a căutat, la rîndul său, să-i yopbească lui Talleyrand însuși „despre toți românii Daciei”, în viziunea integrală a unității lor naționale. Student la Universitatea din Pressburg, acest român învățat și poliglot a intrat în legătură cu o persoană din delegația franceză, făcînd să parvină ministrului Talleyrand un memoriu al său despre trecutul și starea de atunci a românilor.

Dacă Hipolylte Desprez readeuce în actualitate această combinație de politică europeană a Cabinetului francez, el o făcea pentru a sugera că o astfel de soluție putea fi avută în vedere și față de atitudinea ce avea să adopte Austria pe durata războiului în curs. Ea îi putea fi oferită ca o răsplătă în eventualitatea cooperării alături de Franța, Anglia și Poarta Otomană, sau ca un schimb și o compensație, dacă Austria ar fi fost în situația de a pierde Lombardia italiană. Pentru Desprez, mobilul sugerării unei astfel de soluții nu-l constituiau, fără îndoială, considerentele pan-românești; dar ele nici nu-i erau străine.

Pentru un stat liber, independent

Partea a doua a referatului tratează problema independenței principatelor: „Nu se poate tăgădui faptul — continuă H. Desprez — că ideea independenței complete a celor două principate, sub un suveran străin, oricine ar fi acesta, ar fi primită de poporul român mai bine decît oricare alta.

Aici se ridică în prealabil o întrebare fundamentală: cele două principate oferă ele suficientă maturitate politică pentru a forma un stat viabil?

Noului stat nu i-ar lipsi desigur nici întinderea, nici bogăția solului, nici numărul și nici inteligența națiunii. Patru milioane de oameni cu un spirit pătrunzător și deschis, pe un teritoriu care produce toate cerealele, aproape fără a fi cultivate, cu păduri admirabile și minereuri abundente de toate genurile, ar face

MOLDO-VALACHIE

LE MOUVEMENT ROUMAIN.

Les deux principautés de Moldavie et de Valachie sont habitées par une population que l'on peut regarder comme parfaitement homogène. Les Tziganes, souverains du pays, ne se sont pas réservés le droit de s'y établir, les hommes qui se lient et qui sont en effet les frères des Moldaves et des Valaques sont répandus dans la Hongrie orientale et remplissent la Transylvanie presque entière: la Bucovine et la Bessarabie. Le Danube, les Carpathes, la Thésie, le Danube et la mer Noire forment une frontière naturelle autour de ces diverses provinces, partageant entre trois grands empires, et ce vaste territoire semble être sans disposition pour contenir une seule nation.

Les Grecs ou Gélois, que les conjectures de la science rattache à la famille des Thraces, occupent vraisemblablement cette contrée de la plus haute antiquité. Un sage vintre par eux à l'égal d'un dieu. Zalmoxis, leur avait donné une religion et des lois, et l'Épique d'Asquale leur démonstration s'étendait de la mer Noire à la Germanie, Rome en fut

Facsimil din Revue des deux mondes, din 1 ianuarie 1848, revistă în care H. Desprez înfățișa pentru cititorii francezi realitățile românești

fără îndoială din el o putere de al treilea ordin, foarte respectabilă”. Un guvern luminat și ferm ar șterge curînd urmele vicisitudinilor istoriei, amprenta atîtor armate străine care au călcat teritoriul românesc, amintirea jalnică a atîtor domni fanarioți lacomi de îmbogățiri. Dragostea de muncă și aptitudinea în meseria armelor și-ar regăsi toată vigoarea.

„Admițînd deci că cele două provincii pot uşor forma un stat independent și să trăiască astfel o viață a lor proprie” — problema pe care încearcă să o dezlege Desprez este felul în care va fi văzută această independență de către marile puteri limitrofe. Și ce inconveniente și avantaje va găsi întreaga Europă în fața unei asemenea situații?

Examinată în principii său — arată el mai departe —, independența Moldo-Valahiei va avea urmări nu fără gravitate și de natură a trezi precauțiunile puterilor vecine. Se știe în ce stare de așteptare se află de mai mulți ani popoarele Europei orientale, cele ale Austriei, ca și cele ale Turciei! Ideea într-adevăr de temut, pentru un imperiu ca și pentru celălalt, nu este

defel aceea a libertății civile, și încă mai puțin această idee de egalitate care a dat naștere socialismului, ci este ideea de naționalitate, pentru că ea concentrează toată activitatea intelectuală a popoarelor Orientului european.

Austria și Turcia — observă analistul — au cu atât mai mult să se preocupe de aceasta cu cât ele sînt, și una și alta, fondate pe principiul conștinei.

Cabinetul de la Viena — se subliniază de asemenea — a avut un întemeiat sentiment al acestui pericol, cînd a refuzat, în 1828 și '29, să se asocieze în acțiunea pentru instaurarea regatului elen. El recunoscuse, cu siguranță prevederii, proprie instinctului de conservare, că renașterea uneia dintre naționalitățile supuse dominației otomane nu putea constitui decît un exemplu contagios pentru naționalitățile guvernate de către austriaci.

Politica guvernului de la Viena se temea mult mai puțin de a vedea echilibrul teritorial al Orientului rupt în folosul Rusiei, decît se temea de renașterea spiritului de naționalitate. S-ar putea ca instituirea unui regat al Moldo-Valahiei sau al României, cum se va voi a fi numit, la granița însăși a Austriei, să nu fie defel pe placul acestui guvern. Într-adevăr, ar fi aici o circumstanță agravantă. Nu ar mai fi vorba de un popor fără nici un raport de rudenie cu popoarele Austriei, cum era în cazul grecilor. Partea cea mai activă și cea mai vivace a națiunii române locuiește, în număr de două milioane și jumătate de suflete, în Transilvania și Ungaria răsăriteană.

Ce se va întîmpla dacă Moldo-Valahia va fi independentă? Nu ar constitui aceasta pentru românii austriaci o poziție cu totul asemănătoare cu aceea a italienilor din Lombardia față de Piemont și de celelalte state ale Italiei? Austria nu se va putea teme oare că contactul cu Moldo-Valahia independentă avea să fie pentru Transilvania un îndemn la nesupunere? În afară de satisfacția ce va fi dată prin întemeierea acestui regat principiului naționalității, prin sine însuși atât de amenințător pen-

tru Austria, va trebui deci luată în considerație și influența pe care implicat o va exercita noul stat asupra populațiilor de același neam, din provinciile austriace".

Crearea unui stat liber pe malul stîng al Dunării după cum arată Desprez nu ar fi fost fără inconveniente grave nici pentru Turcia. Din exemplificările argumentației diplomatului francez, reținem concluzia că „neajunsurile întemeierii regatului Moldo-Valahiei ar fi mult mai reduse în această privință pentru Turcia, decît pentru Austria".

Abilitate diplomatică și voință națională

În ultima parte a referatului, expertul francez examinează problema prințului străin ce urma să ocupe tronul noului stat independent român: statul și familia din care putea proveni. Cîntărind avantajele și neajunsurile, pentru Franța și echilibrul european, a uneia sau alteia dintre cele trei ipoteze, un prinț rus, german, sau austriac, opțiunea lui Desprez s-a oprit la cea de-a treia. Și iată-i și raționamentul conjunctural care l-a condus aici: „Am comparat, mai sus, poziția românilor din Transilvania și Ungaria față de românii independenți cu aceea a italienilor din regatul lombardo-venețian față de celelalte popoare ale peninsulei și am văzut o circumstanță de natură a indispune Austria împotriva oricărui proiect de stat român [unitar]. Italia ne oferă aici un alt element de comparație propice a liniștii cabinetului venețian. Moldo-Valahia condusă de un arhiduce s-ar afla într-o situație asemănătoare cu a Toscanei, o situație cu totul favorabilă pentru influența austriacă, în ciuda opoziției pe care o întîmpină acolo atunci cînd caută a se face direct simțită.

Această combinație din urmă se apropie, după cum se vede, de aceea pe care o propunea prințul de Talleyrand împăratului [habsburg] atunci cînd i-a sugerat ideea anexării Moldo-Valahiei la Austria. În cazul acesta? și în primul caz, noi [Franța] am fi întemeiați

să pretindem Vienei prețul serviciului pe care i-l vom fi făcut. Amîndouă combinațiile ar avea dealtfel drept urmare, una ca și cealaltă, localizarea preocupărilor guvernului austriac în Europa de Răsărit și angajarea lui prin forța împrejurărilor într-o politică contrară vederilor Rusiei.

Înțelegem — argumentează Desprez — obiecția gravă pe care o ridică un plan avînd drept consecință întărirea unei puteri rivale Franței, și cu care ar putea ajunge într-o zi în luptă fătășii în Italia. Dar mai trebuie să ținem seama că înălțarea unui arhiduce ca suveran al Moldo-Valahiei, întărind Austria pe linia Dunării, i-ar impune acesteia noi sarcini de supraveghere în această zonă, și ar slăbi-o simțitor în partea Alpiilor, pierzînd punctul de sprijin pe care îl are astăzi în alianța cu Rusia.

Dacă s-ar pune deci problema — încheie diplomatul francez — interesul Franței, de comun acord cu interesul european, ar fi să prefere un arhiduce austriac oricărui alt principe german, și cu atât mai mult unui mare duce rus".

„Abilitatea diplomației lui Napoleon III — comenta mai tîrziu istoricul sovietic E.V. Tarle — consta în special în faptul că el exercita presiuni asupra Austriei, cerîndu-i să pornească împotriva Rusiei [a Rusiei care salvase Imperiul habsburgic de la prăbușirea în 1849], și amenințînd-o că în caz de refuz o va izgoni din Lombardia și Veneția și că va da de aceste provincii Piemontului..." Din informațiile pe care le deținea (în 1941), Tarle nu știa că jocul și presiunea politică întreprinsă față de Austria fuseseră mult mai complicate și mai abil ispititoare.

Pînă la urmă însă, toate acele planuri de cabinet și caruseli diplomatice s-au dovedit zadarnice și sterile. Ele au fost dejucate de poporul român și de voința sa nestrămutată afirmată plebiscitar la 5 și 24 ianuarie 1859, cînd Moldova s-a unit cu Țara Românească, iar Europa s-a aflat în fața statului național modern *România*.

Toate aceste tezaure așteaptă însă și vor mai aștepta pe săpători, care, din așezările viilor și din mormintele adormiților din Cîmpia munteană, ca și din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii și civilizației românești

TEZAURUL DE LA CRAIOVA

MIHAI GRAMATOPOL

Munca istoricului se aseamnă, în multe privințe, cu aceea a detectivului, ambii găsindu-se deseori în situația de a reconstitui întregul din fragmente de informații aparent dispartate, fără legătură între ele. Un asemenea caz îl prezintă și istoria „tezaurului de la Craiova” — descoperit în împrejurări neelucidate încă pe deplin. I se spune „de la Craiova” dar, de fapt, nu se știe cu exactitate unde și de către cine a fost găsit, după cum nu se știe cu certitudine nici din ce piese era compus.

Obiectele aflate în prezent la Muzeul de istorie al R.S. România — aproximativ 60 aplice și butoni de harnașament din argint — constituie doar o parte din acest tezaur. Podoabele au fost restituite în 1926 statului român de către Germania, ca urmare a hotărîrii Comisiei de despăgubiri de la Paris, căreia îi revenea sarcina aplicării unora din condițiile Tratatului de pace de la Versailles. Trebuie spus că, în împrejurări

legate de evenimentele din primul război mondial, tezaurul ajunsese în posesia Muzeului din Berlin. Se pare însă că el conținea mai multe aplice decît cele ce s-au întors în țară. În studiul publicat în 1927 asupra pieselor acestui tezaur în *Prähistorische Zeitschrift* (Revista de preistorie), savantul german Hubert Schmidt cataloga 77 piese întregi (aplice și butoni) și 13 fragmente de diverse obiecte. Tezaurul — afirma respectivul autor — fusese cumpărat de la un negustor de antichități din Craiova cu puțin înainte sau, mai degrabă, în cursul primului război mondial. Desigur că aceste piese fuseseră găsite într-un mormînt princiar; dar cum au dovedit-o descoperirile ulterioare de la Agighiol, Peretu, Băiceni¹ mormintele princiare de acest gen conțineau un inventar mai bogat: de regulă, coiful principelui, o serie de fiale (cupe), pahare-

rytonuri, podoabe de îmbrăcăminte și piese de harnașament.

În cazul „tezaurului de la Craiova” nu isăiseră la iveală decît aplicele. Unde erau coiful, rytonul (sau rytonurile), cupele ce trebuiau în mod firesc să se găsească laolaltă cu aplicele?

O serie de informații dispartate vin să întregască tabloul acestui tezaur. În colecția Institutului de artă din Detroit (S.U.A.) se află un coif din argint aurit, de certă factură getică; la Metropolitan Museum din New York se află un vas-ryton din argint (realizat în maniera celor geto-dacice). Ambele piese provin dintr-o vestită colecție vieneză — Colecția Trau — în care figuraseră însă cu locuri de descoperire diferite. Despre ryton se afirma, de pildă, că ar fi fost găsit prin 1913-1914, în apele Dunării, la Porțile de Fier. Evident o minciună convențională, căci nu se motiva de loc (și nici nu este plauzibil) ca un ase-

¹ Magazin istoric, nr. 7, 9, 10/1983.

menea obiect să poată fi pescuit în curentul puternic al fluviului, în zona invocată. (În această privință se cuvine făcută o paranteză; în mod frecvent, în lumea colecționarilor de artă se recurgea — și se mai recurge — la explicații fanteziste atunci când un posesor sau altul dorește să ascundă originea reală a unui obiect dobândit pe căi ilicite.) În cazul rytonului acesta fusese găsit împreună cu coiful: o dovedește — fără putință de tăgadă — faptul că *amindouă* piesele prezintă aceleași urme de lovitură percutante de *firnacop*! De ce au fost prezentate ca descoperiri izolate și de ce au fost valorificate separat? Explicația constă în aceea că posesorul lor vienez, aflând de retrocedarea aplicelor de la Berlin și temîndu-se de eventuala cerere a României de a-i fi restituite cele două obiecte înstrăinate în împrejurările primului război mondial (poate și sub presiuni militare) a preferat să scape în chip cît mai profitabil de niște achiziții ce ar fi putut deveni desconspirabile. În concluzie, le-a făurit fiecareia cîte o origine, vînzîndu-le separat. Revine prof. univ. Dumitru Berciu meritul de a fi sesizat, cel dintîi, legătura dintre tezaurul „de la Craiova”, pe de o parte, și rytonul de la Metropolitan Museum, pe de alta, precum și cea dintre primele și coiful de la Detroit. Tot lui i se datorează dovedirea originii trace a acestor piese, considerate anterior dovezi ale artei scitice „din zonele de vest ale ei [ale ariei de răspîndire a sciților]”.

În analiza pe care o face tezaurului de la Craiova, prof. D. Berciu, mai aduce o informație (pe care o consideră însă puțin veridică), anume că în timpul primului război mondial, sub ocupația germană, ofițeri nemți ar fi dispus executarea unor săpături arheologice într-un tumul din comuna Bîrca, jud. Dolj, de unde au obținut diverse obiecte de argint.

În ce mă privește, consider această informație întemeiată, pornind de la premisa că în-

treg tezaurul (inclusiv coiful și rytonul) s-a aflat cîndva, înainte de război, în mina unui anticar-colecționar din Craiova. În perioada neutralității armate (1914-1916), el a vîndut o parte din piese (coiful și rytonul) colecționarului Trau, la Viena, dar nu i-a putut plasa și aplicele, mai puțin spectaculoase și oricînd elocvente asupra descoperirii. (Or tranzația s-a încheiat ilicit, fără știrea autorităților, căci evident înstrăinarea unor asemenea piese era interzisă!) A reușit, în schimb, să vîndă cîteva aplice unor colecționari din țară. Aceasta este nu o ipoteză, ci o certitudine: în colecția Severanu (al cărui principal furnizor oltenez era acest anticar din Craiova) se află perechea uneia din aplicele (C. 26) descrise de prof. Schmidt și Berciu în studiile lor!

Ulterior, după începerea războiului, aplicele rămase au fost confiscate sau poate vîndute de anticar ocupanților germani (e un aspect pe care, probabil, nu-l vom ști niciodată). Tot de la el, este posibil ca ofițerii germani să fi aflat locul exact al descoperirii (Bîrca sau o localitate învecinată) și să fi dispus executarea de săpături. Așa se explică diferența dintre cele 60 aplice returnate țării noastre și cele 77 descrise de Hubert Schmidt.

O dată reconstituit, tezaurul de la Craiova (de fapt, mai bine spus din sudul Olteniei) ni se dezlăuie în toate caracteristicile unor asemenea descoperiri din mediul geto-dacic; un coif asemănător celor de la Agighiol și Peretu. Asemănare care — în cazul reprezentărilor de pe cele două obrăzare, de la Peretu și Craiova — merge pînă la identitate: pe obrăzarul stîng un caprideu orientat spre stînga, pe obrăzarul drept motivul binecunoscut în arta antică al vulturului cu pește în cioc și un iepure în gheare.

(Continuare în p. 48)

Răspuns unui publicist de la revista americană

NATIONAL GEOGRAPHIC MAGAZINE

NATIONAL
GEOGRAPHIC

THE NATIONAL GEOGRAPHIC MAGAZINE VOL. 163 NO. 2
COPYRIGHT © 1983 BY NATIONAL GEOGRAPHIC SOCIETY
WASHINGTON, D. C. INTERNATIONAL COPYRIGHT SECURED

ÎN TRE IGNORANȚĂ ȘI EROARE VOITĂ

Conf. univ. dr. MIHAIL DIACONESCU, GHEORGHE DAVID

Orice publicație serioasă își face un titlu de onoare din informarea corectă a cititorilor săi. Orice publicație are obligația civică și etică de a respecta rolul pe care comunicațiile de masă, în continuă dezvoltare, îl au în prezent față de cei ce le acordă încrederea lor. Orice publicație are deci răspunderea morală de a reflecta serios asupra acurateții și onestității surselor utilizate, ca și asupra consecințelor morale, propagandistice sau de altă natură ale informațiilor pe care le folosește. Fără a mai aminti necesitatea de a lua în considerare credibilitatea acestor surse. În caz contrar, prin difuzarea unor știri eronate, se ajunge la dezinformarea cititorilor.

Sînt însă și cazuri în care manipularea datelor se face în mod deliberat tendențios, cu scopul de a provoca derută, de a mistifica adevărul. Mistificarea se poate realiza, de asemenea, prin intermediari de perfectă bunăcredință, dar rău informați sau, pur și simplu, naivi. Autorii — adevărații autori ai falsurilor — rămîn în umbră. Ei pot fi totuși ușor depistați prin simpla întrebare: cui folosește?

Aceste reflecții ne-au fost prilejuate recent de lectura unui reportaj apărut în cunoscuta publicație americană *National Geographic* (*Official journal of the National Geographic Society* — organul oficial al Societății Naționale de geografie), editată la Washington D.C. Este reportajul ilustrat cu titlul *Hungary's New Way* (Noul drum al Ungariei) tipărit în volumul 163 (nr. 2, februarie 1983, paginile 225-261) al revistei amintite, semnat de John J. Putman, senior Writer (redactor principal). Citind reportajul, ne-au frapat hărțile publicate de autor la paginile 226-227, pentru a arăta evoluția istorică a Ungariei. Ne-am întrebat de mai multe ori dacă el s-a înșelat sau a fost înșelat cu bună ști-

ință, pentru că, la rîndul său, să-i inducă în eroare pe alții, respectiv milioanele de cititori ai revistei, oameni de perfectă bunăcredință. Atît de izbitoare sînt „petele” de pe aceste hărți încît ne-am întrebat, nu o dată, dacă autorul a fost dezinformat sau neștiutor, ori și una și alta. Lăsăm la latitudinea celor ce editează *National Geographic* — de a căror bunăcredință, de asemenea, nu avem de ce să ne îndoim — și a autorului însuși răspunsul la aceste întrebări. Așa cum — în cazul că este vorba de o dezinformare — lăsăm la aprecierea lor dacă e bine sau nu ca un redactor principal al unei publicații (care, de altminteri, se bucură de un vechi și meritat prestigiu) să se lase manipulat de niște elemente răuvoitoare, certate cu adevărul istoric. Pentru că este sigur că cei ce i-au inspirat publicarea hărților combină în mod cinic minciuna sfrîntată cu escrocheria intelectuală. Și iată cum!

Prima hartă intitulată *Regatul Ungariei (la 1100)* are drept explicație textul: „Maghiarii, primii unguri, au invadat [se presupune teritoriile indicate în desen, căci nu se precizează care locuri anume — n.n.] în secolul IX, migrînd din zona Munților Ural. Au fost convertiți la creștinism de către Ștefan I, încoronat la 1001”. Iată însă că pe această hartă apar trecuți ca vecini ai păminturilor pe care ungurii s-au așezat, polonezii, locuitorii Sfîntului Imperiu roman, sirbii, bizanținii și cei ai cnezatelor rusești. Lipsesc numai românii. Lipsesc, deși izvoarele istorice, chiar și cele provenite de la regii unguri, atestă existența voievodatelor românești conduse de Gelu, Glad, Menumorut, precum și a altor formațiuni politice românești, ce ființau în acea vreme pe teritoriul geografic al României. Desigur, omisiunea

are un scop. Ea este menită să arate — reactiv aluzind o teză de mult condamnată de oamenii de știință de pretutindeni, dar dragă unor pseudo-istorici de ieri și de azi — că teritoriul pe care s-au așezat ungurii în urma migrației lor ar fi fost golit de populație. Și astfel, prin această simplă și „nevinovată” omisiune, dintr-un foc, în mod forțat și ireal, se aruncă în neant peste un mileniu de istorie a strămoșilor noștri geto-daci și daco-români, care — spre știința d-lui Putman — au avut o tradiție statală încă din secolul I î.e.n., prin marele rege Burebista, contemporan cu Caius Iulius Caesar. Dar autorii hărții (și, odată cu ei, autorul reportajului) se fac că nu cunosc acest „amănunt” vechi de peste 2 000 ani, după cum arată că le este străină orice cunoștință despre lupta de câteva secole purtată de voievozii români împotriva penetrației maghiare. Chiar să nu fi auzit „fabricanții” hărții de voievodatul Transilvaniei? S-au să-l fi trecut înadins sub tăcere? Dacă acești „fabricanți” de hărți ignorază lucruri îndeobște cunoscute de istoricii de pretutindeni, înseamnă că autoritatea lor științifică este discutabilă, ca să nu zicem nulă. Dar mai ales când asemenea invenții cartografice sînt difuzate în scopuri „științifice și educative” motivele trebuie să dea de gîndit. Poate că totuși acești autori de hărți nu sînt chiar atît de ignoraanți. Poate că ei suferă de o amnezie subită. Cel puțin în anumite momente. De pildă, atunci cînd omit granițele istorice și demografice ale României. Dar în cazul de față, amnezia nu reprezintă o simplă uitare, ci un fenomen mai complex. Cine nu are memorie, nu poate avea nici sensul exact al spuselor sale.

În fața unei asemenea mistificări orice constatare de bună-credință nu poate exclude nici posibilitatea ca autorii hărților să eludeze cu bună știință datele reale, pentru a oferi celor neștiutori o contrafacere grosolană. Indiferent însă că este deliberată sau fără de voie, contrafacerea tot contrafacere rămîne. Așa că, indiferent de fetele pe care o memorie în suferință (sau, dimpotrivă, prea prodigioasă!) le poate juca, statele feudale românești de la începutul medievalismului constituie o realitate și nu pot fi cîntite din istorie și din memoria colectivă a poporului român, a Europei, a umanității, oricît de stăruitoare ar fi ignoraanța sau falsurile grosolane ale celor care se fac că n-au auzit de ele.

Firește, toate aceste contrafaceri au un scop. Ele se leagă de efortul de a prezenta Transilvania drept parte integrantă a așezii Ungarii istorice, întinsă pînă la Țara Românească și Moldova. De fapt, voievodatul, respectiv principatul Transilvaniei, a existat ca o țară (*regnum*) deosebită de regatul Ungariei, nefiind altceva decît dezvoltarea pe o treaptă nouă a vechilor ducate (voievodate) românești din secolele VIII-XI. Voievodatul a rămas o instituție românească specifică numai Transilvaniei, nefiind în altă parte a

regatului ungar. Această persistență a unei instituții specifice, de veche tradiție, explică de ce Transilvania nu s-a contopit niciodată cu regatul maghiar, de ce ele au rămas două țări fundamentale diferite (cum sublinia istoricul maghiar Szilagyi Sandor) și de ce „țara de dincolo de păduri” a gravitat mereu, sub aspect demografic, economic, religios, cultural și politic spre celelalte două țări românești (fapt constatat și de un alt istoric maghiar, Kővari László).

Și dacă publicistului american îi va fi fost, poate, mai anevoie să consulte autorii amintiți mai sus, n-ar fi stricat — în acest caz — să răsfoiască o enciclopedie, care, nu ne îndoiim, i-a fost la îndemînă, *The Encyclopaedia Britannica — Macropædia*, vol. 15, p. 1 047, tipărită chiar în Statele Unite în anii 1973-1974. Ar fi putut afla astfel că cercetările istorice și arheologice evidențiază că pe teritoriul de azi al României a trăit o populație autohtonă geto-dacică, populație care a dezvoltat o economie și o civilizație înaltă „cu mult înainte ca armatele romane să treacă Dunărea”. Ar mai fi aflat că poporul român, rămas statornic în vatra sa, locuia „pe teritoriul de azi al României către sfîrșitul primului mileniu al erei noastre” și că „întîia mențiune a valahilor — numele dat popoarelor romanice de către vecinii lor — apare în secolul IX”. Și ar mai fi putut afla (de data aceasta din *The Encyclopaedia Britannica — Micropædia*, vol. X, p. 98) că Transilvania, „nucleul statului dac (get)” ce a înflorit în sec. I î.e.n.-I e.n., ocupată de regalitatea maghiară „după ce regele Ștefan I — potrivit tradiției — a înfrînt rezistența principelui local Gyula”, a evoluat ca o regiune distinctă, autonomă, condusă de un voievod sau guvernator. Ar fi aflat, de asemenea, că după bătălia de la Mohács (1526), „Ungaria a fost divizată între Habsburgi și sultanul turc, iar Transilvania s-a transformat într-un principat autonom, sub suzeranitate turcească (1566)”. Tot în această lucrare ar fi găsit o hartă care arată limpede situația politică a diferitelor state în anul 1566 și, în acest caz, n-ar mai fi trebuit să apeleze la cartografi neștiutori sau rău-voitori. Dealtfel, mari geografi și cartografi ai vremii — Georg Reicherstorffer, Abraham Ortelius și însuși renumitul Mercator — au marcat distinct, pe hărțile întocmite de ei, realitățile politice din această parte a lumii, pe care, cum se vede, doar autorii hărților și reportajului din *National Geographic* le ignoră.

Să trecem acum la celelalte hărți publicate în *National Geographic*. Ele vădesc aceeași sistematică tactică de dezinformare, și — fapt surprinzător (sau nu?) — tot în legătură cu realitățile românești. Astfel, țările române, care — cum prea bine se știe — au deținut un statut de autonomie de-a lungul întregii epoci medievale, nu sînt menționate nici pe harta ce ar vrea să reconstituie situația politică a Ungariei la 1566, în contextul geografic central și sud-est european, nici pe cea de la 1740 și nici pe cea de la 1812, la

fel de schematic realizate. Este cel puțin surprinzător că o revistă reputată prin serviciul ei cartografic și prin calitatea excelentă a numeroaselor hărți, pe care le-a publicat în îndelungată sa existență a dat gir unor realizări atât de îndoielnice ca execuție și exactitate geografică și istorică. Acolo unde principatele române se aflau de fapt și unde ar fi trebuit să fie menționate ca atare, ca vecine ale Ungariei, autorii amintitelor hărți încearcă să ne convingă că s-ar fi întins... Imperiul otoman. Dar, în pofida unor relații de suzeranitate specifice epocii (statut pe care l-a avut și Transilvania între 1541 și 1688), principatele române nu au făcut parte *niciodată* efectiv din Imperiul otoman, ele au avut, în virtutea vechilor tratate, încheiate cu Poarta Otomană, în toată această perioadă, deplină autonomie internă și o intensă activitate în domeniul relațiilor internaționale. Să ne amintim ce scria, de mult celebrul istoric britanic A. J. Toynbee, în monumentală sa operă, *A Study of History*: „În ceea ce privește principatele Valahiei și Moldovei, ele au fost întemeiate de descălecători de naționalitate română, creștini ortodocși; aceștia coborâseră din podișurile Transilvaniei”. Și tot Toynbee specifică: „Românii valahi și moldovenii au știut să obțină de la turci condiții cu mult mai favorabile decât coreligionarii lor de la sud de Dunăre”.

Dar mistificarea realității istorice vizează, în continuare, și situația Transilvaniei. Nu numai că aceasta nu este marcată în nici un fel ca principat autonom la 1566, dar celelalte două hărți — din 1740 și 1812 — încearcă să convingă pe cititori că Transilvania ar fi făcut parte din regatul Ungariei, reconstituit după ofensiva habsburgică ce a urmat asediului Vienei. Este cazul să amintim celor ce afirmă acest fapt că, după cucerirea ei de către Habsburgi, Transilvania a fost organizată ca mare principat, dependent direct de curtea de la Viena și că *niciodată*, plină în 1867, nu a fost integrată Ungariei.

Autorii hărților și publicistul ce le-a dat gir ignoră însă aceste realități istorice, după cum ignoră multe alte lucruri, încit cititorul revistei nu poate rămâne decât uluit de atîta ignoranță încăpățînată și sistematică. Cu atît mai mult, cu cît la harta nr. 5 (pe care apare consemnată, în fine, existența unui stat românesc, coborît — probabil — din cer!), harta intitulată *Primul război mondial (1914)*, cititorul întîlnește următoarea explicație:

„Ungaria a intrat în primul război mondial ca parte a întinsei duble monarhii. După înfrîngerea din 1918, Ungaria și-a pierdut 64% din populație și 71% din teritoriu (vezi harta următoare)”. La harta indicată, cititorul întîlnește următoarele explicații. Prima: „Teritoriile obținute de Ungaria între 1938-1941 și pierdute în 1945”. A doua explicație: „Sperînd să-și recapete teritoriile pierdute și fără apărare împotriva Germaniei naziste, Ungaria a in-

trat în război de partea Axei”. Pe această hartă figurează hașurat nordul Transilvaniei, obținut” (vorba cartografului) după mîrșavul Diktât de la Viena ca și unele teritorii cehoslovace și iugoslave.

Atîta fals și atîta manipulare cartografică, într-un spațiu atît de restrîns, ar umple de invidie chiar și pe cei mai abili profesioniști. Totuși, pentru ca performanța falsului să atingă noi culmi, la pagina 253 din reportaj se poate citi: „Este o ironie că după primul război mondial, cînd Ungaria, pentru prima oară în epoca modernă, și-a recăpătat independența, a pierdut, printr-un tratat, 71% din teritoriu și mult din populație. Acești oameni pierduți rămîn în conștiința ungarilor. Mai ales cei din România; sînt rău tratați. Mi s-a spus de mai multe ori”.

Așadar, toată falsificarea are un sens. Ea vizează cîteva state învecinate, îndeosebi România și politica internă românească de azi. Ceea ce „uită” să arate autorul (sau autorii) hărților și al comentariului este faptul că destrămarea putredului Imperiu austro-ungar multinațional nu reprezintă cîtusi de puțin o „ironie” a istoriei, ci un adevăr cu caracter obiectiv și inexorabil.

Adevărul acesta se explică, înainte de toate, prin voința energică a croaților, sîrbilor, românilor, polonezilor, cehilor și slovacilor din Austro-Ungaria de a scăpa de teroarea exercitată asupra lor de un imperiu despotice, care încerca mereu să-i deznaționalizeze, în numele unei himerice „Ungarii Mari”. Ungaria n-a putut pierde 71% din teritoriu pentru simplul motiv că nu poți pierde ce nu e al tău, chiar dacă la un moment dat l-ai deținut prin forță și dictat. Și n-a putut pierde 64% (sau vorba autorului reportajului „mult”) din populație pentru la fel de simplu motiv că marea majoritate a acestei populații nu era ungară și nu s-a considerat *niciodată* ungară, în pofida sistematicii politici de deznaționalizare practicate de oficialități.

Astfel de practici, de a prezenta teritorii cîmpionate și popoare subjugate drept teritorii și locuitori proprii, nu sînt noi. Încă la sfîrșitul secolului trecut s-a constituit Asociația centrală pentru maghiarizarea numelor — care la începutul veacului nostru avea ca președinte pe Simon Telkés, cel care publica în 1898 lucrări „științifice” (tot atît de „științifice” ca și hărțile pe care le discutăm), precum *Hogy Magyarosítsuk a vezekneveket?* (Cum să maghiarizăm numele patronimice?), în cadrul unei acțiuni sistematice, oficializate și necruțătoare.

Publicarea unor asemenea hărți și radierea unor popoare de pe harta continentului arată limpede din ce fel de modele se inspiră cei ce practică jocul iresponsabil cu adevărul istoric. Nu este cîtusi de puțin o „ironie” a istoriei faptul că sîrbii, croații, românii din Transilvania și Bucovina, polonezii, cehii și slovacii s-au desprins de Imperiul austro-ungar prin propria lor voință și că tratatele internaționale au consenat ulterior și pen-

tru totdeauna această definitivă desprindere. După cum, nu în mod „ironic” secretarul de stat Robert Lansing, în numele președintelui S.U.A., Woodrow Wilson, scria în 1918 că „Guvernul S.U.A. este martorul marilor suferințe și jertfe ale poporului român pentru cauza libertății, în fața dușmanilor și asupritorilor săi. Simpatizînd cu spiritul unității naționale și cu dorințele românilor din toate regiunile, Guvernul S.U.A. nu va pregeta să-și impună influența pentru ca drepturile politice și teritoriale furate poporului român să fie realizate și asigurate împotriva oricărui amestec din străinătate”. (Library of Congress, Washington D.C., Presidential Paper Microfilm, Woodrow Wilson Papers, roll 345, Series 4, Case file 3183.)

Anul 1918 a fost data eliberării acestor popoare. La 1 Decembrie 1918, Adunarea Națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Ungaria a proclamat solemn și pentru totdeauna, unirea lor și a teritoriilor locuite de ei cu patria-mamă — România.

Sub aspect etnic, demografic și istoric, așa-zisele teritorii „pierdute” de Ungaria n-au fost niciodată ungare. E drept că în aceste teritorii au rămas să trăiască, alături de croați, sârbi, români sau slovaci și un număr de maghiari, reprezentînd însă cifric o minoritate, de mai multe ori consemnată ca atare, încă în timpul fostului imperiu dualist, de înseși statistici oficiale habsburgice. Astfel, potrivit recensămîntului din 1910, efectuat de autoritățile austro-ungare și în condițiile unei ofensive permanente de deznaționalizare a românilor, populația Transilvaniei era compusă (procentual) din: 46,20% români, 25,70% maghiari, 7,0% secui, 11,60% germani, 4,6% sârbi și croați, 2,6% ruteni, 0,6% slovaci, 1,7% alte naționalități. (1918 la români. Desăvîrșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe, vol. 1, București, 1983, p. 19.) Despre autorii acestor statistici se poate spune orice, în afară de faptul că le-ar fi fost favorabil românilor.

Populația maghiară, rămasă după 1918 în România, se bucură de toate drepturile și libertățile asigurate de Constituție, de legi, ca și de structura și modul de organizare al diverselor instituții, culte și organizații în care ei se afirmă. Naționalitățile conlocuitoare din România (inclusiv maghiarii) știu mai bine decît denigratorii de peste hotare cît de reale și efective le sînt drepturile și libertățile. Noi spunem cu mîndrie, pentru că avem și motive, că ar fi de dorit ca în multe alte locuri din lume naționalitățile conlocuitoare să se bucure de atîtea drepturi de cîte beneficiază ele în România. În această ordine de idei, ne-ar face plăcere ca domnul John J. Putman, sau oricare alt reporter de la *National Geographic*, să vină în Republica Socialistă România pentru a se convinge cu proprii ochi de situația naționalităților conlocuitoare din România. Nimeni n-are înșă dreptul să înfățișeze — la aproape 40 ani

de la încheierea ultimului război mondial — pretențiile regimului fascist al lui Horthy de a reface, cu ajutorul lui Hitler și Mussolini, prin noi răpiri teritoriale pe seama statelor vecine așa-zisa Ungarie Mare, drept o simplă „obținere” de teritorii, iar destrămarea Imperiului austro-ungar drept „o ironie a istoriei”. O ironie, și încă una plină de perfidie este însă să se vorbească despre teritoriile și oamenii „pierduți” (mai ales în cuprinsul granițelor de azi ale României și altor state vecine Ungariei) de răposatul Imperiu habsburgic sau de statul fascist al lui Horthy.

În reportajul din *National Geographic*, John J. Putman consemnează faptul că, în timpul regimului horthyist, 600 000 evrei au fost trimiși și exterminați în lagărele de concentrare. O parte din evreii trimiși de Horthy în cuptoarele de la Auschwitz fuseseră deportați din Transilvania de Nord, „obținută” de Ungaria în urma Diktatului de la Viena. În afară de evrei, Horthy a trimis înșă în lagăre și mulți români. Alți români, mii și mii de oameni, au fost siliți, în numele „ideologiei naționaliste ungare”, să-și părăsească averile și casele, au fost trimiși la muncă de sclavi în Ungaria sau, pur și simplu, au fost uciși prin împușcare, spînzurare, decapitare, prin fel de fel de chinuri atroce inventate înadins pentru ei de „zdrênțaroșii”¹ de tristă amintire.

Dacă publicistul John J. Putman dorește să cunoască în detaliu aceste fapte îi putem recomanda lucrarea istoricului american, profesor la New York University, Randolph L. Braham — *Genocide and retribution: The Holocaust in Hungarian — Ruled Northern Transylvania* (Genocid și pedeapsă: Holocaustul în Transilvania de Nord aflată sub stăpînire ungară) — apărută chiar în S.U.A., în anul 1983 la Editura Cluwer Nijhoff, Publishing member of the Cluwer Academic, Publishing Group, Boston-Hague-Dordrecht-Lancaster. Din studiul ei introductiv (50 pagini) și mai ales din culegerea de documente (circa 180 pagini) reies cu prisosință crimele monstruoase săvîrșite de ocupanții horthyiști împotriva populației românești, evreiești și de alte naționalități pe teritoriul din nord-vestul României, vremelnice răpit prin Diktatul fascist de la Viena.

Avem motive să credem că dl. John J. Putman a auzit de localitățile Lidice sau Oradour sur Glâne. Îi sugerăm să se intereseze și de unele localități românești care au cunoscut aceeași tragedie atroce. Noi nu uităm de masacrele săvîrșite pe teritoriul românesc în timpul lui Horthy, la Ip și Treznea, Moisei și Sărmaș, ca și în alte localități, cînd așezări întregi au fost distruse, cînd șiruri lungi de

¹ Rongyos Gárda (Garda zdrênțaroșilor), organizație naționalistă paramilitară alcătuită din foști ofițeri algaardiști din Ungaria. Numele vine de la hainele civile sărăcioase în care umblau membrii ei.

locuitori civili — bătrâni, femei și copii — au fost scoși ziua sau noaptea la marginea satelor, puși să-și sape groapa și uciși în masă tocmai în numele „ideologiei naționaliste ungare”, al așa-zisului „drept” al Ungariei de a califica prăbușirea putredului Imperiu habsburgic și tratatele de pace de la Versailles și Trianon (pe care numai Hitler le-a mai hulit cu atîta ardore furibundă), drept o „ironie” a istoriei. Poate că dacă va veni în România, dl. John J. Putman se va simți îndemnat să pună o floare și să păstreze un moment de reculegere pioasă la locurile de supliciu al atîtor victime inocente, să reflecteze, eventual, la încercările unor inși și organizații de pe diferite meridiane de a relinva fascismul în lume și îndeosebi la ideea de memorie colectivă opusă oricărui tip de amnezie programată.

Acesta este adevărul! O emigrație aruncată peste bord de istorie, înversunată și stupidă, în care colcăie toate drojdiile și deznadejdiile provocate de o istorie ireversibilă, încearcă să mai fluture steagul anacronic al fascismului horthyist, cu toate mijloacele de care e în stare. Nu e, de altfel, singura față a fascismului care încearcă să fie reactualizat astăzi în lume.

Ar fi interesant, în acest sens, de știut totuși mai amănunțit ce medii, ce instituții, ce persoane și ce surse documentare i-au servit d-lui Putman pentru afirmațiile sale. John J. Putman cunoaște, desigur, că în știință citarea surselor are caracterul unei obligații elementare. Nu de alta, dar de la un timp, în lumea atît de agitată, de plină de violență, în care trăim, se cam înmulțesc ofensivele cartografice, jocurile iresponsabile cu datele istorice false, afacerile politice tenebroase, acoperite, chipurile, de cele mai inofensive cuvinte. Lor li se potrivește perfect spusele lui Dostoievski, care afirma că acela care se minte pe sine plecîndu-și urechea la propriile minciuni, ajunge să nu mai deosebească adevărul nici în el, nici în jurul lui, să nu mai aibă respect nici pentru sine, nici pentru ceilalți oameni.

Atîta doar că adevărul istoric nu poate fi prescris.

Poate că în viitor redactorii de la *National Geographic Magazine* vor fi atenți față de datele istorice care le servesc la întocmirea reportajelor de pe diferite meridiane, inclusiv a surselor cartografice.

Nu ne îndoim că domnul John J. Putman, ca senior Writer, și editorii revistei *National Geographic*, răspunzători pentru apariția textului său, vor trage singuri toate concluziile ce se impun, din ideea de respect pentru adevăr și pentru milioanele de cititori ai publicației pe care o servesc.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **1918 LA ROMÂNI** (sub egida Direcției generale a Arhivelor statului; colectiv de coordonare: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Mușat).

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, vol. I, II, 1344 pp., 140 lei; 456 mărturii documentare externe din perioada 1879-1918 de deosebită semnificație privind lupta poporului român pentru desăvîrșirea unității național-statale, amplul ei ecou internațional.

● **GÎNDIREA REVOLUȚIONARĂ DIN ROMÂNIA DESPRE RELIGIE** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.); volum pregătit pentru tipar de dr. Augustin Deac, dr. Ion Iacoș, dr. Teodor Popescu, dr. Natalia Tampa; referenți științifici: dr. Nicolae Copoiu, Nicolae Rașu).

Editura politică, București, 1983, 336 pp., 16 lei; antologie de texte (studii, articole, fragmente din lucrări, extrase din documente programatice) din perioada 1870-1936, relevând tradițiile luptei împotriva concepțiilor mistice, de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, din patria noastră.

● **Ioan Scurtu — DIN VIAȚA POLITICĂ A ROMÂNIEI 1926-1947.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1983, 552 pp., 40 lei; studiu critic privind istoria Partidului Național-Tărnesc.

● **I. Pârva — DRUMURI ÎN ȚARA ZARANDULUI.**

Editura Sport-Turism, București, 1983, 208 pp., 14 lei; itinerarii istorico-turistice.

● Din publicațiile apărute recent sub egida Muzeului național de istorie: **FAURITORI AI UNITĂȚII ȘI INDEPENDENȚEI NAȚIONALE** (coordonatori prof. dr. Florian Georgescu și Elena Pălăncănuș), 360 pp., 25 lei; Emil Moscalu — **CERAMICA TRACO-GETICĂ**, 516 pp., 40 lei; ISTORIA ROMÂNIEI — **CREȘTOMATIE**, vol. I — 90 pp., 8 lei, vol. II — 254 pp., 15 lei, vol. III — 278 pp., 15 lei; Andrei Pănoiu — **ARHITECTURA DIN ZONA CENTRALĂ A GORJULUI**, 156 pp., 10 lei; Eugenia Greceanu — **ANSAMBLUL URBAN MEDIEVAL PIȘTEȘI**, 164 pp., 10 lei; **CERCETĂRI DE CONSERVARE ȘI RESTAURARE A PATRIMONIULUI MUZEAL**, vol. I — 228 pp., 15 lei, vol. II — 320 pp., 17 lei; **CERCETĂRI NUMISMATICE**, 264 pp., 16 lei; **MUZEUL NAȚIONAL**, vol. V — 462 pp., 40 lei, vol. VI — 508 pp., 42 lei; **CERCETĂRI ARHEOLOGICE**, vol. IV — 298 pp., 18 lei, vol. V — 270 pp., 20 lei, vol. VI — 272 pp., 22 lei.

1939: ROMÂNIA ÎȘI APĂRĂ INDEPENDENȚA

CRISTIAN POPIȘTEANU

O bișnuitul cortegiu al protocolului diplomatic se punea în mișcare în dimineața de joi 9 februarie 1939, pentru a aduce cu trăsurile Coroanei britanice pe ministrul plenipotențiar și trimisul extraordinar al României la Londra de la reședința sa din Belgrave Square 1 la palatul Saint-James. La orele 11.45 (ora locală), începea audiența de prezentare a scrisorilor de acreditare a lui Virgil Viorel Tilea la regele George VI. Un fapt neobișnuit, ce arăta importanța acordată evenimentului, era participarea la audiență a ministrului afacerilor externe al Angliei, lord Halifax. Neobișnuit, deoarece la aceste ceremonii Foreign Officeul era reprezentat printr-un secretar de stat. În timpul audienței, care s-a prelungit pînă după orele 13, plenipotențiarul român arăta suveranului britanic că în privința României „nu de situația internă trebuie să ne temem, ci de cea externă și mai ales de presiunea Germaniei”. De asemenea, el avertiza că „dacă Germania va pune stăpînire economică pe România, potențialul ei de război va crește cu 200 la sută”.

Numit în postul de la Londra, atît datorită relațiilor sale din lumea de afaceri și politică din capitala unde-și făcuse studiile universitare (diplomatul era unul dintre puținii români licențiați la celebra London School of Economics), cît și faptului că se număra printre intimii regelui Carol II, V.V. Tilea lansa astfel, încă de la prima sa prezentare, semnalul îngrijorării pentru soarta independenței statului român național unitar, săvîrit la 1 Decembrie 1918, îngrijorare care stăpînea cercurile guvernante de la București. Dealtfel, la mai puțin de 45 zile de la audiența de la Saint James's Palace, Tilea avea să dezlănțuie, prin intervențiile sale la conducerea Foreign Officeului, acea furtună diplomatică din 16-20 martie privind un presupus

ultimatum german dat țării sale, cunoscută drept „Cazul Tilea”, de care atît istoricii români¹ cît și cercetătorii străini — canadianul Sidney Aster, americanii David Funderburk² și Paul B. Quinlan — au scris insistent în ultimii 10-15 ani.

Preocupările serioase și neliniștitoare, care existau la guvernul român, fuseseră deci împărtășite — desigur, din dispoziția regelui și a principalului său ministru, în acel moment Armand Călinescu — direct suveranului britanic și ministrului său de externe.

Primejdiile care amenințau independența, suveranitatea și integritatea României nu erau cituși de puțin exagerate. Hitlerismul, fascismul și revizionismul își dădeau mîna într-o ofensivă care viza direct libertatea poporului român. Puternica împotrivire a opiniei publice românești, atitudinea lucidă a cercurilor guvernante de la București determinaseră pînă atunci oprirea ascensiunii spre putere a Gărzii de fier, principala agență a Germaniei hitleriste în România. Acțiunea vigilentă a poporului român, ilustrată exemplar în acei ani prin activitatea Comitetului Național Antifascist, avea să se exprime cu o excepțională vigoare la marea demonstrație antihitleristă și antirăzboinică din 1 Mai 1939, din capitala țării și din alte orașe, demonstrații cu amplu ecou peste hotare în întreaga Europă aflată atunci la numai cîteva luni de dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial.

Între numeroasele mărturii de epocă înregistrînd atitudinea României în apărarea independenței se clasifică și o serie de rapoarte diplomatice ale ministrului Marii Britanii la București, rapoarte existente astăzi la Public Record Office, precum și o

¹⁻² Magazin istoric, nr. 10/1975; 5-8/1982.

serie de materiale de presă colecționate de arhitectul Barbu Călinescu, fiul fostului premier Armand Călinescu, căruia li adresăm, și pe această cale, mulțumirile noastre.

Iată deci o succintă diagramă a percepției politice a șefului misiunii diplomatice britanice la București, Sir Reginald Hoare.

În aceeași zi în care, la Londra, Tilea își încredința scrisorile de acreditare, ministrul englez comenta într-un raport către lord Halifax (P.R.O. — F.O. 371-23 841-1 088) semnificativă alcătuirii la 2 februarie 1939 a „unui nou guvern român al cărui principal interes constă în promovarea domnului Călinescu prin crearea noului post de vicepreședinte al Consiliului și păstrarea de către acesta a portofoliului Apărării Naționale și Internele, pe care le-a deținut cu competență și hotărâre și în cabinetul anterior. D. Călinescu, care este fără îndoială personalitatea dominantă a noii administrații, devine acum și liderul ei oficial”. La 6 martie, Hoare anunța guvernului său numirea lui Armand Călinescu ca șef al guvernului în urma morții patriarhului Miron Cristea la Cannes. Pe telegrama cifrată din București R.1542/139/37, referentul de la Foreign Office nota că „în calitatea sa de ministru de interne și al apărării naționale, Călinescu este principalul responsabil pentru politica împotriva Gărzii de fier”.

La 5 mai, ministrul englez specifica participarea premierului român la Congresul bresler din 1 Mai 1939 și faptul că, în cuvântarea sa, el a afirmat hotărârea României de a rezista oricăror amenințări și presiuni din afară. După 3 săptămâni, diplomatul englez raporta lordului Halifax despre discuțiile dintre ministrul Germaniei la București, dr. Wilhelm Fabricius și premierul român. A. Călinescu i-a relatat diplomatului englez acuzațiile ministrului german că România contribuie la încercuirea Reichului. El le-a răspuns: „România se află într-o încercuire la fel de completă ca a Germaniei, dar faptul nu-l face să se simtă nefericit”. Primul ministru român a menționat apoi surpriza guvernului său când a aflat că la ocuparea Cehoslovaciei au existat și afișe în limba română, chemând populația la calm și ordine, și a remarcat contradicția dintre existența unui asemenea afiș și raporturile germano-române.

A titudinea României într-un viitor război preocupă cercurile guvernante britanice încă de la începutul anului 1939. Într-un raport din 28 aprilie 1939, Reginald Hoare analiza informațiile de care dispunea, apreciind viitoarea conduită a României: „Germanii au fost impresionați de recenta comportare a României [referire la mobilizările din primăvara anului 1939, și la declarațiile categorice ale guvernului român privind apărarea suveranității naționale și a integrității sale teritoriale — n.n.]. Și ei au fost indejași de impresionați pentru a fi încredințați că dacă ar fi atacată, România ar lupta și ar distruge industria petrolieră înainte ca Germania să pună mîna pe ea”. În strînsă legătură cu această mențiune, este cazul

să amintim că atît la 11 și 12 septembrie 1939 în prezența premierului A. Călinescu și la 3 decembrie 1939, acasă la Grigore Galencu; a avut loc o consfățuire cu miniștrii Angliei și Franței, Hoare și Thierry, la care s-a discutat planul de distrugere a industriei române de petrol, în eventualitatea unei invazii germane în România.

La această întîlnire, reprezentanții Angliei și Franței au declarat că atașatul militar englez și expertul său tehnic au studiat planul de distrugere a industriei petroliere întocmit de statul major român și l-au găsit excelent. Ei vor să se precizeze că cooperarea va fi consultativă în timpul pregătirilor și efectivă în timpul executării planului. Despăgubirile oferite de cele două puteri se referă doar la industria distrusă și la posibilitatea ca aceasta să-și reia activitatea. Grigore Galencu, ministrul afacerilor externe al României, a notat cu această ocazie: „M-am mărginit să fac unele observații, și anume că în ceea ce privește existența planului de distrugere nu mai rămîne nici un răspuns de dat, deoarece cei doi diplomați au recunoscut ei înșiși că un asemenea plan, care dovedește intenția guvernului român de a distruge industria de petrol în caz de război, a și fost efectuat. În ceea ce privește data cînd operația de distrugere trebuie efectuată nu cred că s-ar putea stabili un moment care nu ar cădea după începerea ostilităților. România nu are de gînd să primească nici un fel de ultimatum nici politic, nici economic.

Nu ne putem gîndi însă la o distrugere anticipată a petrolului nostru, care ar fi o provocare de război din partea noastră. O asemenea hotărîre nu poate fi luată decît de autoritățile române, care singure sînt în măsură să aprecieze data și cînd România este în primejdie”. (A.M.A.E. — Fond 71, Anglia 1939, vol. 40).

Ministrul României la Londra.
V. V. Tilea,
ieșind de la
St. James's Palace,
după audiența
de prezentare
a scrisorilor
de acreditare

Opiniile lui Gafencu transmise și oficiilor diplomatice românești sînt concludente pentru a ilustra și prin acest exemplu efortul guvernului de la București de a evita, pentru țară, orice complicație internațională, într-o situație care era prin ea însăși cît se poate de complicată și rău prevestitoare, precum și intima sa decizie de a-și păstra libertatea de acțiune spre a se situa de partea adversarilor celui de-al III-lea Reich.

Raportul lui Reginald Hoare, din 28 aprilie 1939, dovedea că diplomatul britanic intuia atît situația la care era expusă România, cît și necesitatea de a-i lăsa libertatea de a acționa conform intereselor ei specifice. „Există o tendință — scria Hoare —, mai puternică în Franța decît la noi, de a afirma și a impune punctul de vedere că românii (și alții) ar trebui să-și facă auzite în gura mare declarațiile de recunoștință față de noi pentru garanțiile acordate și că printre aceste măruri ei ar trebui să scuie o dată, de două ori, spre nemți, tocmai pentru a ne arăta cît sînt de sinceri în recunoștința lor. Nu mai e nevoie să vă spun cît de nebuenscă este orice asemenea idee și că noi putem sta liniștiți și mulțumiți că [regele] Carol știe că politica nu trebuie să se bazeze pe sentimente și că dacă războiul va începe, el va fi cîștigat de imperiul britanic”.

În același raport în care își exprima considerentele asupra informațiilor diplomatice englezi din capitala ungară despre discuțiile Czak-Mussolini-Göring privitoare la poziția diferitelor țări din sud-estul european în eventualitatea unui conflict armat între marile puteri, Sir Reginald Hoare scria: „Părerea mea este că noi ar trebui să încurajăm [România] să rămână independentă, chiar dacă această neutralitate înseamnă că o oarecare cantitate de produse petroliere va merge la inamic. Părerea mea se sprijină pe convingerea că noi ar trebui să rezistăm tentației de a forța România să intre în război din prima etapă în care, în mod inevitabil, ea ar fi copleșită și chiar dacă noi nu ne vom împotrivi unei asemenea evoluții, încercarea ar putea eșua, iar noi am putea s-o aruncăm pur și simplu direct în brațele Germaniei”.

Hoare notează că „potrivit impresiilor foarte categorice ale ministrului de externe ungar Czak, acesta exclude posibilitatea ca atît Iugoslavia, cît și România să treacă de partea Axei. Cred că el are dreptate pre-văzînd că noi facem un efort susținut pentru a da actualei lor bunăvoințe [a iugoslavilor și românilor] un suport concret (ca, de pildă, tunuri antiaeriene) pentru a se angaja mai departe. Această bunăvoință fiind asigurată, România va fi în măsură să-și arate dorința — cu condiția ca noi să garantăm securitatea în Mediterana — și treptat, să treacă de la o neutralitate corectă și pasivă la una sporit binevoitoare, care s-ar putea exprima în forme concrete, prin achiziționarea produselor românești de către noi și o tendință accentuată de a-și sabota propriile aranjamente economice cu Germania. În cele din urmă, cînd noi și turcii vom controla situația, România

ar fi în mod sigur îndreptată spre ruperea tuturor relațiilor ei cu Axa”.

La 19 mai 1939, ministrul englez îi scria „strict secret și personal” subsecretarului de stat la Foreign Office, Sir Alexander Cadogan, personalitate cu vederi pronunțat anti-hitleriste că „germanii au început să fie surprinși și se întreabă dacă se poate avea încredere în Călinescu pentru a îndeplini în mod loial, în litera și spiritul lui, recentul acord economic [din 23 martie 1939] și dacă nu ar fi un lucru bun ca el [Călinescu] să fie eliminat. Eu cred că de fapt atît regele cît și guvernul au o privire clară asupra liniei politice a României: ei încearcă să nu facă nimic care ar putea fi interpretat ca o provocare de către germani și, în același timp, prin toate mijloacele, ei vor căuta să împiedice a fi împinși într-o dependență economică totală față de Germania și vor încerca să reziste dorințelor germanilor de a-și trimite specialiști în prea multe întreprinderi românești”. Sir Reginald definea apoi pe premiul român, în contextul cercurilor conducătoare de la București, în acești termeni: „Eu aș considera pe Călinescu drept omul cel mai indicat să preia conducerea și să constituie elementul vital al rezistenței naționale; la urma urmelor, el este ambițios și trebuie să știe foarte bine că luîndu-și pe umerii săi întreaga răspundere pentru eliminarea lui Codreanu și suprimarea Gărzii de fier, nu-l poate aștepta nici un viitor într-o Românie dominată de Germania”.

Aceste puncte de vedere din rapoartele din aprilie și mai s-au confirmat prin atitudinea de neutralitate adoptată de guvernul condus de Armand Călinescu la începutul marii conflagrații, neutralitate care a încordat simțitor relațiile României cu puterile fasciste, mai ales prin ajutorul și ospitalitatea acordate de autoritățile și poporul român guvernului, armatei și populației poloneze care s-au retras prin țara noastră”.

În telegramele din 7 și 12 septembrie expediate din București, Reginald Hoare indică limpede fermitatea atitudinii României: „La întîlnirea cu primul ministru am ridicat problema neutralității României și am primit asigurări extrem de serioase că în ochii guvernului român ea este o pură formalitate juridică, care nu schimbă nimic în intențiile României de a acorda cauzei aliaților orice sprijin posibil”². Și peste cinci zile, „președintele Consiliului, mi-a exprimat ferma sa convingere și dorință că într-o anumită etapă România ar putea interveni în războiul dintre libertate și tiranie”.

Combinînd presiunile economice cu san-tajul politic, eliminarea adversarilor pe calea așasinatului cu brutalitatea forței militare de invazie, o întreagă panoplie de meto-

¹ Magazin istoric, nr. 7/1974, 12/1979.

² Pe parcursul lucrului la studiul de față, istoricii Ieșeni Gh. Buzatu și Valeriu Florin Dobrinescu au publicat, în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, XX, 1983, un excelent grupaj de documente diplomatice britanice și americane din perioada interbelică între care și telegrama citată aici.

de erau practicate de cel de-al III-lea Reich pentru atingerea obiectivelor sale hegemonice. Sintem astăzi în posesia unei serii de documente care atestă fără echivoc și nedisimulat din sursele conducerii hitleriste că România constituia o piedică extrem de importantă în calea expansiunii naziste. Independența, suveranitatea și integritatea ei teritorială trebuiau lichidate cu orice preț.

Să cităm din aceste dovezi ale agresivității hitleriste față de România doar citeva:

La 8 martie 1939, la o conferință cu participarea conducătorilor militari, din economie și ai partidului nazist, Hitler declara, conform unui raport diplomatic american: „În ce privește Ungaria și România, ele fac parte din spațiul vital indispensabil al Germaniei. Căderea Poloniei și o presiune corespunzătoare le vor face, fără îndoială, să se acomodeze. Vom controla, atunci, în întregime vasele lor resurse agricole și zăcămintele lor petrolifere”.

Înaltul Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.), în aprilie 1939, elabora un document intitulat: *Memoriu: Aproximarea cu petrol a Germaniei în timp de război*. Deoarece în 1936, 96 la sută din petrolul necesar era importat din străinătate, documentul stabilea ca un obiectiv primordial al țelurilor de război controlul Germaniei asupra regiunilor petrolifere cele mai apropiate, condiția preliminară a aprovizionării îndestulătoare cu țiței, într-un război de lungă durată, fiind „posedarea terenurilor petrolifere române și, odată cu ele, a întregii zone dunărene. Acest scop poate fi atins prin mijloace economice, în vederea instaurării unui monopol german asupra petrolului; de politică externă, în vederea unui tratat de alianță necondiționat; militar, în vederea unei depline stăpâniri teritoriale”. O.K.W. avea în vedere că în România există „puternice sentimente anti-germane. Din această cauză și în continuare mijloacele militare vor fi singurele care permit stăpânirea terenurilor petrolifere românești în caz de război. Aceasta se poate limita la folosirea unui presiuni militare externe, dar să se și treacă la acțiune deschisă”¹.

Un alt document al O.K.W. (*Possibilitățile unei economii de război pe spații mari. August 1939*) reia ideea acaparării petrolului românesc, dar și a gazului metan pentru producția de cauciuc sintetic, precum și a bauxitei și cromului din România.

După Tratatul de neagresiune sovieto-german (23 august), invadarea Poloniei de către Wehrmacht (1 septembrie), declararea războiului de către Anglia și Franța Germaniei (3 septembrie), în momentul izbucnirii ostilităților sovieto-finlandeze (30 noiembrie 1939), la O.K.W. se cere nu numai „subordonare economică a petrolului românesc”, ci și pregătiri pentru „renunțarea [de către] statul român la drepturile sale de suveranitate, în

favorearea Germaniei, în județele Prahova și Buzău în timpul războiului”.

Ambasadorul britanic la Berlin comunica la Londra la 9 martie 1939 că „În ce privește România este clar că Germania dorește să-și asigure cea mai mare parte a producției românești de petrol”. La 11 martie 1939, reprezentantul plenipotențiar al U.R.S.S. în capitala Reichului informa că la Berlin „se discută despre o presiune iminentă asupra României”. Tot în aceeași lună, ambasadorul francez la Berlin raporta ministrului său de externe: „este posibil ca mine Reichul să recurgă, împotriva României sau a Poloniei, la metoda care i-a reușit atât de bine împotriva Austriei și Cehoslovaciei și că va situa aceste țări în fața alternativei: masacrarea populației civile și distrugerea orașelor deschise sau acceptarea condițiilor germane, oricât de oneroase și de umilitoare ar putea fi ele”. În cercurile oficiale franceze, după opinia reprezentantului plenipotențiar al U.R.S.S. la Paris, din 26 martie 1939, „mulți socotesc că pentru Hitler ora [atacării Franței] nu va suna decât atunci cînd România va fi definitiv aservită influenței germane, după ce o va vasaliza complet (se admite și varianta pașnică). Deținerea României îl va face pe Hitler stăpîn necontestat al bazinului dunărean, îi va asigura aprovizionarea cu grâu și petrol, îi va oferi o bază la Marea Neagră și îi va deschide drumul spre Balcani și Orientul Apropiat. Tentația este mare”.

Tocmai această situație făcea conducerea de stat română să caute cu înfrigurare noi puncte de sprijin în apărarea integrității teritoriale. La 8 august 1939, primul ministru Armand Călinescu solicită regelui, aflat în Turcia la bordul navei Lucafărul, să revină în țară dată fiind situația internațională și faptul că „versiunea unui atac în sud-est pentru petrol este tot mai acreditată”. „Declarațiile României din martie că se va apăra — îi scria primul-ministru — au avut darul de a înfrunta atunci agresiunea proiectată. S-ar putea repeta astăzi o declarațiune cu un prilej oarecare, de pildă serbările Marinei, că România e o țară pacifică, dorește relații comerciale cu toată lumea și convențiile încheiate dovedesc sinceritatea ei. Dar dacă va fi atacată se va apăra și pentru independența ei va sacrifica orice!”².

În aceeași linie de gândire politică, Armand Călinescu nota în jurnalul său: „Dacă am făcut acordul economic cu Germania a fost pentru a câștiga timp și unele avantagii economice, nu pentru a ne apropia politicește de Germania”³.

Să ne amintim că în aceeași perioadă, în care se încheia acordul economic cu Germania, armata română este parțial mobilizată, iar premierul român A. Călinescu, care în calitate de ministru al Apărării Naționale acorda o deosebită valoare pregătirilor de apărare a statului național unitar, făurit la

¹ Cercetătorul Eugen Preda apreciază în volumul *Miza petrolului în vîltoarea războiului*, (Editura militară), 1983, că aceasta ar fi prima mențiune dintr-un document cunoscut, desigur secret la vremea respectivă, privind intenția ocupării militare a României, chiar prin „acțiune deschisă”, respectiv printr-o agresiune directă.

² Documente introduse în circuit de dr. Eugen Preda în volumul amintit.

³ Vezi paginile din *Însemnările lui Armand Călinescu în Magazin istoric*, nr. 4-9/1977.

1 Decembrie 1918, prin voința hotărâtă a maselor, considera că „armata a fost bine ca moral”¹.

Era, evident, o linie contrară intereselor de dominație hitleristă.

Analizând evenimentele dintre primăvara și toamna anului 1939, președintele Nicolae Ceaușescu releva: „Conștientă că dominația imperialismului german constituie o primejdie de moarte pentru poporul român, clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, s-a ridicat la luptă hotărâtă împotriva pactului înrobitor româno-german, a planurilor Reich-ului nazist de a ocupa România. Comuniștii chemau poporul la rezistența armată, declarându-se gata să apere cu arma în mână in-

asasinat. Între 21 și 25 septembrie 1939, în ziarele britanice, atât în cele londoneze, cât și în cele din țară au apărut 142 titluri, dintre care multe cu articole de mare întindere.

Înainte de a cita o serie de aprecieri ale ziariștilor britanici, să reținem încă trei dintre concluziile la care ne duc ele:

1. Uciderea lui Armand Călinescu este o crimă politică.

2. Acest asasinat se datorește politicii de fermă apărare a independenței țării pe care o susținea premierul român, adversar deschis și declarat al Gărzii de fier pe care a reprimat-o.

3. Asasinatul politic de la București slujește, sub toate aspectele, mobilurile Germaniei naziste în România.

Armand Călinescu (x)
Sir Reginald Hoare (xx)
și Mihail Ghełmegeanu (xxx)
în timpul unui
dineu oficial

dependența României, dacă țara noastră va fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist. În martie 1939, după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, poporul român a fost gata să dea ajutorul său poporului cehoslovac și să se opună cu forța armelor expansiunii agresorilor nazisti. Cînd guvernul a decretat mobilizarea parțială, partidul comunist a dat cuvînt de ordine membrilor și simpatizanților săi să se prezinte la unitățile militare pentru a fi gata să-și facă datoria față de patrie. În toamna aceluiași an, trupele polone și populația civilă poloneză, refugiate în România din fața invaziei germane, s-au bucurat de primirea caldă și sprijinul poporului nostru”.

La 21 septembrie, hitleriștii decid o nouă lovitură de forță împotriva României. Legionarii asasinează la București pe primul ministru Armand Călinescu.

Mi se pare extrem de relevant să aruncăm o privire asupra felului cum a fost comentat și analizat tragicul eveniment în presa britanică a vremii. Cu atât mai mult cu cît o astfel de investigare n-a fost făcută pînă acum nici de istoricii de la noi și nici de cei de peste hotare care se ocupă de această perioadă.

De la început, întreaga presă din Marea Britanie a acordat un amplu spațiu acestui

În dimineața de 22 septembrie, oficiosul britanic *Times* își informa cititorii despre „Omorirea primului ministru român de către Garda de fier, o organizație de inspirație nazistă”. În același ziar, se putea citi o informație despre *Ultima minciună nazistă*. Care era aceasta: „Posturile germane de radio au difuzat ieri noapte următoarea declarație: «Îndată după uciderea domnului Călinescu, întreaga populație românească și-a exprimat convingerea că aceasta era un act al ticăloșiei britanice. Numai Marea Britanie putea fi interesată într-o asemenea crimă sîngeroasă». Mai tîrziu, în cursul nopții, aceeași declarație a fost repetată, de data asta cu deosebirea că era asociată Polonia ca instigatoare a crimei. „Acest asasinat pare să fie rezultatul colaborării dintre anumite elemente poloneze și agenții britanici în scopul de a compromite bunele relații existente între Germania și România și de a se debarasa de omul de stat român care refuzase să le facă jocul”.

Anunțînd evenimentul tragic, *Daily Mail* scria încă în după-amiaza de 21 septembrie 1939: „Dl. Călinescu era cunoscut ca omul forte al României și autorul suprimării fără ezitare a organizației pronaziste Garda de fier, în toamna trecută. Poliția a făcut cunoscut mai înainte că o jumătate de duzină de încercări de asasinat au fost puse la cale contra primului ministru român, iar la 6 iunie

¹ Cf. Gheorghe Zaharia, Constantin Botoran, *Politica de apărare națională a României în contextul european interbelic 1919-1939*, Editura militară, 1982, p. 298.

anul acesta Garda de fier proiectase omorirea lui Călinescu și a regelui Carol¹. De Paști, Călinescu urma să viziteze Marea Britanie pentru a-l vedea pe fiul său Barbu, în vîrstă de 16 ani, aflat la o școală din apropiere de Reading². Datorită situației internaționale, el a fost obligat să-și contramandeze vizita.

Urmărind să curețe țara de Garda de fier — continua *Daily Mail* — Călinescu ignora amenințările la adresa vieții sale și refuza să ia măsuri speciale de pază³.

Evening News scria, la rîndul său, la 22 septembrie, sub titlul *Ingrijorarea domnului Tilea*: „Cel mai înnebunit om din Londra în noaptea trecută era dl. Virgil V. Tilea, ministrul României pe lingă curtea din St. James. Timp de cinci ore el a încercat să capete

Yorkshire Post releva în comentariul său din aceeași zi: „Spunînd lucrurile deschis, asasinarea premierului român Armand Călinescu va fi o veste bună pentru Germania. Călinescu era privit ca unul dintre obstacolele principale în instaurarea dominației Germaniei asupra sud-estului European“. *Daily Sketch* își intitula comentariul *Mîna asasinilor naziști*. Și arăta în continuare: „Asasinarea primului ministru român, A. Călinescu, este un eveniment zguduitor, chiar dacă face parte dintre acelea cu care, îngroziți, am început să ne obișnuim. Călinescu a avut același sfîrșit ca Dolfuss [asasinat în 1934] cu care se aseamăna ca fizic, iar motivul a fost în ambele cazuri același. El și-a salvat țara cu mîna fermă de tirania Gărzii de fier,

Intr-un grup
de demnitari români
în 1939.
Armand Călinescu și
Mihail Ralea
(în centrul imaginii).

Intr-o fișă
despre atitudinea personală
a membrilor guvernului Călinescu,
Sir Reginald Hoare
scria către Foreign Office
că Mihail Ralea are o orientare de stînga,
este bun prieten
cu sociologul Petre Andrei,
se preocupă și a studiat problemele sociale,
atît în străinditate cît și în jard.
El încurajează răspîndirea
culturii în rîndul
claselor muncitoare

legătura telefonică la București pentru a afla noutăți despre ce se întîmpla în țara sa⁴.

¹ Intr-o comunicare către Foreign Office, trimisă la 8 februarie 1939, Sir Reginald Hoare raporta o discuție avută cu colonelul Gerstenberg, atașatul aerului german, care făcînd apologia regimului hitlerist se plînsese de „scandalul ca o națiune de 80 milioane de locuitori să fie lipsită de colonii și silită să depindă din punct de vedere economic de alții. Cum v-ar place să trăiești în Berlin astăzi, fără să găsești ouă și unt, se lamenta Gerstenberg. I-am răspuns: dacă Germania nu și-ar cheltui toți banii pe înarmări, ea ar avea tot ce-i trebuie pentru ca să-și găsească unt în excedent. Ceea ce mi-a adus din partea lui replica: după ce mai întîlți și-ai procurat tunurile este destul de ușor să obții untul mai tirziu. Deodată, el mi-a spus: presupunînd că regele ar fi asasinat, ce s-ar întîmpla aici? I-am răspuns că nu văd nici un motiv pentru o astfel de supoziție și l-am întrebat dacă chiar o crede cu putință?”

² La 5-6 septembrie 1939, prin telegrama M.A.E. nr. 56 297, Armand Călinescu îi scria ministrului român V.V. Tilea: „Te rog interesază-te dacă școala lui Barbu va putea funcționa [referire la dificultățile create de război] și dă-mi părerea cînd aș putea trimite copilul în Anglia“. La 11 septembrie, Tilea răspundea cu telegrama nr. 1 126: „Cred să trimițeti pe Barbu, împreună cu Radu Tilea, pe la 22 septembrie“. Pentru A. Călinescu era prea tirziu, căci la 21 septembrie...

Trimiterea fiului la Colegiul din Maiden Erlegh School în apropiere de Reading era o consecință a amenințărilor permanente cu răpirea din partea legionarilor (vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1967, 7/1975).

³ Vezi cele declarate de Armand Călinescu ministrului belgian la București (*Magazin istoric*, nr. 9, 10/1979).

⁴ E locul să amintesc că *Scarborough Evening News* din seara precedentă preciza: „Toate legăturile telefonice ale Bucureștilor cu lumea exterioară au fost între-

organizate de inspirație nazistă. Și nazismul privește pretutindeni asasinatul ca argumentul suprem”.

Intr-un alt articol, ziarul londonez arăta că „asasinarea premierului român în vîrstă de 46 ani amenința noaptea trecută să dezechilibreze delicata balanță politică din sud-estul Europei. Consternare și neliniște au fost primele reacții în capitalele Greciei, Turciei și Iugoslaviei, unde premierul român era socotit un prieten de nădejde”.

O revistă a presei britanice, parcursă după 44 ani. Și care vine să confirme în totalitate aprecierea făcută atunci evenimentului de către Partidul Communist Român: „După I.G. Duca, mîna hitleristă l-a ucis pe Armand Călinescu. Ca și I.G. Duca, Armand Călinescu a fost ucis de legionarii lui Hitler. Ordinul de asasinare a primului ministru a fost dat la Berlin”.

rupte, cu excepția unei scurte corespondențe a agenției Associated Press, care și ea a fost tăiată la mijlocul conversației”. În 1969, Mircea Grigorescu, cu care colaborez, pe atunci, îndeaproape la *Lumea și Magazin istoric*, fost prim redactor la *Timpu*, director la *Ecoul*, ziarist de la *Cuvîntul liber* și *Adevărul*, mi-a relatat că asasinarea lui I.G. Duca de către legionari în 29 decembrie 1933 l-a fost transmisă telefonic de chiar șeful de gară din Smala, iar el a mai apucat să o transmită la Londra unei agenții de presă, îndată legăturile telefonice și telegrafice fiind întrerupte.

Dacă producțiile umoristului Caragiale au fost vinuate cu sagacitate de prin paginile periodicelor al căror colaborator sau animator a fost, de mai puțin atenție s-a bucurat *ziaristul* Ion Luca Caragiale, deși manuscrisele sale pot fi găsite în cel puțin 40 publicații diferite. E drept și că principala piedică aflată în calea cercetătorilor a fost discreția, dacă nu chiar pudoarea, cu care Caragiale s-a complăcut în a eluda epoca de ucenicie în redacțiile presei bucureștene. Un colț al cortinei avea să-l ridice însă, prin foiletonul intitulat *Succes*, pagină memorialistică publicată târziu, în ultima zi a secolului trecut, de către *Universul*. Era o reminiscență în care Caragiale evoca experiența scoaterii unei gazete de mare tiraj, intitulată *Năruirea română*, a cărei răspundere o împărțea, în august 1877, cu publicistul Frédéric Damé¹.

Ziarul a fost lansat la 26 august, într-un moment de răscruce: la 10 august, oștile române primiseră, la Plevna, botezul focului; la 27 august, era luată cu asalt Grivița. Toate privirile erau îndreptate spre Dunăre, de unde știrile seoseau cu nemaipomenită zgîrcenie. „De la Plevna n-avem, până în aceste momente, nici un detaliu asupra luptelor urmate în zilele din urmă...”, se plîngea, la 1 septembrie, ziarul *Telegraful*. În toiul războiului, publicul pretindea, mai mult ca oricînd, informații, și tocmai asta îi și făgăduia, în editorialul său ziarul redactat de Damé și Caragiale: „Ni s-a părut — scriau ei — că lipsește Bucureștilor un adevărat ziar de informații, accesibil pentru toate pungiile, care să poată interesa toate clasele societății. Pentru a suplini acest gol am fundat *Năruirea română*, după un plan cu totul nou și oferind cititorilor cea mai mare varietate...” (*România liberă*, din 31 august 1877).

„Fundatorii” noului ziar nu se lăudau! Faptul că până și o foaie atît de răspîndită ca *Telegraful*, care-l avea trimis special pe „teatrul de rezbe!” pe însuși redactorul ei șef, I.C. Fundescu, era constrînsă

DRAPULUL

ROMAN

I. L. Caragiale

ziarist

O EDIȚIE
METEORICĂ

T. CARANFIL

să recurgă la serviciul de informații al *Năruirii române* abia înfiripate, oglindește succesul rapid al acesteia.

Ca toate zierele importante (*Presa*, *L'Orient* sau *România liberă*), *Năruirea română* avea și ea trimis special la Dunăre, „un om cu nume binecunoscut în societatea noastră...”, om de lume, cunoscînd multe doamne de la Crucea Roșie și pe ofițerii români... și în adevăr ne trimitea în fiecare zi corespondențe din cele mai interesante... Atît de interesante, încît le reproduceau și zierele rivale! Succesul de public al noului cotidian a fost instantaneu, tirajul atîngînd în cîteva zile 18 000 exemplare, cifră astronomică dacă ținem cont că mult mai târziu, în 1884, după introducerea rotativelor tipografice care marcase o adevărată revoluție tehnică, un ziar ca *Universul* abia dacă atîngea 8 000 exemplare!

Și totuși, *Năruirea română* a avut o existență meteorică, n-a apărut decît șapte zile. Purtat în egală măsură de ambiție și de valul patriotic, redactorii săi îndrăzniseră a lansa prematur, cu patru luni înaintea mult așteptatului eveniment, fără o prealabilă verificare, știrea căderii Plevnei. „Șopîrla” — cum se spune astăzi în presa mondială — avea să le provoace retragerea din arena presei cotidiene. Faptele sînt cunoscute datorită savuroasei relatări a lui I.L. Caragiale, în schița intitulată chiar *Năruirea română*². Fără ajutorul acesteia ne-ar fi fost

² Întă cum descrie I.L. Caragiale croarea comisă: „Pentru telegrama am aranjat un dicționar cu cheie... Într-o zi, pe la începutul lui noiembrie, merge foarte de dimineață la redacție, înaintea lui Damé, care de regulă venea totdeauna înaintea mea. N-apuc să-mi scot haina, și intră factorul de la telegraf... Am luat înclinînd depeșă și fără pripă nervoasă, am deschis-o. Iată-i cuprinsul, pe care nu l-aș putea uita vreodată: «Médéc finit, Votca, Tzuica, dedans. Cîteș de 10 or, țînd alături dicționarul cu cheie: Médéc = Plevna; Fini = luată; Votca = rușii; Tzuica = românii; Dedans = înăuntru. Ce să fac? Să stau să fac un număr de gazetă și tocmai seara să dau știrea? Peste puțină! Vestea aceasta de bucurie o s-o aibă și alții; se răspîndește de dimineață-n oras, iar noi venim cu ea după-n fierbîntea! O idee. Alerg în tipografie și strig: — Să nu se strice zău numărului de-ascară! Într-o țesim tot cu foia de-depeșă! — *Năruirea română* cu cădere Plevnei!”

¹ Magazin istoric, nr. 12/1983.

greu, dacă nu chiar imposibil, să recunoaştem în *Nafiunea română* un organ de presă redactat de sarcasticul publicist I.L. Caragiale. „Afişele de-un stinjen” care anunţau apariţia cotidianului de sub conducerea lui Frédéric Damé treceau sub tăcere numele celui alt asociat. Era şi firesc dacă ne gândim că viitorul clasic al literaturii noastre abia începuse să-şi facă nume în presă, în vreme ce despre Damé, chiar în notiţele vitriolante ale adversarilor săi se scria: „Dl Frédéric Damé iar a mai publicat un ziar (nu mai ştiu al citeleal!)”.

Nafiunea română fiind, aşa cum observa criticul şi istoricul literar Şerban Cioculescu, „singurul cotidian întocmit şi condus de Caragiale” era firesc ca momentul să îndemne la studiu aprofundat. Din păcate, în calea cercetătorilor s-a ivit un obstacol redutabil: în Biblioteca Academiei R.S. România nu s-a păstrat decât un singur număr — 7, din 1 septembrie 1877 (ediţia de seară).

Lovindu-se de acelaşi obstacol, autorul acestor rânduri a încercat să-l depăşească exercitând o apropiere de subiect „prin învăluire”, adică prin examenul reflectării prezenţei acestei publicaţii în coloanele presei din vara anului 1877. Într-o notiţă polemică publicată în *Timpul*, din 26 august, am întâlnit o indicaţie surprinzătoare: ziarul conservator atrăgea atenţia că „au ieşit două [subl. ns.] noi ziare, *Nafiunea română* şi *Drapelul român*, amîndouă redigate de dl. Frédéric Damé...”. În *Curierul de Iaşi*, al lui Mihai Eminescu, informaţia e inserată la 28 august într-o versiune edificatoare: „Au apărut la 26 august curent *Nafiunea română*, ziar cotidian, avînd două ediţii pe zi: una la 3 ore şi alta la 6 ore... În fine, în toate dimineţile la 8 ore, va apărea a treia ediţie cu titlul *Drapelul român* [subl. ns.]”.

Surpriza noastră a crescut şi mai mult cînd, în fondul 1 500 al Bibliotecii Academiei, am descoperit un exemplar unic (nr. 2, din 27 august 1877) al *Drapelului român*. Se constată că primul număr al acestei foieţe (23/32 cm,

cam jumătatea formatului mare al ziarului) seamănă de prinţ a apărut în aceeaşi zi, 26 august, cu *Nafiunea română* şi, evident!, în aceeaşi tipografie a lui M. Cucu din str. Lipscani, nr. 3, cam pe unde se află astăzi imobilul Băncii Naţionale. Ne oprim asupra tipografiei în care s-au tras ambele cotidiane nu numai fiindcă — aşa cum o arată Caragiale — proprietarul acesteia avea şi el „tovărăşie la cîştig”, ci pentru că apariţia celor două ziare are şi implicaţii, pe cît ştim, încă necunoscute asupra activităţii ziaristice a unui alt mare scriitor român, şi anume Alexandru Macedonski.

Într-adevăr, poetul delicatelor rondereli scotea, din aprilie 1877, în devălmăşie tocmai cu acest M. Cucu, cotidianul *Vestea*. Colecţia acestei foi se păstrează în Biblioteca Aca-

În p. 28: faesimil' din ediţia de dimineaţă a *Nafjunii* române, *Drapelul român*

I.L. Caragiale: caricatură din *Adevărul*, din 3 decembrie 1895

demiei, pînă la nr. 135 din 18 august, din ea lipsind apoi 20 numere. De la nr. 155, din 7 septembrie, ziarul reareape într-o formulă nouă, arborînd pentru prima oară pe frontispiciul său semnătura de director a lui Macedonski şi a unui „editor associat” — T. Michăiescu, la adresa unei alte tipografii. Nu cunoaştem pricinile rupturii cu M. Cucu, dar ele trebuie să fi fost expuse de poet într-unul din numerele dispărute ale ziarului său, din moment ce tocmai în *Drapelul român* descoperim, în replică, următoarea ripostă a tipografului: „Găsind în ziarul *Vestea* oarecari acuzaţiuni în contra mea, mă crez dator a declara formal şi în public că editura *Vestei* îmi aparţinea şi că dl. Alex. Macedonsky (sic!) nu mai era la mine, după textul clar al contractului nostru şi după scrisorile d-sale însuşi, decât un redactor cu leaţă pe care aveam dreptul a-l schimba. Văzînd că *Vestea* nu se mai vindea îndestul, am prevenit pe dl. Alex. Macedonsky că, de la 25 august, nu mai pot a-i plăti leaţă fiind în pagubă de 1 750 franci şi mai bine, şi am luat măsuri necesare pentru a înfiinşa un ziar nou cu un titlu mai puţin desconsiderat decât *Vestea*”.

Ziarul „mai puţin desconsiderat” era, neîndoielnic, *Nafiunea română*, cu ediţia sa de dimineaţă *Drapelul român*, apărut tocmai la 26 august, în ziua următoare denunţării contractului cu Macedonski. Cum Caragiale, încă de la *Ghimpele* nu înceta să facă din poetul simbolist ţinta săgeţilor sale (catrenul *Unui poetastbru* abia apăruse la 31 iulie!), este uşor de imaginat că acest episod, obscur pînă acum, al relaţiilor dintre cei doi scriitori a avut darul de a întreţine şi spori ostilitatea lui Macedonski faţă de viitorul autor al *Scrisorii pierdute*. Tocmai de aceea e de mirare că în inveninata biografie pe care Macedonski i-o va schiţa în 1896 (în *Liga ortodoxă* din 3 noiembrie): „...se însuună la *Ghimpele*, pătrunse în *Teatrul Naţional*, suflleur, străbătu în redacţiunea ziarului *Telegraful*” etc., etc. nu vom găsi nici un cuvînt despre avata-

(Continuare în p. 54)

Tudor Vladimirescu: jurist

O INSTANȚĂ AUSTRIACĂ APLICĂ DREPTUL ȚĂRII ROMÂNEȘTI

RADU ECONOMU

La 14 iunie 1814 — la rugămintea
lui Nicolae Glogoveanu —
slugerul Theodor din Vladimiri, intrat
mai târziu în istorie sub numele de
Tudor Vladimirescu, sosea la Viena pentru
a clarifica unele încurcături în legătură cu
moștenirea lăsată
de soția lui Glogoveanu, Elenco.

Ce se întâmplase?

Cu un an în urmă, Elenco Glogoveanu,
împreună cu fiica sa Marincuța, însoțite de
Elena Cornescu,
căsătorită Fălcoianu, plecaseră la Viena,
pentru a-și vedea tatăl — banul
Costache Ghica — stabilit în capitala
Imperiului habsburgic. La scurt timp
după sosire, Elenco Glogoveanu
a căzut bolnav de plept și de împrejurarile
pricinuite de boală
a profitat Elena Cornescu,
care i-a sustras stăpînire sa
o serie de giuvaieruri de valoare, zapise și
bani.

„Greșita cocoană”

În reclamația pe care Elenco Glogoveanu a adresat-o Direcției Poliției din Viena sînt identificate giuvaierurile furate, și anume: doi cercei cu diamante „cu 8 caraturi”, șapte inele din care șase cu pietre și unul „sadea” din aur, o pereche de cercei mici cu diamante, o pereche de cercei cu cîte două diamante, un ceasornic „al coconitei Marincuța”, un lanț de aur „de 40 coți” lungime, cu cheie, un lanț de ceasornic „cu șase verige”, un ac de aur cu briliant, 500 florini bani gheață, un zapis de datorie „de 500

[taleri] olandezi” și alte zapise și socoteli de dat și de luat.

Cercetările poliției vieneze au descoperit-o pe hoată, „greșita cocoană” (cum o va numi Tudor), la care s-au găsit toate lucrurile furate, mai puțin banii, care între timp fuseseră cheltuiți. Pînă la terminarea procesului, obiectele recuperate au fost depuse, drept „corp delict”, la „criminalion” (tribunalul penal).

Lucrurile se desfășurau normal, cînd, un eveniment neprevăzut a provocat toate încurcăturile ulterioare: la 5/17 mai 1814, Elenco Glogoveanu — păgubza — a murit, copila Marincuța rămînînd cu doica Bălășa, o femeie de ser-

viciu, Maria, și bunicul ei, banul Costache Ghica. Moartea păgubasei a provocat o serie întreagă de complicații de ordin juridic, fiind necesar să se stabilească, în fața justiției, ce persoană anume este îndreptățită la succesiune și să se hotărască, în cadrul procesului penal, cine avea calitatea de a se constitui parte civilă și a obține, așa-dar, restituirea obiectelor.

În această situație, Nicolae Glogoveanu avea nevoie să fie reprezentat în Viena de o persoană energică, de încredere și, totodată, bun cunoscător al pravelor, pentru a putea obține restituirea lucrurilor furate. Această misiune

Între altele, îi aducea la cunoștință că toate lucrurile furate au fost găsite, cu excepția celor 500 florini, pe care hoața i-a cheltuit. Promitea să recupereze și banii, pe care „Fălcoianca să-i plătească de unde o ști”. Îi mai comunica lui Glogoveanu că autorea furtului era pasibilă de 10 ani închisoare, dar că la rugămintele banului Ghica (Elena Cornescu-Fălcoianu fiind bolnavă), autoritățile se arătau mai indulgente. Îl anunța, totodată, că nu a putut ridica încă lucrurile, că, îndată ce o va face, va proceda conform instrucțiunilor primite. Nu uita să-i reamintească lui Glogoveanu că va trebui să rezerve

În sfârșit, în următoarea scrisoare, din 28 iulie 1814, Tudor îl informa pe ispravnicul de Mehedinți că această judecată „cu feluri de sucituri” s-a isprăvit, dar conform hotărârii date „după pravilele nemțești”, nu putea ridica lucrurile. Acestea urmau a fi remise copiilor, singurii succesorii legali — conform legilor austriece — și numai atunci când aceștia (respectiv Marin-cuța) vor fi împlinit 24 ani!

După „ponturile” din pravile

Bun cunoscător al normelor juridice din Țara Românească, Tudor a obiectat împotriva sentinței, arătând instanțelor austriece că „noi fiind dintr-o altă țară și împărăția caută după pravilele pământului nostru ca să le luăm” — așa-dar, a solicitat ca restituirea averii să se facă conform normelor juridice în Țara Românească, unde soții se puteau moșteni între ei. După multe tergiversări, instanța a admis obiecția, cerind să i se prezinte „de la Divanul nostru, prin știrea prințipatului nostru, că ponturile prăvililor noastre cuprinzătoare, de poate un bărbat să clironomisească [moștenească] lucrurile soției sale sau nu”. În aceeași scrisoare, Tudor se plîngea de faptul că instanța era gata s-o „sloboaze” pe Elena Fălcoianu și numai intervenția sa personală a împiedicat eliberarea: „Numai eu am dat jalbă să nu se sloboază pînă va spune și cele ce lipsesc” (e vorba de obiectele reclamate de Nicolae Glogoveanu care nu figurau în lista Elenței și la care instanța admisesese ca probă recunoașterea inculpatei).

În ziua de 25 august 1814, o nouă scrisoare a lui Tudor

În imagini: Viena la sfîrșitul sec. XVIII; Tudor Vadimirescu (după o litografie de Danielos)

i-a încredințat-o lui Tudor — prieten din copilărie și, poate, coleg de școală, iar în vremea din urmă vătăf de plai la Cloșani și apoi zapciu la plasa Muncelu de Sus, în județul Mehedinți, în care Glogoveanu era ispravnic.

Ajuns în capitala Austriei, Tudor, care cunoștea bine limba germană, a luat contact de autoritățile de resort și, după numai cîteva zile, la 18 iunie 1814, i-a scris lui Glogoveanu o lungă scrisoare în care-l pune la curent cu procesul.

Îi comunica lui Glogoveanu că „așa este blestemăția nemțească, lucru cît de mic să se treacă cu anii”. Pentru judecată fusese stabilit un nou termen, la 15 iulie 1814 la „criminalion”, Elena Fălcoianu aflîndu-se, în toată această vreme, „în ție” — adică dincolo de gratii. Deoarece Glogoveanu comunicase că lipseau și altele bijuterii (față de cele mai sus-enumerate), Tudor îi răspundea că nu se poate face nimic pentru recuperarea lor, întrucît lista fusese înaintată la poliție sub semnătura Elencăi Glogoveanu.

ii cerea lui Glogoveanu să grăbească trimiterea „ponturilor de prăvile” pe care să le adeverească Divanul Țării Românești, astfel ca din ele să rezulte că „după puterea prăvililor noastre ești dumneata stăpînul lucrurilor soției dumitale și ai puterea de a le primi de unde vor fi rămas”. În aceeași scrisoare, Tudor arată că Elena Fălcoianu a fost condamnată la șase luni „în robie, în pedeapsa pușcării celei mari”. În sfîrșit, o a cincea scrisoare — din 28 noiembrie 1814 — îl înștiință pe Glogoveanu că toate greutățile ce le-a întîmpinat au fost depășite, anunțîndu-și plecarea spre patrie.

Parțial publicate de N. Iorga în anul 1914, aceste scrisori arată adevăratul motiv al călătoriei lui Tudor Vladimirescu la Viena. Dincolo însă de acest amănunt, semnificația corespondenței — fapt neremarcat pînă acum în literatura noastră istorică și juridică — trebuie cu deosebire văzută sub raportul istoriei dreptului.

Acțiunea lui Tudor de la Viena atrage atenția asupra unor aspecte de drept internațional public: prin acțiunea sa stăruitoare, Tudor a determinat o instanță străină (recunoscută, dealtfel, prin rigiditatea cu care aplica normele juridice în litera lor) să ia în considerație legislația și

dreptul nescris aplicat în Țara Românească. Faptul este cu atît mai remarcabil, cu cît principatul muntean avea, cum se știe, un statut de vasalitate față de Poartă. Or, faptul că autoritățile austriece au luat hotărîrea în funcție nu de prevederile legale otomane, ci de cele ale Țării Românești constituie expresia unor relații interstatuale care ne permit să tragem concluzia că țările române s-au bucurat, chiar în perioada fanariotă, în raporturile lor cu statele străine, de unele atribuții caracteristice statelor suverane, admise ca atare de dreptul internațional public.

Funcția de a legifera constituie un atribut al suveranității statului. Precizată prin statutul special pe care țările române l-au obținut în relațiile cu Poarta, această funcție dă pe plan intern conturul unei depline autonomii. Pe plan extern, recunoașterea ei implică existența unor relații directe de drept internațional public între state — în cazul de față între Austria și Țara Românească.

Este de asemenea, important să semnalăm că instanța vieneză, la stăruințele lui Tudor, a admis aplicarea în materie de succesiune nu numai a dreptului scris în vigoare în acea epocă în Țara Românească, adică *Pravilniceasca Condică* a lui Ipsilanti din 1781, ci și dreptul nescris —

obiceiul pămîntului. Instanța austriacă a recunoscut astfel sistemul original al pluralismului juridic (adică drept scris alături de drept nescris) aplicat în epoca feudală în țările române.

Totodată, șederea lui Tudor la Viena pare a marca unul din momentele de început ale aderării sale la curentul de eliberare națională ce se accentua în rîndul unor pătri sociale românești. Într-una din scrisori, el menționa că Viena se afla în toiul pregătirii unei întruniri interstatuale (e vorba de Congresul de la Viena, ce-și va deschide lucrările în 1815), deci nu este exclus ca paralel cu soluționarea procesului de moștenire al Elencăi Glogoveanu, Tudor să fi avut și unele contacte cu personalități politice ale epocii.

Procesul din 1814, debătut la Tribunalul penal din Viena, constituie — prin implicațiile lui în domeniul dreptului internațional public și privat — un moment valoros nu numai pentru vechiul drept românesc, ci și pentru istoria politică a țărilor române. Iar rolul hotărîtor pe care Tudor Vladimirescu l-a avut în valorificarea dreptului autohton al Țării Românești în fața unei instanțe străine ne dezvăluie o latură puțin cunoscută a puternicei personalități a conducătorului revoluției din 1821 — aceea de jurist.

PLANSELE NOASTRE

① Hotare vremelnice, impuse de stăpîniri străine, n-au putut întrerupe legăturile permanente dintre românii aflați de-o parte și de alta a Carpaților. În imagini: unul din punctele de popas — Tălmăciu — de pe drumul ce lega Muntenia cu Ardealul și defileul Oltului (1879: *incognito* în *Transilvania*, p. 33)

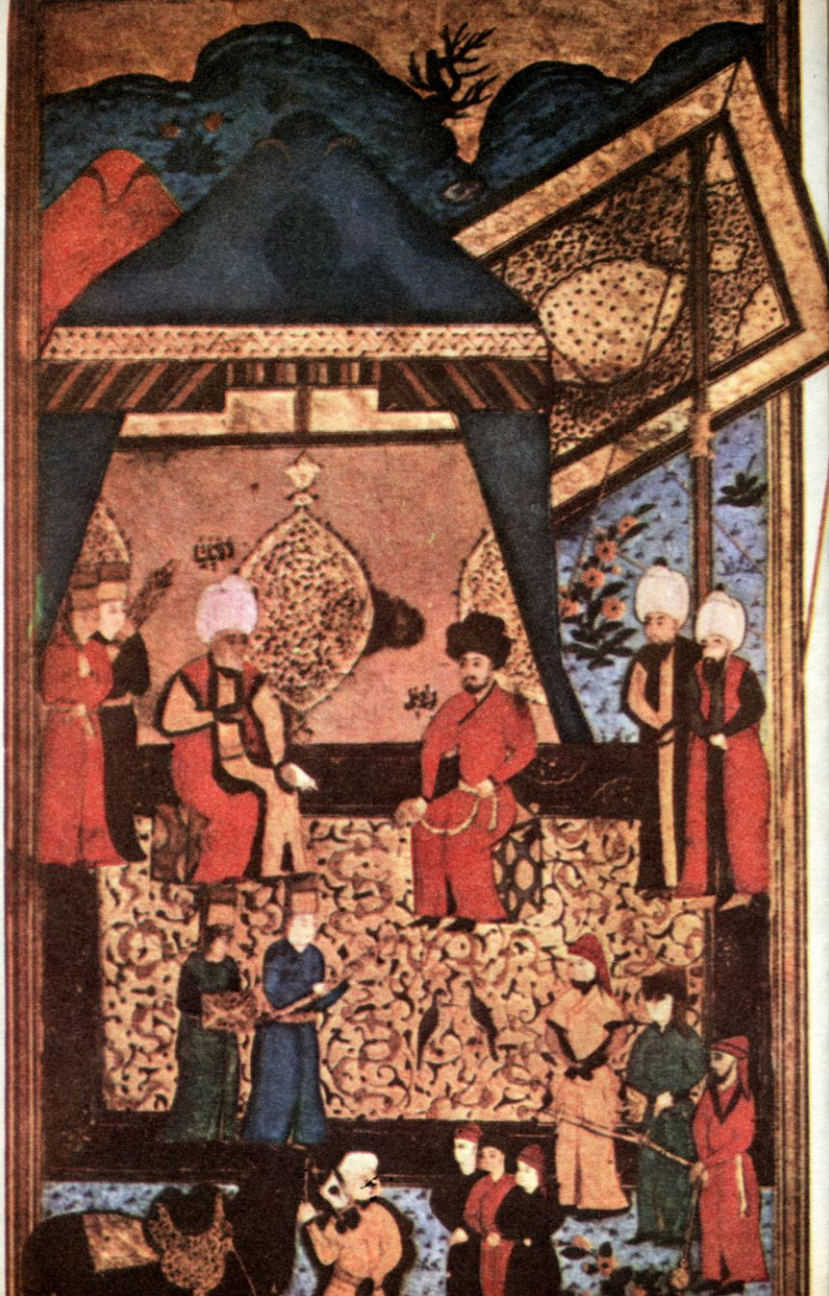
② ③ 1843: bal la prințul Bibescu. Gravură de epocă. Astfel de serbări la curtea domnească erau și prilejuri binevenite pentru întîlniri și discuții diplomatice (București—milenii de istorie, p. 2)

④ Întîlnirea dintre principele georgian Alexandru II și trimisul sultanului, Lâlâ Mustafa. Miniatură dintr-un manuscris otoman (*Principatele de la poalele Caucazului înfruntă Semiluna*, p. 45)

1879: INCOGNITO ÎN TRANSILVANIA

Magazin istoric publică în acest număr câteva fragmente în care Ion I.C. Brătianu — ajuns la apogeul carierei sale politice — evocă prima călătorie făcută „incognito” în Transilvania, la vârsta de 15 ani, în timp ce tatăl său lipsea din țară, plecat spre a-și reface sănătatea după primul din cele trei atentate îndreptate împotriva sa.

Pasiunea lui Ionel Brătianu pentru istoria țării, grija cu care studia operele cronicarilor și limba lor, preocuparea sa pentru îmbogățirea bibliotecii părintești cu noi acte, hrisoave și lucrări de istorie națională erau cunoscute mai de mult, din relatările surorii sale mai mari, Sabina Dr. C. Cantacuzino — relatări în care fratele autoarei introdusese corecturi și completări privind trecutul familiei din care descindeau¹.

Fragmentele despre care luăm cunoștință acum confirmă aceste informații și le completează, dezvăluindu-ne o nebanuită capacitate literară de a evoca atât natura, cit și oameni și evenimente, contemporane sau de mult petrecute. Este un aspect inedit al personalității lui Ion I.C. Brătianu, despre care s-a scris mult în timp ce trăia și aproape nimic notabil după neașteptata sa moarte în 1927.

Imaginea omului dur, taciturn și neînduplecat, cu care au rămas urmașii, este alterată pînă astăzi fie de necruțătoarele impurtări ale numeroșilor și implacabililor săi adversari politici, care i-au contestat pînă și merite din cele mai evidente, fie de elogiile goale ale cohortelor sale de partizani zeloși, preocupați să șteargă chiar și amintirea represiunilor de la 1907.

Într-o asemenea ordine de preocupări, nu este inutil să subliniem faptul paradoxal că, în perioada interbelică, au apărut ample monografii dedicate lui Petre P. Carp, exponentul cinic al celui mai reacționar curent conservator, sau incontestabilului talent, dar și instabilului orator care a fost Take Ionescu. Dar nu a fost dedicată nici o monografie de

amploare lui Ion I.C. Brătianu, cel care a condus cu mîna fermă burghezia națională în înfăptuirea ultimelor misiuni ce i-au revenit în asigurarea progresului României, omul politic care a dominat cu autoritate viața politică a țării timp de două decenii, dintre cele mai dramatice și mai importante ale istoriei noastre moderne.

Cum s-ar putea explica această situație paradoxală altfel decît prin faptul că în deceniul anilor '30 burghezia de coloratură național-liberală s-a dovedit mai preocupată să facă act de fidelitate față de Carol II, pe care Ionel Brătianu îl înlăturase fără cruțare de la succesiunea lui Ferdinand I, refuzînd să-i mai treacă cu vederea repetatele abdicări de la demnitatea regală? Pentru cel care, în viață, le fusese șef prestigios și necontestat, liberalii s-au rezumat la nevinovate pelerinaje anuale la mormîntul de la Florica.

A revenit astfel istoricilor marxisti sarcina de a analiza, cu obiectivitate științifică, rolul îndeplinit de Ionel Brătianu în istoria politică a României din primele decenii ale acestui secol, de a reliefa — în perspectiva adevărului istoric — zonele luminoase ca și cele umbrase ale personalității sale. Cîteva lucrări de analiză a participării României la primul război mondial au adus elemente importante și semnificative în înțelegerea unor laturi ale acestei contradictorii și controversate personalități despre care un observator atent și avizat al vieții publice românești din primele decenii ale secolului nostru spunea că a ajuns atît de timpuriu la conducerea partidului burghezilor liberali și a guvernului țării exclusiv datorită ascendenței sale, dar s-a menținut în aceste funcții și a ieșit mîrit din exercitarea lor exclusiv datorită calităților și meritelor sale personale².

¹ St. Antim, *Alte studii și portrete*, București, 1939, p. 24 și următoarele. Asupra rolului lui Ionel Brătianu în perioada 1914-1919, elemente revelatoare au adus Mircea Mușat și Ion Ardeleanu în recenta lor lucrare: *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983. Amintim de asemenea monografiile: Ion Popescu-Puțuri, Augustin Deac (coordonatori): *1918. Unirea Transilvaniei cu România*, 1978; Ion Popescu-Puțuri, *Îndemn la creație, în Anale de istorie*, an XXVII, nr. 5

¹ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I.C. Brătianu*, București, 1933.

Să revenim însă la amintitele lucrări referitoare la participarea României la primul război mondial, spre a sintetiza patru momente-cheie care contribuie la înțelegerea personalității lui Ion I.C. Brătianu.

Este vorba, în primul rând, de perioada neutralității (august 1914-august 1916) în care s-au afirmat pe deplin tactul, luciditatea și spiritul de prevedere cu care Ionel Brătianu, prim-ministru — dînd expresie voinței întregii națiuni — a desprins treptat România din chingile tratatului care o lega de Puterile Centrale, a rezistat presiunilor și amenințărilor exercitate de imperiile german și austro-ungar, a negociat cu dirzenie recunoașterea oficială de către puterile Antantei a drepturilor imprescriptibile ale națiunii române, a încurajat manifestarea liberă a dorinței populare de a vedea trupele române trecînd Carpații și a temperat, în același timp, impaciența acelor oameni politici care subapreciau necesitatea pregătirii temeinice politico-diplomatice ca și militare a unui asemenea pas crucial și a ales cu perspicacitate momentul intrării în război.

Cînd a sosit că acest moment a sosit, Ionel Brătianu și-a asumat, fără ezitare, toate răspunderile ce-i reveneau în fața națiunii. „Se impune să ieșim din neutralitate — declara el în ședința Consiliului de Coroană din 14/27 august 1916 — cîci cine știe dacă, din decursul veacurilor, vom mai găsi un prietel atît de prielnic ca cel de azi”.

Profunzind o decizie de însemnătate vitală pentru destinele națiunii române, Ionel Brătianu își afirma convingerea neclintită în victorie; dar, în același timp, în termeni care alcătuiesc un memorabil mesaj al înaltelor comandanțe morale ale istoriei, se socotea dator să atragă atenția și asupra riscurilor existente: „Vreau să se știe bine și de toți că, chiar dacă ar fi să ieșim învinși, tot cred că țara... trebuie, în această clipă a evoluției ei istorice, să facă acest gest. În viața națiunilor sînt afirmări de drepturi care cîntăresc mai mult decît izbînzii trecătoare și sînt gesturi de abdicare, de dezertare morală, care compromit viitorul lor pentru veacuri de-a rîndul. Într-o atare situație este astăzi românismul. De aceea chiar dacă ar fi să fim bătuți, prin faptul că cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naționale și au consimțit printr-un act solemn hotărîrea etnică ale românilor de peste Carpați, cauza românismului va face un pas înainte

mai mare și mai însemnat decît oricînd... și dacă nu azi, mîine vom culege roadele acestor jefte și acestor afirmări de drepturi”.

Este vorba, în al doilea rînd, de situația dramatică din iarna 1917-1918 și din lunile următoare. Cu toate glorioasele victorii raportate de armatele române la Mărăști, Mărășești și Oituz, datorită faptului că marii săi aliați nu și-au respectat obligațiile militare clare pe care Brătianu le obținuse înainte de a se angaja în război, România se afla izolată, înconjurată din toate părțile de armate ostile, iar teritoriul liber al țării era restrîns acuma la așa-numitul „triunghi al morții” din Moldova. Imperialismul german și cel austro-ungar — care, în mod prematur, se socoteau victorioase — au impus României pacea draconică de la Buftea, sub amenințarea de a invada și această ultimă porțiune a teritoriului național și de a lichida astfel însăși existența statului român. A fost, fără îndoială, perioada cea mai critică din întreaga epopee națională a participării la primul război mondial și din viața politică a lui Ion I.C. Brătianu, pe care O. Czernin, ministrul de externe al Austro-Ungariei, nu ezita să-l califice în fața regelui Ferdinand drept „cel mai mare ticălos pe care îl cunoaște istoria”.

Abilele manevre de tactică politică și juridică la care Ion I.C. Brătianu — cel care, indiferent dacă era la guvern sau în opoziție, a condus efectiv țara în tot timpul domniei lui Ferdinand I — a împins, prin plecarea sa de la putere, la formarea succesivelor guverne Al. Averescu, Al. Marghiloman și C. Coandă, la semnarea de către guvern, dar și la tergiversarea „sine die” a ratificării păcii de la Buftea; toate au contribuit la depășirea acestui greu impas, la dejucarea planurilor inamicului, la salvagardarea ultimului colț de țară pe care ființa statul român, și, totodată, la păstrarea nestîrbită a înțelegerilor prin care puterile Antantei se angajaseră să recunoască, la încheierea păcii, unitatea națională a României.

Îmi amintesc și astăzi cuvintele pline de respect cu care bătrînul mareșal C. Prezan — cel căruia, la statul lui Ionel Brătianu, regele îi cedase temporar, în decembrie 1917, comanda supremă a armatei și care, în 1934, trăia retras la conacul său din județul Vaslui — povestea elevului de liceu avid de istorie care eram pe atunci, tocmai despre rolul decisiv îndeplinit de Ion I.C. Brătianu în iarna ieșeană din 1918.

Al treilea moment privește Conferința de Pace de la Paris. Prin acțiunea hotărîtă a maselor populare, a întregii națiuni, statul național unitar român fusese format în 1918. În anul următor, Conferința de Pace avea menirea de a da recunoaștere internațională drepturilor istorice ale națiunii române și unei situații de fapt, creată în virtutea acestor drepturi. Întemeiat pe

și 6/1981, an XXVIII, nr. 3 și 6/1982, an XXIX, nr. 3 și 4/1983, an XXX, nr. 4/1984; V. Atanasiu, A. Iordache, M. Iosă, I.M. Oprea: *România în primul război mondial*, 1979, precum și lucrările: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu: *Viața politică în România, 1918-1921*, ed. II, 1976; T. Lungu: *Viața politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea (1888-1899)*, 1967; A. Iordache: *Viața politică în România, 1910-1914*, 1972; C. Nufu: *România în anii neutralității, 1914-1915-1916*, Zile de vară, 1978 și *Arcul așteptării, 1914-1915-1916*, 1981; Valeriu Răpeanu: *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, 1980, ca și în lucrarea sa *Cultură și istorie*, vol. I-II, 1978-1979; în care s'îm mers pe urmele relațiilor dintre Ionel Brătianu și fiul său Gh. I. Brătianu, Petre Turlea, în *Magazin istoric*, nr. 5/1983, a adăugat și el câteva precizări aceluiași subiect.

drepturi imprescriptibile, ca și pe jertfele de sînge cu care poporul român contribuise la victoria Aliaților, Ion I.C. Brătianu, președinte al Consiliului de Miniștri și prim-delegat al țării la conferință, s-a prezentat în fața acestui for internațional ca purtător de cuvînt al unui stat independent, suveran și egal în drepturi cu toate celelalte.

Ca și tatăl său, Ion C. Brătianu, la Conferința de Pace de la Berlin, după cucerirea independenței naționale în urma războiului din 1877-1878, Ionel Brătianu s-a găsit în fața unor mari aliați care contestau sau diminueau, în fapt, egalitatea suverană a statelor, abdicau de la angajamentele oficiale pe care și le asumaseră și doreau să-și impună dreptul de a se amesteca în treburile interne ale țării. Forța cu care Ion I.C. Brătianu a apărut drepturile națiunii române, demnitatea cu care a respins pretențiile aliaților săi de a impune României clauze incompatibile cu suveranitatea națională, i-au atras adversitatea personală a lui G. Clemenceau, primul ministru al Franței, și a altor conducători de delegații ale marilor puteri învingătoare.

Ultimatumul adresat, în noiembrie 1919, guvernului român, căruia i se cerea să se decidă, în decurs de opt zile, la semnarea „fără discuții, fără rezerve și fără condiții” a unor texte cu care nu era de acord, fusese inspirat de aceleași rațiuni care determinaseră, cu doi ani înainte, aprecierea jignitoare făcută de reprezentantul Austro-Ungariei la adresa primului ministru român: refuzul României de a accepta dictatul marilor puteri.

În momentul cînd a fost redactat acest ultimatum, Ion I.C. Brătianu părăsise demonstrativ Conferința de Pace și se retrăsese de la conducerea guvernului. În urma lui rămăseseră însă, în sălile Conferinței de la Paris, ecourile unui crez politic de neclintit care avea să inspire pe mulți dintre urmașii săi, ca și pe reprezentanții altor puteri mici și mijlocii: „România consideră că drepturile statelor sînt aceleași pentru toate”; din cauza aceasta „ea nu ar putea suporta un regim special de care alte state suverane nu ar fi atinse”.

În sfîrșit, nu se poate omite preocuparea lui Ion I.C. Brătianu pentru consolidarea statului național unitar, prin reforma agrară, introducerea votului universal, organizarea constituțională din 1923 și cunoscuta lege a minelor menită să întărească suveranitatea națională asupra resurselor naturale.

Atacate cu violență de adversarii săi politici (iar legea minelor și de reprezentanții marilor trusturi imperialiste), măsurile amintite — cu tot caracterul lor parțial, inspirate desigur de interesul de clasă, dar aflate sub imperiul mult mai presant și larg reprezentativ al luptei maselor pentru progres și drep-

Pasul Cîineni

tate socială — au îndeplinit în esență un rol pozitiv în dezvoltarea statului național unitar.

În felul acesta, dacă numele lui Alexandru Ioan Cuza și Mihail Kogălniceanu au rămas legate de unirea Moldovei cu Țara Românească, de formarea statului național român modern și de reforma agrară de la 1864, dacă numele lui Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu au rămas legate de dobîndirea independenței naționale la 1877, numele lui Ionel Brătianu — în pofida numeroaselor imputări ce s-ar putea face altor laturi ale activității sale — a rămas legat de desăvîrșirea unității naționale a României, la sfîrșitul primului război mondial. În același timp, guvernările lui Ion I.C. Brătianu au marcat încheierea rolului care revenise burgheziei naționale în asigurarea progresului României.

Cele aproape două decenii care aveau să treacă de la moartea sa pînă la 23 august 1944 n-au făcut decît să confirme pas cu pas această realitate istorică. Odată cu victoria revoluției de eliberare socială și națională antifascistă și antiimperialistă, Partidul Comunist Român, clasa muncitoare și-au asumat rolul istoric de exponenți fideli ai intereselor națiunii române, P.C.R. dovedindu-se forța conducătoare a luptei istorice pentru desființarea orînduirii capitaliste, construirea noii societăți socialiste și înaintarea României spre comunism.

Costin MURGESCU

ÎN PLAIIURILE LOVIȘTEI...

Ne aflăm în posesia a două fragmente memorialistice reunite de autorul lor sub titlul Din amintirile altora și ale mele. Pe pagina de titlu a unuia dintre ele există dedicația „Nepotului meu Ion C. Brătianu” și data „5 octombrie 1922”. Fragmentul respectiv este numerotat cu cifra III, ceea ce ne face să credem că manuscrisul inițial a fost mai amplu. Acest manuscris a existat cu certitudine, din moment ce George Fotino a extras din el un mic pasaj citat în cadrul unei conferințe rostită la Universitatea „Radio”, cu prilejul împlinirii a trei ani de la moartea lui I. I. C. Brătianu. Conferința, publicată în Viitorul din 26 noiembrie 1930, a fost inclusă în volumul Pagini răzlețe. Cîteva articole și cuvîntări, București, 1934, unde la pagina 64 citim: „Acea primă călătorie în plaiurile Loviștei și la Sibiu — scrie el undeva în memoriile sale... [subl.ns.]”.

Împrejurările în care a scris aceste memorii sînt, parțial, prezentate de însuși Ionel Brătianu: „Recitind cu sora mea Sabina scrisori ale părinților noștri am văzut că multe [lucruri] din cuprinsul lor, foarte deslușite pentru noi, ar fi greu de înțeles de urmașii care n-au cunoscut ființele și împrejurările despre care ele vorbesc. Pentru a le lămuri și a păstra în familie unele amintiri vreau să arăt — mai pe scurt sau mai pe lung, după cum îmi va veni — pe acei cu care părinții noștri au fost în legătură de rudenie, de prietenie sau de afaceri”. Nu credem deci a greși atunci cînd afirmăm că sora sa, Sabina Cantacuzino, a fost aceea care l-a determinat să ia condeul în mînă, căci tot în aceeași perioadă a anilor 1921-1922 ea însăși începuse redactarea primului volum al lucrării Din viața familiei I. C. Brătianu, în care sînt preluate numeroase completări și precizări ale fratelui ei.

Oricum, pînă la întregirea informațiilor privitoare la manuscris (și poate, pînă la depistarea și altor eventuale pagini), reproducem cele două fragmente, precizînd că am respectat întocmai originalul, cu excepția unor intervenții impuse de normele ortografice în vigoare. Acolo unde s-a simțit nevoia, am inclus unele completări între paranteze drepte, ori am redactat scurte note de subsol. Titlul ne aparține, iar întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte.

Anastasiu IORDACHE, Marian ȘTEFAN

Mărturiseam cîndva farmecul cu care munții noștri m-au atras totdeauna și puterea cu care ei mi-au arătat unitatea țării și a neamului nostru. De cite ori pătrundeam în plaiurile lor, se desvelea stăpînitoare nevoia integrității geografice și naționale a ținuturilor care li înconjoară și creștele lor înfățișau vrăjmașe și fără rost vechile și nefireștile granițe.

Nu e — dar — de mirare dacă, chiar de la înția oară, cînd am plecat spre munți, am alunecat pe văile lor pînă în Ardeal. Acea primă călătorie, în plaiurile Loviștei și la Sibiu, a întipărit în creierul meu tînr, mai viu ca orice altă lecție de geografie și istorie, imaginea sbuciumatului nostru trecut; din pildele lui bărbătești și din vorbele morarului de la Tălmaci, mi-am lămurit mai limpede înțelegerea putințelor noastre pentru viitor.

Eram, un an după războiul Independenței, în vacanțele de vară la Florica. Ne aflam numai cu guvernantele și cu frații mai mici, părinții și sora mai mare, tovarășa mea de

studii și de petreceri, fiind la Paris, unde tata fusese trimis de doctori, în urma unui atentat¹ care li sdruncinase grav sănătatea.

Sfîrșisem cele patru clase gimnaziale și mă simțeam nerăbdător să inaugurez și eu „independența”, ce cu o mîndrie lesne de înțeles socoteam că se cuvine unui licean din cursul „superior”.

Nu puteam să-mi manifest mai cu drag neafermarea decît mergînd, fără mentor, să îmbrățisez pe scumpa noastră mătușă — Anica Furduiescu — care ne îngrijise ca cea mai iubitoare bunică în tot cursul copilăriei noastre și care de curînd se retrăsese pentru totdeauna în mănăstirea Vălenilor din Argeș, unde cu cîteva ani

mai înainte, sora [ei] mai mare, maica Maximilia, murise ca stareță.

Cu o geantă în mînă și cu jambiere la picioare, mă urcai la Pitești în brișă zisă dilingență, care, prin Curtea de Argeș și Tigveni, lega Rîmnicul-Vîlcei cu Bucureștii.

Lîngă vizitiul, care chiuind și plesnind din bici mîna patru bălani în ceatlău, suii rîzătoare vale a Argeșului pînă la cel „mal frumos”, unde Negru Vodă a ridicat Biserica Domnească, în care mai tîrziu s-au descoperit așa minunate picturi și așa scumpe rămășițe ale întemeietorilor statului muntelesc și în a cărei tindă, sub pietre cu slove bătrîne frumos săpate, se odihnesc Dincă și Anastasia Brătianu, părinții tatălui nostru, cu sora lor Elena, alături de care se așază în urmă și mormîntul sofului ei Teodor.

După o pioasă cercetare a bisericii și o scurtă gustare la hanul din vecinătate, ne reluăm drumul cu alt surugiu și alți cai. Trecînd Argeșul și apucînd spre deal zăriră în

¹ Se referă la un eveniment destul de confuz petrecut în ziua de 4 iulie 1878 și care a dat naștere la multe supoziții. Plecînd cu o trăsură de la Cotroceni, în împrejurări rămase neclare, caii s-au speriat și trăsura s-a răsturnat, I. C. Brătianu fiind aruncat pe caldarîm, unde a fost găsit ceva mai tîrziu și supus îngrijirii doctorului C. Davila. Faptul că vizitiul a părăsit locul accidentului, i-a determinat pe unii să presupună că a fost vorba de un atentat.

depărtare, în încintătorul ei decor de munți, biserica lui Neagoe Basarab, care atunci se reclădea din temelie, după focul ce o arsesse și după intervențiunea arhitectului care îi desăvîrșise distrugerea.

La aceeași soartă era osîndită și Biserica Domnească, nu din partea focului dar a arhitectului¹, dacă n-ar fi voit Dumnezeu să îi vin în ajutor. Eram în Consiliul de Miniștri, la începutul veacului curgător, cînd ni s-a înfățișat proiectul reconstructorului catedralei episcopale, cerînd să dărîme pentru a reclădi din nou și biserica lui Negru Vodă. Din fericire, cunoștința stării clădirii îmi îngăduia să afirm că restaurarea era cu putință fără dărîmarea și studiile mele tehnice² îmi dădeau dreptul să ridic în fața colegilor părerea mea împotriva acelei a arhitectului. Pentru a risipi orice idioală, am propus ca o comisiune de bărbai tehnici, cu autoritate recunoscută, să hotărască la fața locului; și astfel s-a scăpat de peire cel mai mîndru monument al României, de la Descălicătoare.

Depărtîndu-ne de biserica lui Manole, sau mai drept vorbind de locul unde ea fusese, urcaram în tropot și galop, cu spor de strigăte, de înjurături și de bice, pe un drum ce veșnic se năruiește, greul deal al Mămăii, în surpăturile căruia opt ani mai tîrziu era să ne prăvălim cu tata în mult sbuciumată și întune-coasa noapte, cînd la stîrea detronării lui Battenberg³ alergam de la Govora, în fuga cai-

Sibiul
a jucat
un rol
important
în menținerea
și dezvoltarea
legăturilor
permanente
dintre românii
(stampa
din sec. XVII)

lor des schimbați, ca să prindem trenul la Pitești.

Prin pădurea de stejari seculari, care astăzi a dispărut și în care altădată haiducise Căpitănel Radu, brișca diligență cobora coasta în goana mare pînă la Tigveni.

Acî ne oprîm la hanul poștei, pe malul Topologului, sub zidurile înconjurătoare ale bătrînelor curți în fundul cărora se vede micul turn al bisericei, iar în mijloc, între bădătură și ograda de pomi, se ridică casele cu foisor și cu înalt acoperiș sîndrilit. Ele găzduiseră prin veacuri călătorii de seamă ce intrau în țară prin Cîineni, în ele copilărise tata și locuia fratele lui mai mare, Teodor Brătianu, pe atunci, ca în toate verile, în cură la Előpatác⁴.

La Poștă mă aștepta Petre Slăvescu, nepotul de fată al matusii noastre și proprietarul Birseștilor Cepari dintre Tigveni și Șuici. La dînsul mă dusei în gazdă după ce mai întîi, în trecere în lungile grajduri care închideau pe două laturi spațioase curtea lui Teodor Brătianu, admirasem parte din herghelia lui, una din cele mai renumite din țară. Ea se trăgea din faimoasa herghelie a Tigvenilor, pe vremea ei vestită pînă în Țarigrad și fusese, de atunci, de bunicii și de unchiul, neîncetat primenită cu sînge arăbesc și englezesc. Împărtaşeam și eu ca nepot mîndria stăhlmeisterului, căci cu

un an înainte pe unul din caii ei intrase regele Carol la Plevna.

Tigvenii erau din neamul Vlădeștilor. Ei și-au luat numele în veacul al XVII-lea, după moșia primită în zestre de la Cepari, de către Badea clucerul, destoinicul capuche-haiera trimis de domn în 1663 la oastea turcească pornită contra nemților.

Tradiția familiei povestea că un străbun al lor, om iute la minie și greu la iertare, precum era firea neamului, hotărî să-și desmoștenească copiii cu care se găsea în vrajbă și își vindu pe nimic cele mai de seamă moșii. La moartea lui, cei doi fii ai săi ar fi putut să se folosească de dreptul de protimisii, adică să-și răscumpere moșiile, dar neîntelegîndu-se între dînșii și împotrivîndu-se unul altuia, nu izbutiră să reintre în stăpînirea averii pîrintești.

De la acest străbun, în lipsa averii, coborîtorii moșteniseră totuși firea lui aspră și iute, statura măruntă, fața oacheșă și semnul caracteristic al neamului, o protuberanță la baza occiputului, poreclită „castravetele Tigvenilor”, pe care unchiul nostru Enescu se prefăcea că ni-l descoperă cînd eram prea sburdalnici ca copii. Tipul și firea Tigvenilor erau astfel în contrast desăvîrșit cu acela al Brătînelor, înalți, smezi și blajini.

Casa lui Slăvescu, ca toate conacurile din plaiul Lovistei, era pe malul Topologului. Lîngă dînsa, printre arini, apele lim-

¹ Aluzie la arhitectul Emile-André Lecomte du Nouy (1844-1914), chemat de Titu Maiorescu, la recomandarea celebrului arheolog și arhitect francez Viollet-le Duc, și însărcinat cu restaurarea bisericii episcopale din Curtea de Argeș. În loc să-l renoveze, el a dărîmat și reconstruit monumentul, operînd chiar unele modificări arbitrare ale planului original. Același procedeu l-a folosit, din păcate, și la bisericiile Trei Ierarhi și Sf. Nicolae din Iași, ca și la alte monumente din Tîrgoviște și Craiova.

² I. I. C. Brătianu era absolvent al Școlii de poduri și șosele din Paris.

³ Aleksander Battenberg (1857-1893), print german, cnez al Bulgariei (1879-1886), detronat, printr-o lovitură de palat, la 21 august 1886, cînd s-a instituit o regentă care a condus țara pînă la alegerea ca cnez a principului german Ferdinand de Saxa-Coburg.

⁴ Numele unguresc al stațiunii din comuna Vilcele (jud. Covasna).

pezi ale iazului se vărsau virtos la scocul morii și în spume și cu vuiet umpleau sub el un ispititor loc de bae; iar livada din jurul elesteului, pe căpitele ei de fin proaspăt cosit, ne poftea la tolăneală, desfășurându-ne în zarea munții cei mari din fundul Topologului.

Pe rlu, în jos și sus, la Tigveni, la Cepari, la Rudeni, la Șuici făcu cunoștința bisericilor și culor zidite de strămoși și împospătai, prin vederea lor și prin amintirile păstrate în localitate, pe acele povestite de mătușa noastră despre buni și străbuni, pe care mai târziu le-am regăsit în cercetarea hrisoavelor. La Tigveni ni se arată tainția bolită, care se zicea că printr-un subteran ar fi răspuns în fundul ogradei și ar fi servit astfel de ascunzătoare și de refugiu. Aci se pitisepravnicul Ioniță comsul Tigveanu, cînd, mai norocos decît tatăl său Grigore, omorît în 1716 la Vieroș, el scăpase de la mănăstirea din Argeș, unde îl impresuraseră în 1777 turcii... și unde ei spînzurară, în locul său și al egumenului fugit cu dînsul, pe un nenorocit globnic de țigan, care astfel plăti scump cîntea de a fi fost luat drept boier, pentru prima și ultima oară în viața lui.

În biserica de la Cepari se vedeau încă urmele gloanțelor, pe cînd se bătuseră turcii cu cătanele nemțești, venite de peste munți prin Cîneni. Această biserică a fost clădită de feciorul Badei din Șuici, vornicul Dragomir, boier din casa lui Neagoe Basarab, ginere și unic moștenitor al vestitului Albă Vistierul, ucigătorul lui Mihnea Vodă [cel Rău: 1508-1510] și el însuși ucis de sași în Sibiu.

Boierii de la Șuici, Cepari și Tigveni au luat parte vie și adesea însemnată la politica atît de frămîntată și de sîngeroasă din vremea cînd scaunul domnesc le era vecin la Curtea de Argeș și pînă la sfîrșitul veacului al XVII-lea.

Sub urmașii lui Vlad Teșes și ai lui Vlad Călugărul, cînd relațiile cu Ungaria erau de seamă și greu de descurcat, în neîncetată și cruda învîrtire a împrejurărilor și a schimbărilor domnești, mai mulți dintre dîșii, precum Vlad,

Radu și Balea, fură portari ai Poenarilor și ca atari de strajă la graniță și mijlocitori la Sibii. Sub Neagoe Basarab, sub Mihai Viteazul, ca și mai târziu sub Matei Basarab, Șuiceni și Ceparii se arată de partea Craioveștilor și a boerilor de țară, iar sub domniile fanariote scăpăți și se stinge orice înfrînire a acelor ce nu și părăsiră munții, pentru a se apropia de viesparul de intrigi grecești din București.

De cîte ori am încercat să mă afund în viața noastră eroică din veacurile al XV-lea și al XVI-lea și am voit să-i pătrund rostul mai apropiat, am simțit că în lipsa letopisefelor contemporane, icoanele faptelor și ale oamenilor, la lumina intermitentă a rarelor documente, se desprindeau din bezna trecutului singuritate și nedeslucit, ca impresiunile înfățișări ale drumurilor de noapte la fulgerile furtunilor. Dar chiar ispita acestor tainice și uneori aprinse înfățișări sporește dorul de a lămuri aceste vremuri atît de însemnate în desfășurarea istoriei noastre naționale.

Din această pricină prețuiesc mai tare norocul cînd întîlnesc hrisoave sau alte scrisuri din care reiese mai vie și mai cu amănunte ființa sau întîmplările vieții vreunui bărbat din acele vremuri.

Așa răsare chipul lui Albă vistierul din întunecimile vremurilor, cînd în strălucită lumină de fală, cînd în roșie vâpaie de tragedie. Sfetnic de căpetenie al lui Radu cel Mare [1495-1508], în cei 12 ani de înfloritoare domnie a acestui voievod îl aflăm nemcetat pe drumuri cu cele mai însemnate înșărcinări și cu falnice alaiuri. În fruntea a 48 de călăreți, cu daruri domnești, în 1497, el străbate Sibiu ca să meargă pe trei luni la Buda, să încheie tratat cu regele Ungariei și să depue jurămînt în numele domnitorului muntean. Zece ani mai târziu el se află iară pentru vreo trei luni la Sibiu ca să încheie tratatul de pace și de bună vecinătate cu Universitatea săsească, pe care îl întărește și la Sighișoara cu voievodul Transilvaniei.

În 1503 se găsea tot la Sibii cu alai și pompă de pețitor domnesc ca să ceară pe fata lui Iacsi pentru Pirvu, nepotul lui Radu Vodă. Un an după moartea bunului și înțeleptului voievod, el e trimis și de noul domnitor [Mihnea cel Rău] cu solie la sibieni de la care se întoarce cu frumoase daruri.

Dar împrejurările se prefac vijelios în fioroasă domnie a lui Mihnea cel Rău. Măcelurile și nelegiuirile se repetă și se înmulțesc și în curînd regăsim pe Albă la Sibii, dar de rîndul acesta ca pribeag, în tovarășia lui Iacsi, cumătrul de odinioară și a competitorului la domnie Danțiu Tepeș. Sălbaticile și svăpăiatele porniri ale domnitorului încurcăseră treburile și ridicăseră împotriva lui țara, în frunte cu Craioveștii. Mihnea își atrăsese minia turcilor, fără a fi dobîndit sprijinul ungarilor. El se văzu astfel silit, la rîndul său, să fugă ca pribeag la Sibii. El nu fugea aci ca un necunoscut, căci încă de cînd cerea să răstoarne pe Radu Vodă, în mai multe rînduri venise la Sibii și pare că, atît pentru el cit și pentru doamna și familia lui, sașii se arătasera mai prietenoși și mai încrezători decît regele Ungariei care, după cerea domnitorului muntean, ordonase depărtarea acestui pretendent de la granițele țării. Sosind ca fugă la Sibii, el întîlni pe străzile orașului sășec pe nempăcății săi dușmani.

Ce patimi trebuie să fi clocotit și să fi izbucnit în sufețele acestora, la vederea celui care tulburase și înșingerase întru atîta țara întreagă? De ce rane mai intime și mai cumplite vor fi fost chinuite inimile lor, căci, pe lîngă jafuri și cruzimi, feciorul lui Teșes necinstise multe case boerești. Nu știu ce-o fi fost cu Pirvu și tînăra lui soție, dar știu că pe cînd renegatul, care stricase cu tunul mănăstirea Bistriței, eșea din biserica catolică, întovărășit de cîțiva magnați unguri, vrăjmașii săi se aruncară pe dînsul și îl străpunseră cu săbiile lor. În cetate se făcu vîlvă mare; sașii deteără alarma și închiseră porțile orașului. Mihnea lor armată impresură pe ucigători și îi omorîră pe cîte trei împreună cu tovarășii și slu-

gile lor, ca pe unii care înfrînseră legile ospitalității dar care se apărară vitejește pînă la moarte. Așa pieri cu sabia în mînă Albu Vistierul tocmai cînd în țară reveniseră la putere prietenii săi Craioveștii, întîi cu Vlăduț Vodă, fratele lui Radu cel Mare, apoi cu propriul lor nepot Neagoe Basarab. Murind, el lăsă o singură fată, Marga, căsătorită după Dragomir Vornicul, feciorul Badei din Șuici și ctitorul bisericii din Cepari.

Descendentului lor, lui Stanciu logofătul din Cepari, din Șuici și din Tigveni, îi întărise stăpînirea Drăgoeștilor și Lereștilor Mihai Vodă și tot el îl pomeneste ca „martor înaintea domniei mele”, la Bălgrad, în 1600, într-un hrisov în care viteazul domnitor se intitulează „cu mila lui Dumnezeu Vocevod și Domn a toată Țara Ardealului și Țara Românească”.

Stanciul, ajuns la bătrînețe, fusese supus la chinuri grele și își perdu două moșii printr-o nelegiuită judecată ce, cu proporții mai modeste și fără moarte de om, se asemăluște cu vestita și dramatica pîcină desfășurată o jumătate de veac mai tîrziu între Cantacuzini și Stroe Leordeanu.

Iată cum glăsuiește Matei Basarab în hrisovul său din 15 iulie 1634: „Din mila lui Dumnezeu Io Matei voevod și domn a toată Țara Ungro-Vlahiei, nepotul marelui și bătrînului răposatului Io Basarab voevod, dă domnia mea această poruncă a domniei mele, slugilor domniei mele, Dumitrașco postelnicul și Ivașco Postelnicul, fiii lui Stanciul logofătul Cepariu și cu fiii lui cîți le va dăruî Dumnezeu ca să le fie lor satul Bănești și Ohnești din județul Arghiș [Argeș] părțile lor toate de pe tot hotarul, din hotar pînă în hotar, cît va fi vîndut tatăl lor Stanciul logofătul jupîniței Maricăi din Albești și fiului ei Preda spătarul. Căci aceste mai sus zise sate le au fost drept moșie strămoșească dinainte vreme. Iar apoi, cînd fu în zilele răposatului Radului voevod [1601-1602; 1611, 1620-1623], în al doilea rînd de domnie, și jupînița Marica a fost omorît doi feciori de ȧigan, care au murit de mîna ei,

Veche casă
jărdnească
din Șuici

atunci Radu voevod domnia sa au trimes și au adus pe Marica la Divan, și a stat de peire pentru omorîrea acelor feciori de ȧigan, și a plătit și deșugubina [despăgubirea] depîn; și s-a sculat Radul voevod ca să facă Maricăi moarte. Dar atunci Marica dacă au văzut această răutate, a pîrît pe Stanciul logofătul Cepariu de zavistie către Radul voevod ca să spus cum că sunt la el 1 000 ughi¹ de aur ai doamnei Marghita, mama lui Gavril voevod [1618-1620], ca să-i răscumpere capul ei de către Radul voevod. Atunci Radul voevod trimise îndată după aceste pe vel armaș, carele au adus pe Stanciul logofătul legat și l-au bătut Radul voevod în temniță, și l-a pus în fiare și a plătit multă nevoie și de mare nevoie a vîndut aceste sate mai sus zise Maricăi, și a plătit acei galbeni ughi 1 500 năpaste cu toată cheltuiala. Și nimic n-a fost vinovat. Dar apoi, cînd fu acum în zilele domniei mele, Dumitrașcu postelnicul și Ivașcu postelnicul, vîzînd atîta nedreptate din partea jupîniței Maria și cum s-au dat acei galbeni după vorbele ei, venîră dinaintea domniei mele în Marele Divan și au pîrît de față. Și tot așa s-au plîns Marica, cum că nu pîrșe ea pe Stanciul logofătul la Radul voevod, nici n-a vorbit acele vorbe, ba încă luase și afuri-

sanie în zilele lui Alexandru voevod Iliăș [1616-1618; 1627-1629] cum că nu pîrșe ea nimica.

Atunci domnia mea trimes-am pe credincioasa slugă a domniei mele, Stan slugerul cu cartea de afurisanie a părintelui nostru Vlădica Grigore la Goga armașul, ca să mărturisească cum va ști cu suflul său, iar Goga armașul mărturisește acolo dinainte părintelui vlădica la Arnauthioi și dinaintea multor oameni buni și neguțători cu suflul său și cu jurămint cum că a căzut Stanciul logofătul în nevoie după gura Maricăi și a trimes și carte de mărturie la domnia mea cu mulți neguțători martori.

Iar atunci n-am uitat domnia mea și am judecat după drept și după lege dimpreună cu toți cinstiții dregători ai domniei mele și am dat domnia mea și sease boeri mari din Divan după răvașele domnești, anume: jupan Hrizea vel ban și jupan Ivașco vel dvornic și jupan Grigore vel logofăt și jupan Dumitru vel vistier, jupan Nedelcu vel comis și jupan Vasilie vel stolnic, ca să aversească despre acest lucru foarte bine. Atunci acești mai sus boeri s-au adunat împreună în fața cînstilului părintelui nostru vlădica Grigore și a părintelui Teofil episcopul de Rîmnici și a părintelui Efreim episcop al Buzăului. Și au adevărit acești mai sus ziși boeri cu suflulele lor cum că dăduse Stanciul logofătul acei galbeni și că a

¹ Denumire dată de români monedelor ungurești.

plătit atita nevoie și legarea din pricina guri Maricai. Și a fost găsită rea și mincinoasă. Și a rămas ca de lege și de judecată dinaintea domniei mele și dinaintea acestor șase boeri. Și au dat acești boeri moșia iară în minile slugilor domniei mele și era ca să plătească Marica și banii toți cîți a fost dat ea Stancului logofătul după bună dreptate. Și am văzut domnia mea și cartea părintelui nostru vladica Gligorie mitropolitul și amîndouă răvășele domnești și cartea de judecată a acestor șase boeri, toate la mina lui Dumitrașcu postelnicul și Ivașco postelnicul. De aceea dat-am și domnia mea slugilor domniei mele mai sus zise ca să le fie lor satul Bănești și Ohnești cu vecinii și cu tot venitul de pe tot hotarul lor ca o moșie strămoșească și obănică și fiilor și nepoților și strănepoților și de nimeni neclătită după porunca domniei mele¹.

Astfel reîntrau Ohneștii și Băneștii în stăpînirea celor doi fii mai tineri ai logofătului Stancu. Dintre cei doi fii mai mari, Eftimie moștenise Tigvenii, care de la el trecură fiicei sale, soția lui Badea Vlădescu, al cărui fiu Grigore, cununat cu mare serbare de către vodă Brîncoveanu, luă numele de Tigveanu și fu străbun al bunicei noastre.

Ivașcu, fratele cel mai mic al lui Eftimie este și el străbun al nostru, căci după fiica unică a fiului său și soție a căpitanului Balotă se trage Safta, mama bunicului nostru Dincă.

Acest Ivașcu, ca fiu mai mic, rămase după obiceiul țării la căminul strămoșesc în Cepari. El ni se înfățișează înția oară înainte de 1625, ca copil la nunta surorii sale cu Bratul vel Comisul, „cînd au fost îmbrăcat în dulama de zarba pe trup căptușită cu atlas roșu”. Ajuns la vîrsta bărbătească el se arată destoinic și viteaz. Precum se cerea pe acele vremuri, fu trimis de Vodă, după împrejurări, cînd cu însărcinări de solie, cînd cu oștire la război.

El s-a dus astfel din partea lui Constantin vodă Cîrnul [1654-1653], la 7 mai 1655 la castelul de la Ernul în

Ardeal la Rákóczi [Gh. Rákóczi II: 1648-1660], cu mitropolitul Ignatie, cu Preda Brîncoveanu și alți boeri, pentru a cere ajutor contra seimenilor răzvrățiți; iar doi ani în urmă la cîmpul Bengăi, ca mare armaș, împreună cu Preda vornicul Brîncoveanu și cu Radu stolnicul Fărcășanu, înfrînaseră în luptă pe Hrizea, pretendentul la domnie, care din nou se sculase cu oaste împotriva lui Constantin Șerban vodă și îl duseră prins la domitor care îl spînzură pe o roată cu doisprezece tovarăși ai săi.

Mai apoi, în 1663, septembrie 23, Ivașcu căzu vitejește în bătălia de la Érsekújvár¹, unde merse ca mare serdar, comandant al cavaleriei în oastea lui [Grigore] Ghica vodă [1660-1664] împotriva austriacilor și astfel rămăse stînger în Curtea de Argeș mormîntul soției sale japuneasa Chiajna care pînă la 1875, cînd se desființaseră vechile morminte din biserica reclădită, odihni lîngă Stana, fiica lui Neagoe Basarab, alături de lespeda care acoperea trupul trunchiat de cap al lui Radu de la Afumați și care înfățișa pe domitorul eroic, călare, cu sabia în mină și cu mantia în vînt.

Mai în sus pe Topolog, cula din Șuici, adevărată cetate — arsă în 1916 — fusese matoră și ea la numeroase drame în cursul veacurilor. Într-însa, pe vremea lui Mircea voevod Ciobanul [1545-1552; 1552-1554; 1558-1559], Dolofanii, nepoții lui Manea din Dristor, „s-au sculat cu pizmă și au tăiat pe Vlad portarul — feciorul lui Șuică vornicul de la Șuici — și i-au luat toate bucatele lui și ale fraților lui făr’ de stîrea Mircei vodă și prinzînd oamenii care țineau cărțile lor pentru moșii, pe care cu multă muncă muncindu-i și încă cu foc arzîndu-i, le-au luat cărțile acestor ocine de închinăciune și de cumpărătoare încă și 11 cărți de moșii și pentru satele și pentru țiganiilor lor”.

Tot în această culă, două veacuri mai tîrziu, alți tilharii

pătrunseră după un îndelung asediu. Ei sparseră cu greu ușile legate cu fier, în al căror lemn elastic, de plută moale, tăeturile securilor se reînchideau după fiecare lovitură și pînă să poată răzbi în casă, mai mulți fură scoși din luptă de gloanțele ce trăgea prin metereze Iene Brătianu, pe care le turnau la focul din vatră soția și cumnata sa, topid tot ce avea de plumb în casă. Dar la urmă, cînd tilharii izbutiră să răzbătă în culă, tot pe același jărătic, roșiră fiarele cu care chinuiri cumplit pe nenorocitul lor prins, strîns în ștreanguri ude ca să-l silească să mărturisească unde își ascunsesse banii.

De asemenea aici, vreo jumătate de veac înaintea călătoriei mele, fusese adus, sîngerînd și trăgînd să moară, pe o targă purtată de voinici plăsei tovarășii săi obicinuți de vîntătoare, Mihai Brătianu poreclit „Cocoșel”, urmat de ceata harcașilor îngroziți și de falnica haită a copioilor.

Acest frate mai mare a lui Dincă își petrecuse viața în codrii Loviștei, vinînd în opinci și în cojoc caprele și fiarele sălbatice pînă cînd a fost astfel răpus, sfîșiat de un urs.

De pe vremea lui Adaman, boerul lui Basarab cel Bătrîn, străvechea culă, moștenită din generații în generații, n-a mai fost niciodată înstrăinată prin vînzare. În ea, cînd arse — anii trecuți — locuiau doi tineri țărani Brătieni — veri ai noștri și din moșia ei o părticică a revenit surorii mele Pia; iar în vremea lui Vlad Țepeș o stăpînea, cu tot întinsul ei cuprins, Badea din Șuici cu feciorii lui, Șuică Vornicul și frații săi despre care Radu cel Mare, în hrisovul său din 1505, zice: „Nevoitu m-am și eu n-a numai această obləduire a o cîrmui, ci și pentru cei drept credincioși care mult ne-au slujit și de nimica n-au băgat seamă nici vrăjmașilor mei au dat dosul, încît nici singele lor nu l-au pîrtinit a-l vărsa pentru Domnia mea, ci, ca o rădăcină bună și scumpă sădire, bun rod au

¹Actualmente Novezamki, în R.S. Cehoslovacă. Pînă în 1725, cînd a fost dărîmată, aici se afla o puternică cetate. În 1663 a fost ocupată de oștile otomane.

rodit, drept aceea am dăruit domnia mea acest cu totul cinstit și bine închipuit. Și prea cinstit carele este peste toate cinstele darurilor acestor de acum acest hrîsov al domniei mele prea cinstitului boerului domniei mele jupîn Bădea de la Șuici cu feciorii lui”.

Ca mulți alții din neamul său, cum a trăit astfel a și murit Șuică. În lungul pomelnic de la Govora el e arătat printre acei uciși de „Agareani” în vremea lui Radu de la Afumați — viteazul domnitor care în douăzeci de bătălii se război împotriva turcilor.

În curs de două veacuri, opt strămoși ai tatălui meu (știu că) au perit de moarte violentă:

Albu visternicul, ucis de sași; Șuică vornicul, ucis de turci; Vlad portarul, ucis de Dolofani; Pirvu visternicul, tăiat de Mihnea voevod; Ivașcu armașul, în război cu nemții; Dumitru clucerul, tăiat de seimenii revoltați sub Matei voevod; Grigore vistierul și Șerban comisul, tăiați de catanele nemțești.

Și cîți vor mai fi alții al căror fel de moarte nu-mi e cunoscut.

Călări pe mici cai de munte cutreărăm astfel lunca în sus și în jos, de la Tigveni pînă la Sălătruc, împreună cu Slăvescu și prietenul nostru Dinu Păianu, elev proaspăt intrat la Școala de poduri din Paris, precum îl arăta tuturor șapca lui nouă cu două ciocane încrucișate, pentru care îl zeflemiseam că nu o scotea din cap nici cînd se culca.

La bilciul anual de la Rudeni, în pajiștea de lîngă noile case ale lui Dumitru Brătianu cu turnuri ce îi dau în ochii țaranilor chip de mănăstire, întîlnirăm mulțime de bărbați și de femei voioasă și în haine de sărbătoare. E îndeosebi frumcs tipul și portul țărănimii de pe Topolog și în genere a celei din munții Argeșului, în trăsăturile ei regulate și fine, cu ținuta ei ageră și elegantă, cu vorba ei aleasă și demnă...

Avram Iancu la Gimnaziul crăiesc din Zlatna

IACOB MÂRZA,

Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia

La Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia se păstrează, printre alte documente și manuscrise valoroase pentru istoria învățămîntului transilvănean, și *Protocolum Regii Gymnasii Zlathnensis*, înregistrat la cota XI-35 a.

Redactat în limba latină, *Protocolul* însumează 232 file și poate fi considerat, pe bună dreptate, o veritabilă monografie a Gimnaziului crăiesc din Zlatna, instituție de cultură a cărei activitate a fost cercetată sistematic abia în ultimele două decenii. Este vorba de o școală cu limba de predare latină, ce a funcționat între anii 1790-1848 și care a avut un rol important în ridicarea culturală a populației Munților Apuseni în perioada iluminismului, postiluminismului și romantismului.

Manuscrisul este alcătuit din două părți distincte: prima parte conține informații cu privire la istoricul gimnaziului; a doua parte reprezintă un fel de catalog general (calificativele elevilor) pentru toată durata funcționării școlii. Găsim aici informații despre profesorii școlii, despre elevii ce au frecventat cursurile gimnaziului, numele, vîrsta și religia lor, starea materială, socială și domiciliul părinților, obiectele de studiu urmate de calificativele obținute.

Răsfoind paginile constatăm că la Gimnaziul crăiesc din Zlatna au învățat o serie de elevi, deveniți ulterior personalități politice, culturale și religioase ale românilor transilvăneni, care s-au remarcat în lupta pentru drepturile națiunii române. În fruntea lor se situează, de bună seamă, marele revoluționar Avram Iancu, care — așa cum ne-o dovedesc certificatele școlare — a fost unul dintre cei mai buni elevi ai promoției sale. Cum reiese din matricolele școlare, el a primit, la majoritatea disciplinelor școlare, calificativul *Eminens*. Alături de el, alți elevi ai gimnaziului s-au ilustrat în activitatea ulterioară. Printre aceștia s-au aflat Al. Sterca-Șuluțiu, care a ajuns mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș; Gh. Anghel, unul din cei zece secretari ai Adunării naționale de pe Cîmpia Libertății de la Blaj (3/15 mai 1848); D. Moldovan, și el participant activ la revoluția pașoptistă, figură de frunte a învățămîntului românesc; P. Dobra, prefect-martir al revoluției transilvănene; I. Sterca-Șuluțiu de Cărpiniș, om de aleasă cultură, unul din viitorii președinți ai „Astrei”.

Cercetarea *Protocolului Gimnaziului crăiesc de la Zlatna* oferă, așadar, informații deosebit de interesante pentru cunoașterea vieții politice și culturale din Transilvania sfîrșitului de secol XVIII și a primei jumătăți a veacului următor.

Teritoriul care formează astăzi Portugalia n-a purtat acest nume nici în 585, când a intrat sub stăpânire vizgotă, nici în 711, când a fost cucerit de arabi, nici la începuturile Reconquistei (recucerirea pământurilor stăpânite de musulmani). Către veacul X, regiunea dintre riurile Douro și Minho a început să fie denumită „Terra portucallis“, de la „Portus Cale“ (metamorfizat fonetic în Portugale), micul port situat la cinci km de vărsarea riului Douro în Oceanul Atlantic, port dominat de anticul castel Cale, pe care îl citau scriitorii romani.

Despre viața cotidiană portugheză în epoca medievală, cu particularitățile ei iberice, ne vorbește profesorul A.H. de Oliveira Marques¹, — participant la al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice de la București —, în fragmentele pe care le publicăm, într-o formă condensată și cu titlul și subtitlurile revistei noastre, din luarea Daily Life in Portugal in the Late Middle Ages (Viața cotidiană în Portugalia în evul mediu târziu), apărută la New York, în 1971.

VIAȚA COTIDIANĂ ÎN PORTUGALIA MEDIEVALĂ

A.H. DE OLIVEIRA MARQUES

În secolul XII, la începuturile monarhiei, existau foarte puțini poporani (*villains*), per-

soane care nu aparțineau nici nobilimii, nici clerului, dar dețineau în deplină proprietate pământul pe care îl cultivau. Numărul lor a crescut îndeosebi în a doua jumătate a sec. XIV, când mulți orașeni au început să investească bani

în pământ și să devină modești proprietari rurali.

Cea mai mare parte a populației cultiva pământuri care nu îi aparțineau, plătind stăpînului, indiferent dacă acesta era regele, un nobil sau Biserica, o chirie anuală fixă

¹ Magazin istoric, nr. 10/1983

În imagine: primirea ducelui de Lancaster, la fastuoasă curte a monarhului portughez João I.

Chiar și aceia care dețineau un alodiu [domeniu ereditar în deplină stăpînire, scutit de orice sarcini] trebuiau să plătească taxă regelui. În mod obișnuit, un mic proprietar alodial nu plătea niciodată mai puțin de o zecime sau a noua parte din producția lui totală, iar rezidenții pe domeniile regale și fermierii — șapte zecimi din această producție.

Plățile se făceau de obicei în monedă. Dacă fermierul se ducea la piață sau la tirgul cel mai apropiat, primind acolo cițiva *dinheiros*, în urma vânzării citorva capre sau a citorva măsuri de mei, el prefera să-și plătească chiria în numerar. Claca sau corvoada reprezenta cea mai oneroasă formă de tribut. Șerbii, fermierii-arendăși, țărani mici proprietari de pămînt și chiar, în unele cazuri, cavalerii-răzeși (*cavaleiros-vilaos*) erau obligați să muncească pînă la trei zile pe săptămînă pentru seniorul lor sau pentru rege: reparau fortărețe sau construiau palate, cărau stuf sau legături de nuiele și paie pentru acoperișul sau podeaua conacului seniorial, făceau țigla la cuptoare sau coceau piine, slujeau la palat etc.

Patru ore vara, trei ore iarna

Pînă în 1492, la sfîrșitul Reconquistei, fiecare cavaler-răzeș și o parte dintre țărani presta serviciul militar obligatoriu, pentru a participa la expediții militare. Atunci munca la cîmp rămînea pe umerii femeilor, vîrstnicilor și invalizilor. Cei lipsiți de pămînt erau obligați să muncească pentru o simbrie pe terenurile altora. Copiii lor nu-și puteau căuta altă îndeletnicire la oraș. Legea îi constrîngea să se angajeze și ei ca salariați. Măsurile de această natură urmăreau să evite lipsa de brațe de muncă și să combată crizele din agricultură, care apăruseră ca rezultat al unei forțe de muncă insuficiente. Legile și ordonanțele erau însă incapabile să stăvilească migrarea de la țară către oraș. Servitoriți lor sau

preferau să se angajeze ca salariați cu săptămîna și nu cu anul, cum cerea tradiția, asta pentru a avea o mai mare libertate de mișcare. Țara era plină de vagabonzi și cerșetori. Adevărat că pe la sfîrșitul sec. XIV, în Consiliul Lisbonei și pe teritoriul de sub administrația sa, a fost pe deplin recunoscut dreptul ca oamenii să-și aleagă propria lor muncă, dar mai tirziu restricțiile au reintrat în vigoare.

Numărul meșteșugarilor n-a fost niciodată mare, în comparație cu acela al muncitorilor agricoli. În tîrguri și în orașele importante, meseriile erau grupate pe zone sau chiar pe străzi, al căror nume s-a păstrat pînă azi. Concentrîndu-se pe aceeași stradă, meșteșugarii din una și aceeași profesie, se simțeau mai bine apărați contra unor eventuale violențe și abuzuri: se supravegheau reciproc, în ceea ce privește calitatea produselor, cantitatea lor, prețurile la care le vindeau și metodele folosite pentru atragerea clienților. Împărțirea pe cartiere înlesnea și clienților cumpărăturile. Pe străzile principale din Lisbona și Oporto, în prăvălii înșirate una lîngă alta, diverși meșteri expuneau la ușile lor aceleași produse, certîndu-se între ei pentru clienți.

Fiecare prăvălie constituia o mică unitate artizanală. Dacă populația creștea și o singură prăvălie nu mai corespundea consumului sporit, se deschidea o alta nouă, nu se extindea cea existentă. În această celulă artizanală, casa și uneltele aparțineau meșterului, ele fiindu-i închiriate de către rege sau de un mare senior. Meșteșugarii și muncitorii agricoli lucrau de la răsăritul pînă la apusul soarelui. În principiu, trebuiau să se odihnească duminică, dar se pot da multe exemple de violare a repausului duminical.

Farmaciiștii, medicii, scribii, notarii, profesorii și judecătorii formau intelectualitatea; în ea se încadrau și slujbașii publici. Funcțiile importante din administrație și armată aparțineau, de regulă, membrilor nobilimii — guvernatori de castele, comandanți, căpitani, șambelani, controlori ai trezoreriei ș.a.m.d. Pe la sfîrșitul

sec. XV, numărul lor nu era mai mare de cîteva sute, iar personalul Curții Regale nu însuma nici el cu mult peste 100 persoane.

Funcționarii de stat și personalul Casei Regale erau plătiți lunar sau anual. Salariul lor consta în bani, la care se adăugau — adeseori — pinză și grîne. Un tinăr angajat la cancelarie nu cîștiga mai mult decît un ajutor de potcovar, dar el primea gratuit casă și masă. Și în privința programului de lucru, funcționarul public avea un mare avantaj față de meșteșugar. Personalul din domeniul finanțelor (Casa dos Contos), de pildă, presta o muncă de numai patru ore vara (între orele șase și zece dimineața) și de trei ore iarna (între opt și unsprezece).

Moarte pentru zaruri măsluite

Oamenii de rînd aveau diferite moduri de înveselire și mijloace de a da uitării corvezile zilnice, dar distracțiile lor erau mai reduse ca număr și mai puțin rafinate. Marea majoritate a ceea ce noi socotim a fi distracție tipic medievală, de tipul întrecerilor cavaleriști sau al petrecerilor, la care se compuneau și se cîntau balade, se practica de către nobilime. Vinătoarea era una dintre cele mai iubite activități ale nobilimii și clerului. Nobilii petreceau săptămîni și luni în șir la vinătoare. Pădurile dese care acopereau o bună parte din regat favorizau proliferarea tuturor genurilor de vinătoare. Tot cuprinsul Portugaliei era brădat de suprafețe, mai mult sau mai puțin întinse, păstrate ca rezervații de vinătoare. Poporani protestau adesea împotriva extinderii acestor terenuri afectate vinătorii, dar fără succese importante. Dacă totuși, la sfîrșitul sec. XV, suprafața de vinătoare s-a redus simțitor, aceasta s-a datorat creșterii populației și nevoii de a defrișa noi porțiuni de teren, care s-a devină cultivabil. Burghezia și oamenii de rînd vinau și ei, dar în scopuri practice, pentru beneficiile pe care le aducea această îndelet-

nicire. Măcelăriile erau pline de animale sălbatice și păsări.

Un alt sport practicat de nobilime era arta călăriei. Să călărești cum se cuvine, să drezzi un cal, să îndeplinești tot soiul de manevre stind în sa, toate constituiau o „obligatie” nobiliară. Călăre se practica și veritabile jocuri. Intr-unul dintre ele, denumit *páreo* (alergare), în care doi cavaleri galopau unul lângă altul ținându-se de mină, a murit, către sfârșitul sec. XV, prințul Afonso. Aristocrația îndrăgea îndeosebi „jutele” (duelurile cavalești) și turnirurile. Juteară o luptă cu sabia sau cu lancea, angajată numai între două persoane, pe cîtă vreme turnirul lua forma unei înfruntări între mai multe persoane. În general, ele se desfășurau pe o suprafață plană, curățită, alteori însă și în mijlocul unor câi de acces public. În 1450, pentru celebrarea căsătoriei prințesei Leonor, sora lui Afonso V, cu împăratul Germaniei, regele însuși „i-a provocat pe cavaleri la jutele regale, care s-au ținut pe Strada Nouă”, adică pe principală arteră din Lisabona.

Unul dintre cele mai cunoscute și apreciate jocuri de masă în evul mediu a fost șahul. Cînd s-a căsătorit cu Fernando, la mijlocul sec. XV, principesa Beatriz a adus în zestrea ei o tablă de șah. Pe lângă șah, oamenii simpli, îndeosebi, jucau cărți, originare din China, și zaruri, jocul cel mai vechi, cel mai popular și cel mai persecutat de către autorități. În 1304, nici mai mult nici mai puțin decît pedeapsa cu moartea amenința pe oricine „joacă neînstit sau care introduce în joc zaruri măsluite sau îngreuiate cu plumb”. În sec. XV, atitudinea față de vinovați pare a fi mult mai blîndă; pedeapsa se reduce la o biciuire publică, la exilarea în colonii, la plata unei amenzi sau la surghiun, dacă vinovatul era nobil. În vremea lui João I (1385-1433), unii oameni — îndeosebi proprietari de pămînt de la țară — își jucau la zaruri tot ce aveau sau urmau să dobîndească; or legea interzicea asemenea mize excesive.

Butir și porca erau, jocuri în care se aruncau obiecte la țință, cel din urmă semănînd

cu popicele moderne. Doamnele se dedau și ele la acest joc, între ele sau cu curtezanii care le vizitau. În sec. XV, s-au introdus jocurile cu găjur, care au devenit populare apoi ca jocuri de salon. Pentru curteanul din sec. XV, dansul, disprețuit de nobili cu două sute de ani în urmă, a devenit o activitate obligatorie: cîțiva pași lenți, făcuți în sunetul domol al unor instrumente de coarde, pași pe care gentilomul și doamna sau cavalerul și două doamne îi făceau unul în fața celuilalt ținîndu-se de mină, cu smedenie de plecăciuni și înflorituri. De la palat nu lipseau nici reprezentațiile de dansuri populare, desfășurate în prezența unor spectatori sofisticați. Oameni de rînd cîntau și dansau pe melodiile lor tradițional simple și nepretențioase, în fața regelui, a puternicilor demnitari sau a unor oaspeți de seamă.

Luptele cu tauri, de origine greco-romană, au pornit de la sacrificarea de tauri în amfiteatre și arene, avînd menirea să potolească furia zeilor diabolici. În timpul ceremoniilor de la nunta prințului Afonso, în 1490, orașul Évora a dăruit acestuia 50 tauri de alergat în arene, într-o serie de lupte care au avut loc în cele cîteva zile de festivități.

Mai puțin obișnuite, dar nu mai puțin populare, erau spectacolele cu mimi. Un asemenea spectacol, o mascaradă de fapt, presupunea costume exotice, îmbrăcate pentru a provoca risul sau a impresiona publicul. Mimi și giumbuslucurile lor se pot număra printre precursorii spectacolelor teatrale, în special ale teatrului de comedie. Cînd unei persoane însemnate îi era acordat rangul de cavaler sau un înalt titlu de noblețe, ea organiza mari serbări, foarte costisitoare. Acest gen de festivități era destul de obișnuit, deoarece rangul de cavaler se conferea multor oameni de la oraș. Ei cheltuiau pe distracții cît îi ținea buzunarul, avînd în vedere că — după cum spuneau nobilii, strîmbînd din nas cu dispreț — „esența onoarei lor rezida în faima de care se bucurau cheltuielile făcute”.

Din timp în timp, regii profitau de un eveniment cu

însemnătate specială, pentru a oferi poporului spectacole extraordinare, parade și alte serbări. Asemenea ocazii constituiau totodată o modalitate de a etala bogății și de a-i impresiona pe vizitatorii străini. Cum distracțiile din cadrul acestor festivități erau foarte eterogene, asemenea serbări aduceau puțin cu țirurile internaționale moderne. Ele ajunseseră să țină mai mult de o săptămînă și cuprindeau — pe lângă obișnuitele lupte cu tauri, dueluri cu bețe de trestie, spectacole de mimi, turniruri, jocuri, dansuri și banchete — parade militare, procesiuni istorice, expoziții de folclor și chiar scurte piese de teatru. Mai vestite decît oricare dintre aceste festivități au fost cele ținute între 13 și 15 octombrie 1450, la porunca lui Afonso V, cu ocazia căsătoriei surorii sale, Leonor, cu Frederic III al Germaniei.

Selecție și traducere de
Anca LĂZĂREANU

Concursul MAGAZIN ISTORIC

20 DIN 200

DIN CRONICUL UNIRII

Răspunsurile la întrebări

I	II
1 — a	1 — c
2 — c	2 — a
3 — b	3 — b
4 — a	4 — b
5 — b	5 — c
6 — a	6 — a
7 — c	7 — a
8 — a	8 — b
9 — a	9 — b
10 — a	10 — b

Ultimul termen de ridicare a premiilor concursului Întrebări cu ... imagini (nr. 10/1983) este 15 aprilie 1984.

Cîștigătorii din provincie care nu se pot deplasa la București sînt rugați să ne solicite formularul tip pentru a delega o altă persoană să ridice premiul. În acest scop vor atașa la scrisorile lor un plic timbrat, pe care vor scrie adresa completă.

Redacția nu asigură expedierea premiilor prin colet postal.

RETINETI: Termenul limită de ridicare a premiilor de către cîștigători este de 6 luni din ziua începerii distribuției lor, cu excepția abona-mentelor care au în vedere semestru sau anul următor.

Între lanțul principal al Munților Caucaz (Marele Caucaz) la nord și Podișul Armeniei în sud se întindea, în primele secole ale mileniului II e.n., Georgia feudală. Relieful se înfățișa aidoma unei cetăți naturale, căci trecătorile care taie principalul lanț al Caucazului erau greu accesibile doar 2-3 luni pe an, fiind blocate de zăpadă în restul timpului.

Orice încercare de pătrundere dinspre mare era împiedicată de stîncile și malurile accidentate și împădurite ale litoralului georgian.

Partea sudică și centrală a Georgiei medievale era ocupată de Caucazul Mic (Suram sau Likhi).

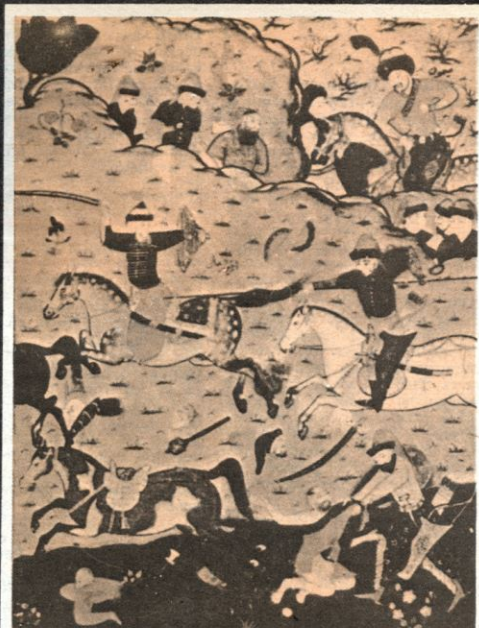
La vest de Suram se găsea largul bazin al riului

Rioni ce străbate o zonă plină de păduri,

dar mlăștinoasă și din această pricină nesănătoasă.

La est, statul Georgia se mărginea cu Daghestanul.

Doă riuri, Kura și Aras, traversau partea centrală și estică a Georgiei alimentînd, împreună cu numeroșii lor afluenți pășuni bogate.

PRINCIPATELE DE LA POALELE CAUCAZULUI ÎNFRUNTĂ SEMILUNA

DORIN MATEI

Pe aceste meleaguri, istoria poporului georgian s-a desfășurat de-a lungul întregului ev mediu, sub semnul aprigei rivalități dintre marile pu-

teri vecine. Disputat în primele secole ale erei noastre de perși și bizantini, teritoriul locuit de georgieni a fost cucerit în cele din urmă, la mijlocul veacului VII, de arabi. Partea de nord — viitoarele regate Imereti și Abkhazeti — a rămas sub stăpînire bi-

zantină. În fapt, nu era vorba de o ocupație efectivă; atît arabii cît și bizantinii s-au mulțumit să ocupe cetățile cele mai importante, care le permiteau să controleze teritoriile cucerite, lăsîndu-le georgienilor o foarte largă autonomie.

În imagine: Infruntarea dintre Simon cel Îndrăzneț, regele din Kartli și trupele otomane din Erzerum. Miniatură de epocă.

Fărîmîtare și disperare

Slăbirea dominației bizantine și a celei arabe a permis o regrupare politică a teritoriilor georgiene. În urma căreia a rezultat mai întîi regatul independent Kakheti (sec. VIII), iar apoi regatul georgiano-abkhaz (rezultat în 1001 din unirea a două formațiuni) Abkhazeti și Kartli — la care s-a adăugat ulterior și Kakhetia.

Dar unitatea regatului georgian a fost de scurtă durată, fiind amenințată, la sfîrșitul sec. XI, de turcii selgiukizi. Victorioși asupra bizantinilor în urma bătăliei de la Manzikert (1071), selgiukizii l-au obligat și pe regele georgian să le plătească tribut. În plus, protecția oferită de selgiukizi diferiților pretendenți la tronul regatului georgian a creat o stare de anarhie internă. Sprijinindu-se pe o puternică armată și profitînd de slăbirea presiunii bizantine și selgiukide, regele David II „Restauratorul” (1089-1125), a refăcut unitatea politică a statului.

Un secol mai tîrziu, Georgia a fost cucerită de mongolii¹. Stăpînirea mongolă a slăbit foarte mult regatul georgian. Mai mult de o sută de ani, Georgia a stat sub stăpînirea acestora, independența fiind obținută abia în vremea lui Giorgi VI „Ilustrul” (1314-1346). A urmat o lentă și incompletă redresare a situației economice și politice a regatului, pînă ce teritoriul de la poalele Caucazului s-a aflat în fața unui nou adversar primejdios: Imperiul otoman.

Alexandru Bagration (1413-1443) a fost ultimul rege care a domnit peste întregul regat al Georgiei. În a doua jumătate a sec. XV — ca urmare a permanentelor dispute interne — ca și a presiunilor externe, a căderii Constantinopolului (1453) și a eliminării de către otomani a „factorilor” italiene care susțineau o „economie a Mării Negre” de la gurile Dunării pînă în Crimeea și Circazia — regatul Georgia s-a dezmembrat în regate și principate mai mici. Procesul acesta

istoric a contribuit în mod decisiv la aservirea statelor georgiene față de Poarta Otomană, ori față de Iranul safavid. Au rezultat o serie de regate (Imereti, Kartli și Kakhetia) și principate (Samtskhe, Abkhazeti, Guria, Mingrelia și Svaneti).

„Cuvînte de supunere și daruri necontenite”

Potrivit afirmațiilor din epocă, mobilitatea instaurării dominației otomane asupra Georgiei l-a constituit nevoia de a proteja comunitatea sunnită² ce se înfiripase în Sirvan și mai ales apărarea drumurilor de pelerinaj ale acestora spre Mecca și Medina. În 1517 sultanul devenise „slujitor” al orașelor sfinte pentru musulmani, Mecca și Medina și în această nouă calitate era dator să acorde tot sprijinul dreptcredincioșilor. Poate cererile de ajutor adresate Porții de unii prinți georgieni, ori de comunitatea sunnită din Sirvan, erau simple pretexte menite să justifice politica de cuceriri a Imperiului otoman. Interesul Porții se îndrepta mai ales asupra părții de vest a Georgiei. Aici, în Imereti și Mingrelia, existau importante cantități de fier, lemn, ceară și miere de albine; de aici se aduceau robi. Totodată, prin extinderea controlului asupra litoralului georgian, Poarta desăvîrșea transformarea Mării Negre — „unul dintre cele mai importante sectoare ale economiei otomane”, potrivit expresiei cunoscutului istoric turc Halil İnalcık — într-un „lac turcesc”. Dar și celelalte regiuni ale Caucazului prezentau interese pentru otomani, datorită apropierii de drumul comercial ce lega China și Iranul de Bursa. Pe acest „drum al mătăsiilor” se desfășura un trafic intens — așa cum rezultă din registrele otomane și din scrisorile reprezentanților orașelor italiene în Bursa — care

aducea Porții venituri însemnate. De asemenea, de-a lungul Caucazului, de la Azak la Derbend, prin văile Kubanului și ale Terekului, trecea drumul militar care permitea tătarilor din Crimeea să surprindă și să învâluiască din nord pe principalul rival al otomanilor în Orient, Persia safavidă. Iată deci adevăratele rațiuni ale presiunii exercitate de către otomani, începînd cu a doua jumătate a sec. XV, asupra Georgiei. Pe de altă parte, infiltrarea otomană era facilitată de o serie de factori interni: slăbirea puterii centrale, starea de anarhie feudală, apelul facțiunilor nobiliare aflate în luptă la intervenția unor forțe militare otomane sau persane. Excepție făcea regatul Kakheti, unde autoritatea centrală s-a dovedit capabilă să controleze tendințele centrifuge ale nobilimii. Situația internă stabilă, existența unei armate permanente — 10 000 oameni și 500 „mușchetari” după spusele unui trimis al țarului Boris Godunov — ca și politica externă abilă dusă de suveranii Kakhetiei, deși opusă ideii de unitate a Georgiei, au permis regatului să reziste presiunilor puternicilor săi vecini.

Primele expediții otomane — vizînd litoralul georgian al Mării Negre — s-au îndreptat împotriva Abkhazetiei (1451) și apoi a principatului de Samtskhe. După căderea Imperiului bizantin al Trapezuntului în 1461, atacurile otomanilor s-au înmulțit, principele din Samtskhe, Kai-Khosro I, fiind obligat să calmeze zelul beilebeilor de Erzurum și Trapezunt cu „cuvînte de supunere și daruri necontenite”. În urma victoriei reputeate în 1514 de Selim I la Çaldıran asupra iranienilor, principele din Samtskhe începu să plătească tribut Porții. Cîțiva ani mai tîrziu, atacat de persani și de regele georgian din Imereti, principele din Samtskhe a fugit la Istanbul și a cerut ajutorul sultanului. Înfrîntă inițial (1541), armata otomană a revenit și a învins la Sokhoista (Zivin),

¹ Sunniți, adică al variantei ortodoxe a religiei islamice, spre deosebire de disidenții și îți otomanii erau sunniți, iar persanii și își.

² Magazin istoric, nr. 1/1976.

în 1545, trupele coalizate ale regatelor georgiene Imereti și Kartli.

Soluții de moment

După ultima încercare a georgienilor de a lupta uniți — s-a deschis calea penetrației otomane până în Munții Caucaz. Totodată otomanii au pus stăpânire pe toate fortărețele din Samtskhe și au desprins și anexat la *eyaletul* de Erzurum teritoriile Tao, Tortum, Ispir și Pasin. Noi părți din Samtskhe — între care și Ardanuchi, cea mai veche capitală georgiană și fortăreața Batum, situată pe litoralul Mării Negre — au fost anexate de otomani între 1550-1551.

Pacea otomano-iraniană de la Amasya (1555), a delimitat zonele de dominație în Georgia: Imereti, Mingrelia, Guria și partea vestică a principatului de Samtskhe reveneau otomanilor, iar regatele Kartli și Kakheti, împreună cu partea estică a principatului de Samtskhe, persanilor. Acordul era doar o rezolvare de moment, atât Imperiul otoman, cât și Persia safavidă așteptând prilejul pentru a împinge linia de demarcație cât mai adânc în teritoriul controlat de cealaltă parte. Un astfel de prilej s-a ivit în 1578, odată cu re izbucnirea conflictului otomano-persan, ce a durat, cu mici întreruperi până în 1590.

Intenția otomanilor de a ocupa întreg Caucazul — chiar dacă nu constituia decât un teatru secundar de operații în timpul acestui război — reiese cu claritate atât din scrierile otomane, cât și din desfășurarea evenimentelor. În vederea campaniei au fost mobilizate toate resursele de care dispunea imperiul. Într-un raport trimis în 1583 din Istanbul de ambasadorul englez la Poartă către Sir Francis Walsingham, secretarul reginei Elisabeta a Angliei, se arată că „la granițele Transilvaniei, Moldovei și Valahiei n-au mai rămas garnizoane [trupe — n.a.], căci au fost trimise în Orient”. Domnii români Petru Șchio-

pul și Petru Cercel au primit și ei porunci de a trimite de la schela Brăilei, pe mare, până la Trapezunt, provizii și cai, costul lor urmând să se scadă din haraci.

Cu toată mobilizarea uriașă, armata otomană a întâmpinat mari dificultăți, atât din cauza terenului, frământat, cât mai ales datorită permanenței lupte de hărțuială dusă de poporul georgian sub conducerea regelui Simon din Kartli.

Pretextul intervenției otomanilor în Georgia l-a constituit războiul civil izbucnit în Samtskhe. Din porunca lui Murad III (1574-1595), Lâlâ Mustafa Pașa „cu un număr nesfârșit de soldați și de cămile” a pătruns în principat, înfrângându-l însă o rezistență viguroasă. Din Samtskhe, otomanii au trecut în regatul Kartli, care a fost împărțit în vilaiete și sangeacuri — provincii administrate direct de către Poartă, unele dintre ele fiind încredințate aceloră dintre nobilii georgieni care se supuseseră lui Lâlâ Mustafa. În Tiflis, Gori, Dmanisi și Lori s-au instalat garnizoane otomane. Lâlâ Mustafa s-a îndreptat apoi spre Sirvan fiind însoțit și de regele Alexandru al Kakhetiei, care pentru a evita lupta, permisesse otomanilor să treacă prin regatul său.

După aceste prime succese a urmat o perioadă grea pentru otomani. Țara era pustie, iarna aproape, ienicerii obosiți și neplătiți. Ei cereau să părăsească ținuturile unde mărtea se pîndea de după fiecare copac sau stîncă. Lâlâ Mustafa, care se temea de schimbările survenite la Istanbul, plecase. Profitând de de rura din rîndurile inamicului, regele Simon i-a atacat, la sfîrșitul lui 1578, provocînd o primă și grea înfrîngere otomanilor. În iarna care a urmat s-au înregistrat peste 10 000 de zertori din armata otomană. Cronica lui Asafi notează că „trupele se temeau foarte mult de iarnă. Unii au abandonat caii lor [neavînd cu ce-i hrăni — n.a.] și au pornit pe jos. Mulți dintre oșteni au murit”. 16 ani mai tîrziu, un raport trimis din capitala Imperiului otoman către Vatican informa că în armata otomană se mai resimțea lipsa cailor ce pieriseră în războiul din Orient!

Între Mihai Viteazul și Simon cel îndrăzneț

Animat de o mare ambiție și un curaj deosebit (otomanii îi spuneau Deli-Simon, „Simon cel Nebun” — în sensul de îndrăzneț peste măsură) dublate de inteligență și abilitate politică, regele Simon a reușit până în 1581 — luptîndu-se cu otomanii, dar și cu regii Kakhetiei și Imeretiului — să recucerească cea mai mare parte a regatului Kartli. Abia odată cu numirea lui Ferhâd Pașa, în 1584, în fruntea oștilor, otomanii au reușit să preia inițiativa. În ciuda greutăților întâmpinate — căci așa cum arăta Ferhâd Pașa într-un raport către Istanbul, trupele erau epuizate, iar populația foarte nemulțumită de impozitele de război — otomanii au restabilit controlul asupra principalelor fortărețe din Georgia.

Regele Simon a continuat să hărțuiască mereu trupele otomane. În 1586, el a pătruns în tabăra otomană de la Lori sub pretext că este dornic să încheie pacea, a inspectat pozițiile de apărare, iar peste noapte i-a atacat și pus pe fugă pe otomani. După 1588 însă, a fost obligat și el să plătească tribut sultanului.

Prin tratatul din 1590, care punea capăt conflictului otomano-safavid, Persia recunoștea, între altele, preponderanța Porții asupra statelor georgiene. Nici în aceste condiții regele Simon nu a renunțat la luptă. Profitînd de faptul că principalele forțe ale imperiului erau concentrate la Dunăre din cauza războiului cu Habsburgii și mai ales a ridicării la luptă a țărilor române sub conducerea lui Mihai Viteazul, regele din Kartli a recucerit din mîinile otomanilor unele dintre cetățile georgiene. În 1600 însă, curajul său deosebit i-a fost fatal. Datorită imprudenței pe care o dovedea deseori în lupte, a fost luat prizonier de Geafer (Cafer) pașa, sfîrșin-

du-și zilele la Istanbul, în celebra închisoare „Șapte Turnuri”.

Cum confruntarea armată era prea disproporționată pentru ca micile principate georgiene să-și poată menține independența, acestea au căutat o soluție diplomatică: plata unui tribut, care să le asigure o autonomie mai mult sau mai puțin largă, dar oricum un cadru statal de evoluție. Și acest echilibru era destul de relativ, Imperiul otoman căutând pe de o parte să adîncească subordonarea, principatele încercînd — pe de altă — să-și lărgească autonomia.

Principatul de Samskhe — primul care a plătit tribut Porții — a fost, după 1578, încorporat în întregime în Imperiu ca eyalet de Cildir. Otomanii au menținut dinastia locală, o serie de instituții și unele practici juridice locale. Regatul Imereti a fost silit din 1559 să plătească, cel puțin pentru o vreme, tribut otomanilor. Regele și-a păstrat dreptul de a bate monedă. Pentru supravegherea regatului și a principatelor Guria, Mingrelia, Abkhazeti și Svaneti — care recunoscuseră formal suzeranitatea regelui din Imereti — otomanii se sprijineau pe ienicerii instalați la Kutais, capitala regatului, și pe beilerbeii de Cildir. După 1578, otomanii au ocupat cetatea Suhumkale și au transformat principatul Abkhazeti în eyalet asigurîndu-și controlul deplin asupra coastei georgiene a Mării Negre.

Regatul Kartli a fost transformat după cucerire (1578) într-o provincie otomană cu capitala la Tiflis. Ulterior, s-au mai înființat trei noi provincii în jurul cetăților Gori, Lori și Dmanisi. Stăpînirea otomană, și așa limitată doar la cetățile amintite, a fost înălțurată după 1601.

Deși Kakhetia nu a fost cucerită de otomani, regele Alexandru a primit titlatura de beilerbei ereditar. Regatul s-a bucurat de o largă autonomie. Tributul anual a fost plătit cu intermitențe, iar în 1588, regele, bazîndu-se pe sprijinul promis de Boris Godunov, a refuzat proviziile cerute și a interzis și trecerea unei armate otomane spre Derbent.

Chiar dacă nu a fost încununat de deplin succes — căci

pină la urmă dominația otomană s-a instaurat asupra statelor și stătuțelor Georgiei, aspirația vitejească a georgienilor spre libertate s-a materializat într-un statut de autonomie, asemănător în multe privințe cu cel al țărilor române de-a lungul evului mediu, aspect remarcant și de istoricul englez P. Coles care considera autonomia Georgiei — privită în ansamblul ei — ca fiind „similară cu cea a principatului Transilvaniei”.

Lupta curajoasă a poporului georgian pentru apărarea libertății și independenței a găsit ecou și în scrierile medievale românești.

„Fiind împărat sultan Amurat, [otomanii — n.a.] au făcut războiu cu perșii, ce le zic agemi și i-au bătut”, scrie cronicarul Radu Popescu. Una dintre interlăurile lui Axinte Uricarul la *Letopisețul* lui Grigore Ureche dovedea o mai adîncă înțelegere a evenimentelor: „și nimica n-au isprăvit, și mulți turci fără seamă au pierit”, în cursul acestui război. Aprecierea este confirmată și de istoriografia turcă contemporană. Istoricul B. Kütükoğlu notează că, deși sfîrșitul conflictului pare a fi în avantajul Imperiului otoman, „realitatea este diferită, căci războaiele persane au golit vistieria otomană, au distrus disciplina armatei, antrenînd poporul la mizerie”.

Ecolul pe care aceste evenimente l-au avut în cronicile noastre este lesne de explicat. Îndelungatul conflict otomano-persan (1578-1590) a avut drept rezultat imediat o slăbire a capacității militare otomane în Peninsula Balcanică, creînd condiții favorabile ridicării la luptă a țărilor române în vremea lui Mihai Viteazul, încheiată, cum se știe, cu obținerea vremelnică a neatrînării țării și prima unire politică a țărilor române.

Pe de altă parte, campania otomană împotriva țărilor române și războiul cu Imperiul habsburgic au creat condiții pentru re izbucnirea luptei de eliberare a principatelor georgiene dînduse de regele Simon. Cele două popoare își dădeau astfel, indirect, ajutor unul altuia în lupta necurmată ce o dădeau pentru libertate.

TEZAURUL DE LA CRAIOVA

(Urmare din p. 16)

De subliniat că o asemenea reprezentare se află și pe unul din rytoanele de la Agighiol, precum și pe rytonul de la Metropolitan Museum.

Trebuie precizat totuși un amănunt care ne arată că piesa de la Detroit-Craiova este mai „tînără” în raport cu coifurile de la Agighiol și Petretu: prezența cununei stilizate din vrej și frunze de iederă de pe calotă. În baza acestui considerent, dar și a altor indicii furnizate de analiza aplicelor, putem conchide că tezaurul datează din cel de-al treilea sfert al sec. IV î.e.n., dată după care, sub impactul generat de conflictul cu regatul lui Lisimah, producerea unor armuri de acest gen în medii getice a încetat.

O mențiune deosebită se cuvine făcută aplicelor de harnașament realizate prin procedeul ajurării — nu numai pentru că sînt singurele la îndemîna publicului din țara noastră. Marea varietate de forme, bogăția de reprezentări faunistice (capete de taur, lei, capete de cerbi, diverse animale fantastice, apoi grupuri de cite trei capete și patru capete de cai încolăcite — triskele și, respectiv, tetraskelle) la care se adaugă „arabescurile” (avant la lettre) vegetale, mărturisesc elocvent asupra măiestriei artistice și bogăției de motive în arta geto-dacică.

Întreg spațiul traco-getic este marcat de descoperirea a multor aplice de argint, de bronz. În comparație cu acestea, aplicele din tezaurul din sudul Olteniei sînt, practic, unice în arta antichității, ele marcînd ultima expresie a unei excepționale mentalități decorative, ce nu mai e satisfăcută doar de posibilitățile reduse ale motivului animalier. Ele se situează la capătul unei anume evoluții artistice și închid, după opinia mea, o epocă — epoca marilor tezaure princiare din argint.

1939-1940:

BERLINUL

VĂZUT DE LA

AMBASADA ITALIEI

LEONARDO SIMONI

Prin anii 1926-1927, ambasada italiană de la Berlin a primit o scrisoare semnată Adolf Hitler, prin care se solicita o fotografie cu autograful a „ducelui” Italiei fasciste, Benito Mussolini. Înaintînd cererea la Roma, ambasada a primit instrucțiuni să refuze politico solicitarea. Pe atunci, Mussolini nu-l credea vrednic pe emulul său german nici de chipul, nici de semnătura lui. Afinitățile ideologice dintre cei doi „părinți” ai fascismului internațional nu au fost dublate niciodată de vreo amicitie deosebită (deși este evident că Hitler l-a stimat pe Mussolini). Rațiuni politice și complexe personale au grevat asupra legăturilor dintre Roma fascistă și Berlinul nazist.

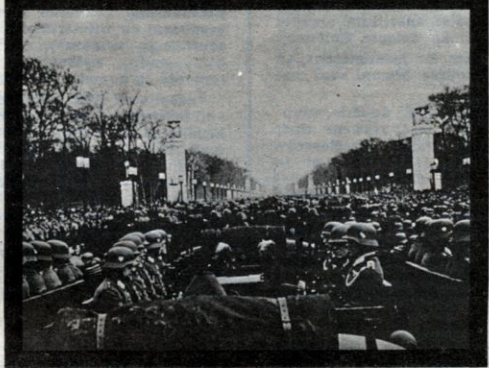
Chiar și după venirea lui Hitler la putere (30 ianuarie 1933), relațiile dintre cei doi nu au devenit mai apropiate: încercările naziștilor de a alipi Austria s-au lovit de hotărîrea lui Mussolini de a avea în orbita sa acest vestigiu al monarhiei habsburgice. Asasinarea „micului cancelar” al Austriei, E. Dolfuss (1934), de către naziștii austrieci, cu aprobarea celor din Berlin, a deteriorat relațiile dintre cei doi parteneri fasciști. Un an mai târziu, s-a constituit „frontul de la Stresa” (1935) alcătuit din Franța, Marea Britanie și Italia, foștii aliați din primul război mondial, care au condamnat violarea de către Germania hitleristă, prin introducerea serviciului militar obligatoriu (15 martie 1935), a Tratatului de la Versailles.

Solidaritatea învingătorilor din 1918 nu avea însă să fie de durată: șase luni după Stresa, prin agresiunea împotriva Etiopiei, Italia s-a așezat, alături de Germania, pe banca acuzaților, ca una ce violase, la rîndul ei, Pactul Societății Națiunilor. Izolată pe plan internațional, Italia nu a găsit receptivitate decît la Berlin: se năstea astfel ceea ce istoricul britanic F. Deakin a numit, atît de potrivit, „prietenia brutală” dintre cei doi dictatori.

Alianța dintre Italia fascistă, Germania hitleristă — Axa Roma-Berlin

— a căpătat expresie diplomatică la 25 octombrie 1936, prin semnarea tratatului de colaborare germano-italian. Dincolo de declarațiile de fidelitate reciprocă și de unitate, se aflau însă suspiciuni și apetituri, care, în ciuda delimitării zonelor de influență și de expansiune, generau conflicte. Total nepregătită să înfrunte o nouă conflagrație mondială, Italia fascistă s-a văzut redusă la rolul de secundant al Reichului nazist, statut care amenința propriile ei planuri de hegemonie în bazinul mediteranean, ca și orgoliul personal al lui Mussolini. Fricțiunile dintre proaspeții aliați s-au agravat la începutul războiului, declanșînd, în continuare, o întreagă serie de rivalități politice.

Încă la 4 februarie 1939, Mussolini declarase într-o ședință a Marelui consiliu fascist că, în 1942, Italia va fi gata să pornească un război pentru atingerea obiectivelor sale expansioniste. Precipitarea evenimentelor l-a luat însă prin surprindere, Mussolini găsindu-se prins între dorința de a nu-l lăsa pe Hitler să culegă singur

succesele „războiului fulger“ și lipsa de înzestrare militară a Italiei pentru o confruntare de proporții.

Aflat în post la ambasada italiană de la Berlin, Leonardo Simoni, pe numele său adevărat Michele Lanza, a înregistrat în jurnalul său personal sinuozitățile și stările conflictuale din cadrul alianței dintre țara sa și Germania hitleristă. Ezităările lui Mussolini, permanența neîncredere reciprocă dintre cele două capitale ale regimurilor fasciste, rechemarea lui B. Attolico din postul de ambasador al Italiei la Berlin, datorată, cum a spus el însuși, faptului că „pînă acum am reușit să-mi fereșc țara de război, dar Ribbentrop nu mi-a lertat jocul; îmi vrea capul și ducele i-l va da“, alte aventuri ale Axei Roma-Berlin¹ din perioada de început a ostilităților — așa-numitul „război ciudat“ (la drôle de guerre, cum l-au spus francezii) — sînt notate cu obiectivitate și umor de Leonardo Simoni, în jurnalul său tipărit la Roma, în 1948. Astfel, jurnalul unui diplomat italian are, printre altele, și meritul de a fi un deschizător de drum în memorialistica diplomatică postbelică, apărînd la scurt timp după primele mărturii despre sarabanda evenimentelor din preajma și de la începutul celui de-al doilea război mondial, aparținînd fostului ministru de externe român Grigore Gafencu².

Dar, înainte de a face loc însemnărilor, să vedem cine a fost Leonardo Simoni sau, mai exact, Michele Lanza.

S-a născut la Torino în 1906; după terminarea studiilor în drept, a fost, rînd pe rînd, secretar al Ambasadei Italiei la Moscova (1930-1934), la Londra (1934-1938) și la Berlin (1939-1943). După capitularea Italiei (8 septembrie 1943), Michele Lanza a refuzat să recunoască Republica Socială Italiană, stat fascist creat în Italia de Nord, la Salo³, fiind arestat de naziști și predat autorităților fasciste italiene. Internat în lagăr, a reușit să evadeze; convingerile sale profund democratice l-au condus în rîndurile mișcării de eliberare națio-

nală a partizanilor italieni, unde a fost însărcinat să asigure legătura dintre brigăzile „garibaldiene“ și agenții britanici și americani din Elveția.

În iulie 1945, s-a reîntors la Roma. A luat parte, în cadrul Ministerului afacerilor externe, la pregătirile Conferinței de pace de la Paris (29 iulie-15 octombrie 1946), la care a participat ca secretar al delegației italiene. A fost numit apoi în postul de consilier de ambasadă la Ankara (1947-1950), la Atena (1950-1953), ambasador la Bagdad (1954-1958), Maroc (1958-1963), New Delhi (1965-1968) și Copenhaga. O coincidență a făcut ca vestea încetării sale din viață să ne parvină, printr-un tînar cercetător italian, Lauro Grassi, care a studiat în țara noastră istoria luminismului român și care, înapoiindu-se în Italia, a cumpărat o serie de cărți din biblioteca lui Michele Lanza.

Vasta experiență diplomatică a lui Michele Lanza și-a găsit locul în cărțile Germania e Russia. 1921-1941: venti anni di storia diplomatica, publicată în 1942, sub pseudonimul Mario da Baranca; Berlino: Ambasciata d'Italia. 1939-1943, tipărită în 1948, sub pseudonimul Leonardo Simoni (din care reprodusem, cu titlul redacției, fragmentele prescurtate ce urmează), și Roma e l'eredità d'Alessandro, apărută la Milano, în 1971, semnată cu numele său adevărat.

Îndeplinind funcții de diplomat al Italiei în anii fascismului, Michele Lanza nu și-a pierdut luciditatea percepției realităților politice. Mai mult. El a înțeles caracterul nefast al alianței Italiei cu Germania nazistă și primejdia pe care aceasta a reprezentat-o pentru poporul și țara lui. Fără iluzii în privința regimului fascist, el a considerat totuși — așa cum se poate constata din propriile sale însemnări — că are obligația de a-și servi țara după cum îi dicta conștiința, în împrejurările dramatice ale celui de-al doilea război mondial.

Rechemarea lui Attolico

NOIEMBRIE 1939

Duminică 5. Către sfîrșitul lunii august, Mussolini i-a declarat lui Hitler⁴, printr-un mesaj, că dacă Germania atacă Polonia, Italia nu vede în aceasta nici un motiv de a intra și ea în război. Dacă, la rîndul lor, aliații decid să intervină, ducele este de pă-

re ca nici în acest caz Italia, prost pregătită, să nu ia vreo inițiativă; ea va putea totuși să acționeze numai cu condiția de a i se furniza tot ceea ce îi este necesar.

Primind mesajul înmînat de ambasadorul Attolico, Führerul l-a întrebat care erau, mai precis, nevoile Italiei.

Ca răspuns la telegrama ambasadorului, care reproducea întrebarea lui Hitler, ducele a trimis o listă detaliată cu ceea ce considera el indispensabil „pentru un război de 12 luni“ (între altele, erau in-

dicate șapte milioane de tone de cărbuni, două milioane de tone de oțel etc.). Attolico s-a grăbit să-i ducă lista ministrului de externe Ribbentrop. Pe drum, Magistrati⁵, care îl însoțea, l-a întrebat: „Cînd crezi că toate acestea ar trebui să ne fie livrate?“. Attolico l-a privit cu ochii lui miopi și nu i-a răspuns, rămînd dus pe gînduri.

⁵ Conte Massimo Magistrati a îndeplinit temporar funcția de însărcinat cu afaceri al Italiei la Berlin.

¹ Magazin istoric, nr. 6/1972.

² Este vorba de lucrările *Préliminaires de la guerre à l'Est* (1944) și *Derniers jours de l'Europe* (1946); vezi și *Magazin istoric*, nr. 8/1979, 11, 12/1981.

³ *Magazin istoric*, nr. 9/1973, 2/1980; 5,6/1968.

La întrevădarea cu Ribbentrop, acesta a întrebat și el când ar dori Roma să i se livreze materiile prime solicitate. Attolico a răspuns: „De îndată! Înainte de începerea ostilităților”. Ribbentrop a izbucnit: „Oare vă dați seama ce ne cereți? Sînteți conștienți că, în felul acesta, împiedicați alianța noastră să acționeze?”

Răspunsul lui Attolico a fost că își dădea perfect de bine seama, dar că acționa conform instrucțiunilor primite.

„Vorbiți cu adevărat în numele ducelui?”, l-a întrebat, furios, Ribbentrop. Attolico, deși a simțit că deformase sensul instrucțiunilor date de Roma, s-a hotărît să joace totul pe o carte și a răspuns sec: „Da!”

În această situație, Führerul a ordonat să se trimită o nouă scrisoare ducelui, în care să se menționeze că date fiind condițiile puse de Mussolini pentru a intra în război, ca și declarațiile lui Attolico, el, Führerul, înțelege situația Italiei și, fiind în imposibilitate materială de a furniza, încă înainte de începerea ostilităților, ceea ce i se cere, socotea oportun să-l anunțe pe duce să nu intre, pentru moment, în conflict.

Telegrama de răspuns a ducelui preciza: „Foarte bine, nu voi intra în război de vreme ce aceasta este dorința Führerului însuși”.

DECEMBRE 1939

Duminică 3. Dejun la baroana von Dirksen, soacra fostului ambasador german la Londra, cu foarte puțin mai în vîrstă decît el. Reuniune tipică nemțească, foarte „stil vechiul regim”. Casa e vastă, confortabilă, plină de obiecte vechi și prețioase, dar atît de înghesuite încît dau impresia că au fost aruncate la nimereală, clăie peste grămadă. Peste tot, fotografii înfățișîndu-l pe Kaiser¹, pe Kronprinz² și pe alți membri ai familiei imperialo-regale, toți în uniformă, chiar și femeile. F de necrezut cîți fii, fiice, nepoți, strănepoți, veri, toți țepeni și cu aere severe, mi-

șună prin saloane. Bărbații par militari în civil; femeile, inconsolabile văduve ale unor bravi războinici, căzuți pe cîmpul de onoare. Ai senzația că toți așteaptă momentul de a se alinia în poziție de dreptei, pentru a fi trecuți în revistă de către stăpîna casei. Nu se vorbește decît în germană și nu se mîncîncă — vai! decît mîncăruri germane. Orice conversație care nu exaltă virtuțile și puterea germană este întreruptă brusc. Răposatul baron von Dirksen era „Wirklicher Geheimer Rat” (consilier secret activ), titlu care îi dădea dreptul la prerogative de „Excelență”. Acest drept nu mai are sens acum, dar văduva ține foarte mult la el și îi face pe toți — rubedenii și oaspeți — să o simtă din plin.

Toate acestea n-au împiedicat-o să fie, încă din primele zile, o ferventă național-socialistă; este una din puținele persoane cărora Führerul le face citeadată vizite și cu care are lungi convorbiri. Se povestește că, pe cînd partidul național-socialist trecea printr-o gravă jenă financiară, baroana von Dirksen s-a dus la șeful partidului, Goebbels, și, înmîinîndu-i o superbă bijuterie de familie, l-a rugat s-o vîndă în folosul nobilei cauze a naziștilor. Acest gest n-a fost niciodată uitat. Poziția excepțională a baroanei explică, totodată, de ce recepțiile ei, care au toată „spuma” și „grația” unei parade militare prusace, sînt atît de căutate. Ei toți în pofida tuturor aparențelor, baroana se dovedește, în ochii celor ce o cunosc mai bine, nu lipsită de spirit și cu mult bun-simț. Numai că ea își manifestă aceste calități față de interlocutor, oricine ar fi el, exact ca un general care își muștruluiește subalternul vinovat de proasta executare a unui ordin. François-Poncet³, ambasadorul Franței, considerat de foarte mulți drept omul cel mai spiritual care a trăit la Berlin în ultimul secol, i-a spus într-o zi: „Mare păcat, doamnă, că v-ați născut atît de tîrziu! Ce Jeanne d'Arc ar fi avut Germania în dumneavoastră!”

Marți 12. Un decret al lui Himmler, șeful S.S.-ului și ministru de interne al Reichului, dat publicității, invită categoric pe soldații din formațiile S.S., considerați a fi reprezentanți cei mai puri ai rasei germanice, să procezeze cît mai mulți copii înainte de a pleca pe front. Ca exemplu, o fotografie reprodusă de mai multe ziare înfățișează un înalt demnitar nazist ținînd deasupra cristeiței pe fiul natural al unuia dintre cei care au dat deja curs „invitației”; presa subliniază intenționat că noul născut este „nelegitim”.

Sîmbătă 23. Un țaran italian, care muncea la o întreprindere agricolă din Brandenburg, a fost ucis cu lovituri de ciomag de către stăpînul său neamț. Acest fapt e grăitor pentru brutalitatea iunkerilor și permite să se înțeleagă și mai bine cum a fost posibil ca, în momentul „alipirii” Austriei la Germania (12 martie 1938), așa-numitul *Anschluss*, să se descopere pe pămînturile familiei Hohenberg țărani marcați cu fierul roșu. Obiceiurile feudale subzistă încă prin aceste părți, într-un mod de necrezut.

Duminică 24. Marras, atașatul militar italian la Berlin, care a avut mai multe întrevăderi cu ofițeri ai Statului major german, ne spune că nemții pregătesc o mare ofensivă de iarnă de-a lungul Belgiei și Olandei, pentru a ocupa coasta Minecii, a tăia legăturile Franței cu Marea Britanie și a-și concentra apoi toate eforturile împotriva englezilor. Războiul, spun ei, nu poate fi cîștigat decît pe sol britanic. Germanii consideră că dispun acum de o superioritate absolută, atît pe sol cît și în aer. Totodată, ei afirmă că operațiunile de patrulare pe frontul de vest reliefează slabul spirit combativ al francezilor. În ce privește Italia, Germania se arată îngrijorată și nelcrezătoare. Ei i-ar plăcea să ne vadă intrați în război, în pofida slăbiciunilor noastre, azi binecunoscute. Probabil de teamă de a nu se trezi într-o zi că i-am devenit inamici.

IANUARIE 1940

Sîmbătă 20. Astă-seară, în timpul unui bal, a apărut un

¹ Wilhelm II (1859-1941), împărat (Kaiser) al Germaniei (1888-1918).
² Prințul moștenitor al Germaniei, Wilhelm, fiul lui Wilhelm II.

³ *Magazin istoric*, nr. 12/1975, 1-3/1976; 8/1970.

Berlin, 22 mai 1939: semnarea „Pactului de oțel”. „Ceremonie foarte solemnă” — notează Ciano (referindu-se probabil la chipurile nu numai marșiale, ci și întunecate ale celor doi protagoniști)

În p. 49: în ajunul declanșării conflagrației mondiale, trupe motorizate ale Wehrmachtului defilează pe străzile Berlinului

ofițer și a început să discute cu domnișoara S.V.L., care personifică, fără doar și poate, blonda frumusețe nordică. Am remarcat că discuția, urmată de plecarea precipitată a fetei și a ofițerului, a suscitat o oarecare animație printre invitați și am încercat să aflu cauza. Amfitrioana mi-a șoptit că tinăra fusese chemată la Hitler. Frumoasa în chestiune face parte din grupul de femei din care Führerul își alege, din când în când, după capriciul momentului, pe aceea cu care vrea să-și petreacă noaptea. E vorba, pare-se, de întâlniri prea puțin vesele. Führerul o așază pe tinăra pe un divan și începe să-i debiteze unul din interminabilele sale discursuri filozofico-politice, în timp ce măsoară încăperea în lung și în lat preț de ore întregi. Apoi o trimite acasă. Cîteodată, trebuie să fie luată pe sus, căci se întâmplă ca

frumoasa de „serviciu” pentru această corvoadă să adoarmă între timp.

MARTIE 1940

Sîmbătă 9. Azi-dimineață, Ribbentrop a părăsit orașul, plecînd de la gara Anhalt. Ne-am dus să-l salutăm la plecare. Ministrul părea obosit, deprimat, îmbătrînit. Nu-l mai văzusem din 1937. La Londra, unde ne aflam atunci, avusesem numeroase ocazii să-l întîlnesc în cadrul reuniunilor la care participau diferiți ambasadori. În acel mediu, Ribbentrop se simțea ca un pește pe uscat și făcea figură proastă. Prezența unor negociatori abili ca ambasadorii Grandi — fin și viclean, francezul Corbin — rece și subtil — sau rusul Maiski — simpatic, prudent, desăvîrșit în arta manevrelor diplomatice, pentru a nu mai vorbi de englezi —

Caracterul vădit agresiv al partului semnat în sala de recepție a cancelariei Reichului, în prezența lui Hitler și a altor demnitari nazisti, era subliniat într-un preambul pe care dictatorul nazist înușase să-l însereze și care arăta că cele două state, unite prin afinitatea profundă a ideologiei lor ...sînt hotărîte să acționeze cot la cot și să-și unească forțele pentru obținerea spațiului vital care le este necesar”. S-a căzut de acord ca cele două părți să se sprijine reciproc în domeniul politic și diplomatic, iar în caz că una dintre ele ar fi intrat în război cu o terță putere, cealaltă să intervină imediat pentru a-i da ajutor. Se subînțelegea că nu avea nici o importanță cine declara conflictul, obligația rămînînd valabilă chiar în eventualitatea unei agresiuni provocate de unul din statele semnatare. Ambele părți se obligau ca „în cazul unui război dus în comun să nu încheie armistițiu sau pace decît după un deplin acord prealabil”.

Încheierea „Pactului de oțel” — cum îl supranumiseră cei doi dictatori fasciști — n-a alungat însă nelinerea dintre ei. Chiar a doua zi după semnare, Hitler a adus la cunoștința colaboratorilor săi a propriii hotărîre de a ataca Polonia la prima ocazie potrivită, fără să-i facă cunoscute intențiile sale lui Mussolini. Mai mult, Hitler i-a avertizat pe cei prezenți: „Secretul este condiția decisivă a succesului. Italia și Japonia nu vor fi puse la curent cu obiectivele noastre”.

(Vezi Magazin istoric, nr. 6/1972, articolul Pete de rugină pe Pactul de oțel)

calmi și echilibrați, scotea și mai puternic în relief extrema sărăcie de duh a ambasadorului Reichului. Ribbentrop era incapabil să se controleze, fîcțea îi lipsea cu desăvîrșire, se infuria lesne și s-ar fi lăsat în continuare pradă miniei, dacă eforturile celor doi consilieri ai săi, Woermann (în prezent subsecretar de stat) și Kordt, n-ar fi reușit să-l mai tempereze. În timpul acelor momente critice, ca și după numeroasele lui eșecuri, oricine putea citi în ochii cu sclipiri de oțel ai ambasadorului Reichului furia sa greu stăpînită și hotărîrea de a le veni de hac tuturor acelor martori ai stîngăciilor lui. Nu încapă nici o îndoială (și colaboratorii săi cei mai apropiați au recunoscut-o adesea) că atitudinea, de atîtea ori absurdă, a lui Ribbentrop, din lunile din urmă, este în mare parte expres-

sia pizmei și dorinței lui de răzbunare. Misiunea la Londra a acestui individ mizerabil, capabil de orice, va fi costat și va costa, desigur, încă foarte mult, Europa.

Vineri 29. În pofida a tot ce se întâmplă, nu putem încă să credem că Mussolini vrea să ne arunce, cu sînge rece, într-o aventură atît de cumplită. „E un caz patologic, spune Attolico, nu fără tristețe; am prevăzut-o din prima zi. Și orice am face acum, nu vom mai reuși nimic cu ducele; parcă ar fi un șobolan hipnotizat de un șarpe. Acest «șarpe» e alcătuit dintr-un întreg ansamblu de elemente extrem de greu de definit și de enumerat. Dacă am căuta bine, am descoperi, în primul rînd, panica ce-l terorizează de a nu-i mai auzi pe germani repetîndu-i că Italia îi va trăda, așa cum a făcut-o în 1914¹. Mussolini vrea ca «Italia lui» să apară în ochii nemților ca incapabilă de o asemenea faptă. El nu se gîndește, nefericitul, că în istorie situațiile nu se repetă decît aparent și că, în realitate, sînt întotdeauna diferite. Cuvîntul «trădare» nu se poate aplica decît indivizilor. Un popor nu trădează niciodată, căci nu face altceva decît să acționeze potrivit intereselor lui din momentul respectiv. Cel care își arogă dreptul de a personifica voința unui popor întreg — a continuat Attolico — trebuie să vegheze ca, pe plan politic, să nu judece niciodată situațiile date potrivit sentimentelor sale personale, ci în lumina intereselor întregii țări. Cît despre noi, diplomații, trebuie să fim ca soldații. Dar să fie clar: ca niște soldați inteligenți. Sîntem datori să urmărim indicațiile guvernului nostru legal, fără ca aceasta să ne determine de a înceta să-l lămurim asupra situației și de a-i da sfatul nostru, chiar atunci cînd el nu mai vrea acest sfat. Eu — a conchis Attolico — am urmat întot-

deauna această linie de conduită și nu mă voi îndepărta niciodată de ea, sau toate că sînt sigur că soarta mi-e pecetluită. Știu, din sursă sigură, că Ribbentrop a cerut rechemarea mea la Roma. Berlinul găsește prezența mea aici jenantă. Și Roma va da curs cererii germane, de asta nu mă îndoiesc nici o clipă”

APRILIE 1940

Luni 29. Azi după-amiază s-a anunțat la radio rechemarea lui Attolico din postul de ambasador la Berlin. Înțelegem prea bine că această rechemare este o dovadă a intenției de a ne arunca orbește într-o sinistă aventură.

Seara, soția ambasadorului sosește cu avionul pentru a se ocupa de cele necesare plecării. Ea ne spune că guvernul german, cerînd rechemarea soțului ei, s-a opus în același timp, aprioric, eventualei numiri a lui Magistrati în postul de ambasador al Italiei la Berlin. Germanii au propus pe Alfieri, pe Farinacci sau pe Anfuso. Alegerea lui Alfieri demonstrează clar că, în acest moment, guvernul nostru doarește să aibă la Berlin un reprezentant de paradă, care să nu se ocupe de politică, să nu ridice nici o problemă și să nu trimită rapoarte. În acest caz, consider că Alfieri a fost deosebit de bine ales.

MAI 1940

Vineri 10. Azi-dimineață, cînd am auzit soneria telefonului la șapte, am ghicit știrea ce avea să mi se aducă la cunoștință: ofensiva în vest fusese declanșată. Ziua e splendidă, plină de proșpețime primăvăratecă. Pe străzi, nimic schimbat: ofițeri ducîndu-se liniștiți spre Statul major și salutîndu-se țepeni și gravi cînd se întîlnesc; cîțiva trecători taciturni. La chioșcurile de ziare, tot fără cumpărători, gazetele de ieri vorbesc încă de necazurile englezilor în Norvegia² și atîtă nu mai știu ce polemică destinată să arunce praf în ochii publicului. Dar așteptarea, lungă așteptare, a luat acum sfîrșit. Primele știri

parvenite la ambasadă n-au nimic senzațional. Frontiera belgiană și cea olandeză au fost încălcate. Asta e tot. Oficial, germanii nu ne transmisese nimic despre intențiile lor. Poate le-au comunicat direct la Roma, dar în nici un caz cu două săptămîni înainte, așa cum promisese Goering³. Bineînțeles că acum încercăm să aflăm în ce fel s-a comunicat declarația de război reprezentanților Belgiei, Olandei și Luxemburgului. Aceștia fuseseră avertizați, la ora unu noaptea, să fie pregătiți să primească „importante comunicări”. Abia dimineața, la orele șase, au fost primiți de Ribbentrop, care i-a tratat cu o grosolană aroganță. Primul, liniștit și surîzător, a sosit reprezentantul Luxemburgului. A venit apoi olandezul, grav dar perfect stăpîn pe sine, și, în sfîrșit, contele Davignon, belgianul, complet răvășit.

Azi după-amiază are loc recepția de adio în cinstea lui Attolico, recepție anunțată în urmă cu cîteva zile. Bineînțeles, majoritatea persoanelor oficiale germane lipsesc. Doar Ribbentrop și-a făcut o scurtă apariție. Toată lumea este mișcată și agitată. Niciodată n-am văzut asemenea emoție.

IUNIE 1940

Sîmbătă 1. Știrile extraordinare despre victoriile germane se succed fără întrerupere. Ele ne uluiesc, pur și simplu. Și totuși, nu reușim să ne îndepărtăm gîndul de la problema intervenției Italiei în război, intervenție care acum apare inexorabilă. E, poate, cea mai cumplită tragedie

¹ Deși Italia făcea parte împreună cu Germania și Austro-Ungaria din Tripla Alianță, tratat încheiat în 1882 împotriva Franței și Rusiei, la începutul primului război mondial Italia se declară neutră (2 august 1914), denunțînd tratatul de alianță cu Puterile Centrale (3 mai 1915) și declarînd război Austro-Ungariei (23 mai) și Germaniei (26 august 1916).

² La 9 aprilie 1940, trupele germane au invadat Norvegia, ceea ce a determinat debarcarea trupelor anglo-franceze, care au luptat pînă în iunie, același an, cînd au fost retrase.

³ Hermann Goering (1893-1946), conducător al partidului nazist, prim-ministru al Prusiei și ministru al Aerului (1933-1945); mareșal al Reichului (din 1940).

in care un popor a fost tîrît fără să-și dea seama.

Nefindoi că ideea de bază a politici noastre externe de „mare putere” (și eroarea inițială a fost probabil aceea de a ne considera, și de a-i face și pe alții să ne considere ca atare, încă de la realizarea unității noastre naționale¹⁾ a fost stăpînirea Mediteranei. Datorită unui ciudat concurs de împrejurări, în ultimii ani această idee a putut fi în mare parte realizată. Ar fi trebuit să ne oprim aici; cel puțin un secol, înainte de a merge mai departe. Dar o politică externă (intemeiată pe principii greșite și făcută de amatori formalști și meschini), politică la care noi nu am găsit forța morală de a ne opune, ne-a mînat dintr-o dată în vârtejul unui conflict periculos, cu Marea Britanie, această putere pentru care noi reprezentăm o amenințare (poate chiar mai mare decît ne imaginăm noi înșine) și cu care, dimpotrivă, ar fi trebuit să ne înțelegem. Acum e vorba de un duel pe viață și pe moarte. Ori vom fi învingători și atunci devenim efectiv principala putere mediteraneeană, adică un mare imperiu pe care, dealtfel, cu forțele noastre insuficiente și cu pregătirea noastră care lasă de dorit, nu-l vom putea nici controla, nici păstra, ori vom pierde războiul, și atunci englezii nu ne vor ierta niciodată primejdia resimțită din pricina poziției noastre. Ei ne vor face să coborîm de la rangul de mare putere la cel de stat de mîna a doua, mai mult sau mai puțin vasal. Și cum la titlul de „mare putere” nu vor putea aspira, în viitor, decît acele țări care vor fi în

stare să reziste singure, datorită propriei industrii și propriilor resurse naturale, una din aceste îngrozitoare cataclisme care sînt războaiele moderne, vom fi pierdut, printre altele, pentru totdeauna, și orice speranță de a ne mai ridica. Trebuie deci să biruim cu orice preț. E o chestiune de viață și de moarte. Dar, în clipa cînd nu mai putem amîna această imperioasă necesitate, ne vedem constrînși să o înfruntăm în cele mai proaste condiții: slabi și prost pregătiți în domeniul militar, situație extrem de confuză pe plan diplomatic. Pe de altă parte, nu-mi fac nici o iluzie cu privire la intențiile Germaniei față de noi. Dacă Reichul iese victorios, trufia lui nu va mai cunoaște limite și ne va face să plătim scump ezitățile noastre din ultimele luni.

În 1630 un nunțiu apostolic scria de la Madrid papei: „Unicul gest de bunăvoință pe care Sfîntul Părinte îl poate aștepta de la regele Spaniei, Filip II², este cel pe care Polifem l-a acordat lui Ulyse³ — făgăduiala că el va fi ultimul pe care îl va mîncea”. Această frază, din păcate, ni se potrivește foarte bine. Sintem pe punctul de a înfrunta cel mai mare risc din istorie. Și nu-l puteam înfrunta în condiții mai defavorabile și mai ales cu perspective mai sumbre, indiferent de felul cum se va sfîrși războiul.

Introducere și selecție de text
Florin CONSTANTINIU
Traducere
Leon SĂRĂȚEANU

¹ Ulyse, regele Ithacii, erou principal al *Odiseii*; Polifem, personaj mitologic, ciclop, uriaș din Sicilia, care intenționa să-l mîncească pe Ulyse și pe tovarășii săi. A fost orbit de Ulyse.

I. L. CARAGIALE ZIARIST

(Urmare din p. 29)

rurile *Națiunii române*, deși poetul care fusese lovit personal de apariția nenorocoasei gazete n-ar fi putut uita participarea efectivă a lui Caragiale la scoaterea ei.

Revenind la *Drapelul român*, din studiul textelor se ajunge lesne la concluzia că redacțiile celor două ziare erau comunicante, confirmînd informația *Curierului de Iassi* că avem în față două ediții ale unei singure gazete și nu două ziare diferite cum reieșea din *Timpu*. Detaliul e important fiindcă ne pune, dintr-o dată, în prezența a două numere ale singurului cotidian întocmit și condus de Caragiale, și nu a unui unicat cum se credea pînă acum. Din păcate, numărul păstrat al *Drapelului român* nu ne evidențiază vreun valoros text caragialesc. Materialele publicate nici nu sînt dealtfel semnate.

Urma condeiului lui Caragiale ne pare totuși identificabilă, fie și într-o anodină notiță gastronomică publicată la rubrica *Cărțicioa menajerei*: „E peste puțină să se numească prînz, o masă pe care nu se pune supă. Supa este esența rasolului, o prefață care, adesea, plătește mai mult decît toată cartea [subl. ns.]”.

Sigur că, ediția de format dublu către care se concentră ambițiile redactorilor, *Națiunea română* le rezervă exegeților specimene mai interesante ale grafiei caragialiene. Dar, supus unei atente analize, unicul număr al *Drapelului* poate rezerva, și el, surprize. Cu atît mai mult cu cît un titlu în plus oferă o șansă în plus de a descoperi în vreuna din bibliotecile țării încă vreun număr al acestei publicații pe care cercetătorii n-au avut-o, pînă acum, sub observație. Este și acesta unul din obiectivele articolului de față care nu dorește decît să arunce lumină asupra unui titlu inedit din bibliografia ziaristului I.L. Caragiale.

STENDHAL – PE DRUMURILE ISTORIEI

VALENTIN LIPATTI

Pentru biografia politică a lui Henri Beyle (1783-1842), devenit cunoscut, sub numele său de scriitor, Stendhal, un amănunt revelator ni-l oferă gândul lui atunci când, la numai zece ani, a aflat despre ghilotinarea lui Ludovic XVI¹, la 21 ianuarie 1793, în timpul Revoluției franceze: „una dintre cele mai mari bucurii din viața mea“, a notat Stendhal în Jurnalul său.

Politica și idelle politice au jucat un rol însemnat în viața și gândirea lui Stendhal.

Iacobin la 10 ani

Mulți interpreți ai lui Stendhal au căutat adesea să demonstreze „apolitismul“ scriitorului, pornind de la o frază celebră din primul său roman, *Armance*, reluată apoi și în *Roșu și negru*: „Orice idee politică într-o operă literară... e ca un foc de revolver în mijlocul unui concert“. Privit în contextul operei și al altor numeroase mărturii, citatul dovedește în fond contrariul. Desigur, Stendhal este împotriva politicii introduse brutal și nefirec în opera de artă; e împotriva lozincilor lipite, care falsifică situațiile și caracterele, dar nu e împotriva sensului profund politic, necesar oricărei opere veritabile. Scoateți politica din *Roșu și negru*, din *Lucien Leuwen*, din *Mănăstirea din Parma* și veți rămâne în fața unor biete schelete. Viziunea politică e la Stendhal organic legată de întreaga arhitectură a operei. Și cum ideologia sa politică e justă, ea nu supără

Elevul iluminiștilor acordă politicii o importanță primordială în evoluția societății omenefi. Memoriile unui turist, *Preumblările din Roma*, *Viața lui Napoleon*, *Jurnalul* oferă abundente mărturii despre ceea ce am putea numi sociologia lui Henri Beyle. Pentru el, ca și pentru Montesquieu sau D-na de Staël², psihologia și morala unei epoci erau determinate de concepțiile politice. Stendhal este printre puținii critici literari romantici care au explicat fenomenele artistice prin condiționarea lor politică.

niciodată, ca o împușcătură în mijlocul unui concert. De câte ori nu s-a ridicat Stendhal împotriva politicianismului epocii! Adevăratul creator încorporează opereii sale ideile politice ale viitorului, adică, cum spune Claude Roy, „acea politică veșnic tinăra a marilor scriitori, pe care Stendhal îi definește ca pe husarii libertății, care se aruncă mereu în foc...“³

Nu au lipsit exegeți severi care să-i reproșeze lui Beyle oscilațiile sale politice, ba chiar un anumit oportunism. Să examinăm însă lucrurile mai îndeaproape. Oare reacția lui la ghilotinarea lui Ludovic XVI să fi fost anormală și cu nimic justificată pentru un băiat crescut într-un mediu provincial și regalist⁴? Se poate, dar în tot cazul acest iacobinism precoce nu va fi dezmințit. Vin apoi anii de tinerețe (1800-1814). Parisul

imperial, campaniile militare, cariera funcționarească a lui Beyle, vârul puternicului mi-

Consulul Stendhal

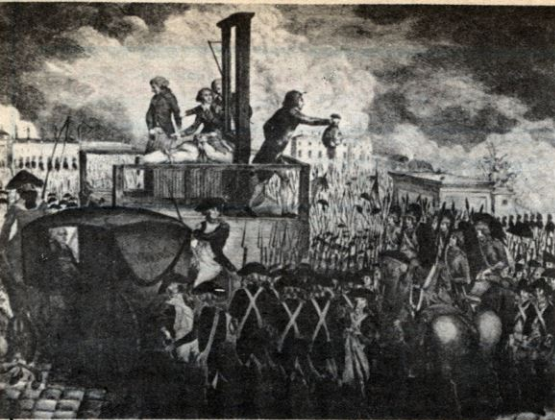

¹ *Stendhal par lui-même*, Editions du Seuil, 1957, p. 25.

² Stendhal s-a născut la Grenoble, ca „fiu al nobilului Chérubin Joseph Beyle, avocat la Parlament și al doamnei Caroline Adélaïde-Henriette Gagnon“. „Sosii știrea condamnării lui Ludovic XVI — scrie Stendhal —, familia mea fu în culmea disperării... Pe mine mă cuprinsese una dintre cele mai mari bucurii din viața mea.

³ *Magazin istoric*, nr. 4/1967.

⁴ Filozof iluminist, Montesquieu a explicat interdependența dintre politică, legislație și moravurile societății (*Spiriții legilor*) iar Doamna de Staël a demonstrat condiționarea istorică și națională a literaturii.

Giilotinarea lui Ludovic XVI

nistru Pierre Daru¹. Este oare Stendhal, în toți acești ani, un feroce războinic sau un funcționar imperial slugarnic? În Germania sau în Rusia, Beyle este, ca și Fabrice del Dongo — eroul entuziast și sensibil din *Măndstirea din Parma*, care ilustrează concepția stendhaliană despre viață — cam comod, dar cu nimic înfeudat mentalității claselor dominante. La Milano, în 1800, ofițerul de dragoni e captivat de muzică și de Angela Pietragrua mai mult decât de gloria militară. Și sînt cunoscute numeroasele admonestări pe care le suportă prea puțin disciplinatul ofițer. Stendhal nu are nimic din militarul de carieră al vremii: nu e nici profitor, nici feroce, nici bădăran. Din Moscova în flăcări, jefuită de armata

¹ În 1800, Beyle a început să lucreze la Ministerul de război, sub ordinele secretarului general al acestui departament, vărul său, Pierre Daru, care va face parte din anturajul lui Napoleon. În toamna aceluiași an, a fost numit sublocotenent de cavalerie cu titlu provizoriu, apoi sublocotenent în Regimentul 6 dragoni. Stendhal a luat parte la campaniile din Italia (1800) și din Prusia (1806). În noiembrie-decembrie 1806, a activat ca întendent al domeniilor lui Napoleon în Brunswick (Germania). Patru ani mai târziu, Beyle a devenit „auditor” la Consiliul de stat, inspector al Mobilierului și clădirilor coroanei și director al Biroului Olandei la Lista civilă (una din numeroasele instituții cu care Napoleon și-a împlinit administrația imperială), iar în iunie 1812 a reîntors în armată, fiind unul din intențenții ei în timpul campaniei din Rusia.

lui Napoleon, Beyle — după cum povestește Prosper Mérimée — nu ia decât un volum de Voltaire, pe care apoi, cuprins de remușcare de a fi descompletat o ediție frumoasă, îl lasă neatins pe albul zăpezii... De ce oare atunci intelectualul Beyle se simte atras de această viață grea și tumultuoasă? Mai întîi pentru că trebuie să-și câștige existența. Pînă la moartea tatălui (și chiar după aceea), Beyle o duce greu. În anii Consulatului (1799-1804) și ai Imperiului (1804-1814), cariera ofițerească e facilă și sigură, mai ales cînd verii Daru te pot sprijini. Apoi, viața contemplativă nu-l încîntă pe micul burghez din Grenoble. El nu e aristocrat ca Alphonse de Lamartine sau ca Alfred de Vigny. Nu e un *laudator temporis acti* (lăudător al timpurilor trecute)². Valul oamenilor de jos a crescut odată cu revoluția. Beyle, ca și Julien Sorel din *Roșu și negru*, vrea să cucerească gloria și averea, considerația bărbaților și inima femeilor. Este și el un veleitar, gata să-și cheltuiască energia într-o lume care se clădește pe temelii mai bune sau, cel puțin, care promită să fie mai bune. Și cum să rezisti, în fine, ispitei de a-l urma pe Bonaparte?

² Vers din *Ars poetica* a lui Horatîu. Îndreptat împotriva celor care idealizează trecutul, negăsind nimic de preț în contemporaneitate.

Generalul Bonaparte și împăratul tiranic

Problema atitudinii lui Stendhal față de Napoleon e deosebit de interesantă, deoarece ea se deosebește de poziția generală a romanticilor. Legenda lui Napoleon, așa cum a zămislit-o generația romantică, își are explicația în reacțiunea micii burghezii și a maselor populare față de regimul odios al Bourbonilor restaurați în 1814³. Bonapartismul lui Victor Hugo sau al poetului Pierre-Jean de Béranger, autor de cîntece satirice antimonarhice, ne apare ca o replică de grandoare și eroism național dată politicii de trădare națională pe care o practică aristocrația reîntoarsă din emigrație. Iezuiților, feudalilor lui Carol X (1824-1830), burghezilor plutecoși ai lui Ludovic Filip (1830-1848), supranumit „regele-bancher”, scriitorii romantici le opun chipul legendar al împăratului mort în exil, ca un Prometeu modern. Multă vreme, alături de socialismul utopic, accentele bonapartistice ale școlii romantice au contribuit la reliefaarea mizeriei și decadenței morale a Franței sub regii crinului alb. Pînă cînd, revoluția din 1848, mai radicală, va estompa legenda, pe care o va ucide, trei ani mai târziu, uzurpatorul republicii, Napoleon III.

Atitudinea lui Stendhal față de Napoleon I este mult mai diferențiată și adesea mai justă. Mai întîi, spre deosebire de Béranger, care se făcea ecoul sentimentelor micii burghezii, sau de Victor Hugo, care-l va imagina pe Napoleon prin intermediul tatălui său, generalul Hugo, Stendhal l-a cunoscut personal pe Bonaparte. L-a văzut pentru prima oară în mai 1800, iar după bătălia de la Marengo⁴, a fost admis în loja generalului, la Scala

³ În timpul Restaurăției, începută prin restabilirea Bourbonilor în 1814 și sfîrșită odată cu prăbușirea lor, în 1830, au domnit Ludovic XVIII și Carol X.

⁴ La 14 iunie 1800, la Marengo în nordul Italiei, armata franceză comandată de Napoleon I a reușit o mare victorie asupra celei austriece (*Magazin istoric*, nr. 9-11/1969), impunînd Austriei tratatul de la Lunéville (1801).

din Milano. L-a văzut din nou în 1806 la Berlin, în 1812 la Moscova, în 1813 în Silezia¹. Napoleon i-a vorbit pentru prima oară la Kremlin, apoi în timpul campaniei din 1813. Beyle și-a dobândit deci cunoașterea acestuia printr-o experiență oarecum directă și frecventă. S-ar putea presupune că, slujindu-l pe Bonaparte, Stendhal trebuia să-l fi adulat mai mult decât Béranger sau Hugo. Dar e tocmai invers. Desigur, sînt numeroase și categorice declarațiile favorabile lui Napoleon. Unele sînt străbătute chiar de o emoție autentică. Compunîndu-și un epitaf în 1821 (anul morții lui Bonaparte), Stendhal scrie: „Aici zace Arrigo Beyle Milanezul. Trăi, scrise și iubi. Se stinse în vîrstă de... ani, în 18... L-a iubit pe Cimarosa, pe Shakespeare, pe Mozart și pe Coreggio. A iubit cu ardore pe V., M., A., Ange, M., C., și, deși nu era tare frumos, fu și el iubit mult de 4 sau 5 din aceste inițiale. A respectat un singur om: pe Napoleon”. Începînd să compună *Viața lui Napoleon*, Stendhal mărturisește: „Resimt un fel de sentiment religios scriind prima frază din istoria lui Napoleon”. Sau, în altă parte: „El a fost singura noastră religie”. S-ar putea conchide că Beyle are un cult absolut pentru împărat. Și totuși: „Dragostea pentru Napoleon e singura pasiune care mi-a rămas, ceea ce nu mă împiedică să văd defectele minții sale și jalnicele slăbiciuni ce i se pot reproșa...”

Tot mai mult, iacobinul Stendhal stabilește o distincție între generalul Bonaparte și împăratul tiranic. „În 1797 puteai să-l iubești cu ardore și fără rezerve; nu-i răpise încă țării sale libertatea...” Stendhal anticipă așadar judecata lui Engels despre Napoleon și despre dublul rol pe care acesta l-a jucat: în Europa monarhică, purtător de cuvînt al ideilor revoluției din 1789; înăuntrul Franței, reprezentant fidel al oligarhiei burgheze. Stendhal iubește fără rezerve în Napoleon pe generalul Revoluției, care

După bătălia de la Marengo (în imagine), scriitorul s-a apropiat și mai mult de Napoleon

intra în 1796 în Milano, în fruntea unei armate tinere, însuflețite de idealurile iacobine. Imaginea generalului de 27 ani revine ca un lait-motiv în *Viața lui Napoleon*, care se ocupă aproape exclusiv de campania din Italia. Chipul împăratului nu-și află loc în amintirea lui Stendhal. Pe autocratul care se declară împărat la 1804 Beyle îl urăște, ca și pe Papa Pius VII: „E alianța evidentă a tuturor șarlatanilor: Religia consfințind Tirania”.

Dealtfel, spiritul raționalist al lui Stendhal a respins totdeauna ideile religioase, ca pe expresia flagrantă a despotismului și a tradițiilor perimate. Nu s-ar putea susține că Beyle era un ateu declarat, așa cum numai un materialist consecvent poate fi. Numărate sînt însă dovezile poziției sale anticlericale și anticatolice. Pentru democratul dornic de libertate, aristocrația și clerul nu sînt decît două măști ale aceluiași dușman. De la un capăt la altul, opera stendhaliană este și o imensă satiră a înaltului cler din Franța Restaurației și a monarhiei lui Ludovic Filp. Cele câteva figuri de preoți de țară, umili și de treabă (abatele Chélan sau abatele Blanès) nu reușesc să știrbească virulența rechizitoriului anticlerical.

În plus, Beyle, care nu credea în nemurirea sufletului,

reacționează — singurul dintre romanticii francezi — ca un stoic păgîn în fața morții. Moartea nu mai e un mister, ci un fenomen natural, un moment la fel de ușor de trecut, ca și alte clipe ale existenței.

Revenind la relația Stendhal-Napoleon, se cuvine deci să observăm că, în timp ce la Hugo sau la Béranger, Napoleon apare totdeauna ca „titantul”, „împăratul victimă”, „vulturul exilat”, „conducătorul unei epoei expansioniste”, la Stendhal persistă imaginea juvenilă a generalului, frate bun întru energie și democratism cu Julien Sorel. Și nu cred că, stringînd impozitele în marele ducat al Brunswickului sau călărînd prin zăpezile Ucrainei, Beyle să fi văzut războiul altfel decît îl va vedea Fabrice del Dongo la Waterloo: ca pe un cîmplit măcel fără sens. Dealtfel, ori de cîte ori eroii stendhalieni îl evocă pe Napoleon, ei se gîndesc la generalul dinainte de 1800. Mi se pare deci că bonapartismul lui Stendhal nu e o dezmințire a iacobinismului manifestat de copilul de zece ani, ci o confirmare nuanțată a lui.

Opțiunea pentru viitor

Poziția lui Stendhal față de Restaurație e limpede. Cîțiți orice pagină de roman sau

¹ În Silezia, Stendhal a fost intențent în orașul Zágán (astăzi în Polonia).

de amintiri și veți vedea câtă ură acumulată împotriva regilor, aristocraților, preoților. E vremea în care agenții monarhiei habsburgice îi trimit lui Metternich rapoarte secrete despre activitatea de „carbonaro periculos” a lui Beyle¹. Oricare ar fi fost realitatea, exista o fibră de conspirator pătimăș în Stendhal. Revoluția din iulie 1830 va aduce oare dreptatea și libertatea răvnită de liberali? În zilele de 27, 28 și 29, în timp ce muncitorii se bat pe baricade, Stendhal își corectează, cu storiile trase, ultimele pagini din romanul lui Julien Sorel, fiu de țaran pornit și el la luptă împotriva unei orînduiri nedrepte.

Liberalul Beyle speră că monarhia lui Ludovic-Filip va șterge amintirea Restaurației. Anii trec însă și situația rămîne aproape aceeași. Locul preponderent al burgheziei agrare a fost luat de burghezia financiară. Poporul e nemulțumit. În 1831, țesătorii din Lyon se răscoală și declară prima Comună din istoria proletariatului francez². Grevele se țin lanț. Hugo, Michelet, George Sand scriu despre mizeria maselor și demască abuzurile clasei exploatoare. Dezamăgit, dezgustat, închis în sine, Beyle părăsește Parisul. A fost numit de contele Molé, ministrul de externe al lui Ludovic-Filip, mai întîi consul la Triest, în 1830 (dar Metternich nu și-a dat agreementul), apoi, în

1831, la Civitā-Vecchia, în Statul papal. Beyle iacobinul, sol al Franței la Vatican — ce ironie a soartei! În acalmia orașelului de provincie, pe care o compensează frecvente călătorii la Roma, înconjurat de intriganți și dezgustat de birocratismul superiorilor săi ierarhici, Beyle renunță la orice opinii politice declarate. De acum încolo își va transpune gândurile în ceea ce scrie. Astfel, se nasc rînd pe rînd *Lucien Leuwen*, *Măndăstirea din Parma*, *Memoriile unui turist*, *Lamuel*... Anii 1830-1842 nu infirmă deci spiritul său critic, ci, dimpotrivă, îl potențează prin intermediul operei.

Orientarea generală a ideilor sale vădește că de prezentă era în mintea lui Beyle ideea progresului politic, moral, social și estetic al omenirii. Teza perfectibilității spiritului omenesc, moștenită de la filozofii veacului XVIII și avînd drept consecință firească un regim liberal, revine mereu sub pana lui Beyle. Adevărata literatură nu poate înflori decît în condițiile libertății politice. În Franța burgheză, de la Consulat la Monarhia din iulie (instaurată în urma revoluției din iulie 1830 și durînd pînă în 1848), Stendhal înțelege că nu este, că nu poate fi înțeles. El scrie pentru viitor, pentru că crede cu nestrămutată tărie în progres, în progresul opiniei publice și al cititorilor. „Voi fi înțeles prin 1880 sau prin 1935...” sînt cuvintele care revin ca o obsesie în mintea celui care, neînțeles și ignorat, avea totuși convingerea reușitei sale postume: „Mă gîndesc că peste cincizeci de ani vreun cărpaci literar va publica fragmente din cărțile mele care vor plăcea poate ca fiind neafectate și veridice”. Posteritatea³ va opera revalorificarea mult așteptată, în

timp ce mai marii zilei vor fi dați uitării: „Cine va mai vorbi peste o sută de ani de d. de Villèle, de d. de Martignac?”, îl întreabă Beyle pe Balzac într-o scrisoare emoționantă. Și atunci „diletantul” va fi repus în toate drepturile sale.

Întrebarea „pentru cine scriu?” revine adesea sub pana consulului de la Civitā-Vecchia. Stendhal e veșnic preocupat de înțelegerea și de ecoul pe care le va putea găsi în rîndurile cititorilor. Afînd în narațiunea epică modalitatea cea mai adecvată artei sale, Stendhal arde de dorința de a fi celebru și totuși se seamănă să nu fie, rămînd principal, adică nefăcînd nici o concesie prostului gust burghez de la 1830: „Dacă vrei să plăci foarte tare azi, trebuie să te hotărăști ca peste douăzeci de ani să devii ridicol”. Hotărît lucru, el nu va fi un autor la modă, pentru că nu poate să scrie pentru burghezie, ci împotriva ei. Consecvent cu sine însuși, Stendhal nu poate admite compromisiul de a plăcea pe moment și, totodată, de a se exprima integral pe sine: „Poți oare să scrii pentru două clase: pentru oamenii de treabă și pentru băcanii milionari?” Trebuie deci să optezi. Și Beyle optează pentru viitor. „Voi fi înțeles prin 1880...” prin 1935... În perspectiva timpului, orice constrîngere a dispărut. Poți îndrăzni orice. Poți să scrii ce vrei, poți să spui ce simți și cum simți. Ca și în cazul lui Diderot, mi se pare că Stendhal posedă o uriașă forță de anticipare. De unde, senzația izbitoare de prospețime și de modernitate a unei opere care este, cu fiecare lectură, o permanentă redescoperire⁴.

¹ În 1819, pe cînd Beyle se afla la Milano — orașul sufletului său liniștit: „acolo am găsit cele mai mari plăceri și cele mai mari dureri... acolo doresc să-mi petrec bătrînețea și să mor”, spune Stendhal în *Amin-tiri epotiste — cercurile liberale din Italia* au răspîdit zvonul că este agent al guvernului, în timp ce poliția austriacă îi bînuia de legătură cu „carbonarii”.

² Este vorba despre prima răscoală a muncitorilor și meseriașilor de la manufacturile de mătase din Lyon (noiembrie-decembrie 1831).

³ Stendhal a murit la Paris, la 23 martie 1842, după ce, căzuse lovit de apoplexie, chiar la poartă Ministeriul afacerilor externe. A fost înmormîntat în cimitirul Montmar-tre.

MAJDANEK

MILICĂ MOLDOVEANU

Istoria acuză

Sfârșitul anului 1940. La doi kilometri distanță de Lublin, pe șoseaua spre Chelm, își fac apariția cțiva ofițeri S.S., însoțiți de ingineri geodezi. Ei convin că pentru viitoarele construcții sînt necesare 270 hectare. Pe planurile întocmite sînt schițate și 16 dreptunghiuri uriașe: viitoarele barăci din lemn. Întregul perimetru este apoi înconjurat cu rețele de sîrmă ghimpată, conectate la curent de înaltă tensiune. La rîndul ei, zona din jurul fiecărei barăci este împrejmuită cu sîrmă ghimpată. Mîna de lucru pentru construirea obiectivului o constituie, de la început, deținuți de un fel deosebit, reprezentînd, cu timpul, 22 naționalități. Construcția înaintează rapid. În mai 1942, se apreciază că etapa inițială a lucrărilor a luat sfîrșit. Alături de cele șase cîmpuri de barăci, destinate adăpostirii deținuților, se mai construiesc anexe ale administrației și ale pazei, un crematoriu și camere de gazare. Acesta avea să fie Majdanek. Însăpăimîntătorul lagăr de exterminare (*Vernichtungslager*).

În imagini (sus): în lungile coloane de victime destinate exterminării se aflau numeroși copii: (*jos*): în fiecare baracă erau îngrămădite sute de ființe ome- nești, supuse unui tratament barbar.

La scurt timp după încheierea primei faze a construcției, încep să-și facă apariția transporturi masive de deținuți. Escortate de S.S.-iști, nedespărțiți de fiorozii lor cîini-lupi, sosesc lungi coloane de femei, copii, bătrîni și bărbați în puterea vîrstei. Inițial, lagărul „primește” numai prizonieri sovietici. Cu timpul însă, sînt aduși aici combatanți din rezistența antihitleristă din întreaga Europă, dar și trecători arestați întîmplător pe stradă, în timpul razilor din orașele țărilor ocupate de naziști.

Înora de la început, altora ceva mai tirziu, li se ia tot ce au asupra lor. Împărțiți pe grupe, sînt introduși în cele 144 barăci, unde fi așteaptă priciurile suprapuse, înghesuite și acoperite cu o mînă de paie. Într-un singur cîmp de barăci (fiecare cîmp avea 24 barăci) sînt îngrămădiți, ca vitele, 8 000 pînă la 10 000 oameni; în lagăr se află, în mod permanent, între 60 000 și 80 000 persoane. În aceste condiții este imposibil ca apa curentă să le poată satisface, măcar în parte, nevoile; de aceea, tifosul exantematic seceră mii de vieți nevinovate.

Tot timpul „găzduirii” lor la Majdanek, oamenii nu-și puteau schimba îmbrăcămîn-

tea. În fiecare baracă erau îngrămădite vreo 300 persoane. Hrana, impropriu denumită așa, o constituia un surogat străveziu de cafea sau o „supă” de tărite dimineața, o „supă” de sfeclă sau cartofi terciuți la prînz și din nou un surogat de cafea seara. Pentru cea mai mică vină, deținuții erau lipsiți pe cîteva zile și de această rație mizeră, ceea ce, de fapt, echivala cu moartea sigură din cauza foamei.

La o oră de apel

La ședința Comisiei extraordinare polono-sovietice pentru cercetarea fărâdelegilor comise de hitleriști în lagărul de la Majdanek, cehul Tomasek, fost deținut în acest lagăr, a declarat: „Oamenii îndurau permanent foamea; se constata istovirea în masă a deținuților și moartea lor din pricina acestei istoviri. Deținuții se hrăneau cu morticiuni, pisici și cîini. Majoritatea deținuților fie că erau niște schelete ambulante, trase în piele, fie că, dimpotrivă, erau umflați în chip nefiresc din pricina foamei”. În aceste condiții, 40 kg reprezenta greutatea normală a unui bărbat matur.

Cum se desfășoară o oră de apel? E 4 dimineața. Ordine și fluierături scurte. Din barăci ies în pas alergător o mulțime de deținuți, care iau poziția de drepti. Stau și așteaptă numărătoarea. Se aude o comandă. Deținuții își descoperă capetele. S.S.-istul începe să facă apelul. Apelul numerelor tatuate pe mîină, nu al numerelor. De obicei, totul e în ordine. Uneori însă, numărătoarea se încurcă, căci unul dintre cei strigați lipsește. Poate a murit, poate s-a ascuns, poate a reușit să evadeze. Încep căutările. În aceste cazuri, apelul durează ore în șir. Cei mai slabi se clatină pe picioare, uneori se prăbușesc. Dacă deținuții vor să evite asemenea scene — ură S.S.-iștii — n-au decît să se supravegheze reciproc. Urmează munca, munca extrem de grea și istovitoare, la care sînt împinși cu patul pusti și sfichiuiți cu biciul. Echipele de deținuți care se întorc de la muncă la ora 11, ca să ia așa-zisa masă, îi aduc și pe cei bătuți și schilodiți, precum și cadavrele celor uciși. În timpul apelului de seară, S.S.-istul de serviciu dă citire listei de deținuți care au lucrat „prost”. Aceștia sînt bătuți cu cravașe, bastoane și nuiile, pe o bancă rezervată anume acestui scop. Întotdeauna primesc de la 25 lovituri în sus. Adesea cei bătuți mor. „Nemții au pus la muncă grele, peste puierile lor, la căratul unor pietre grele, numeroși profesori, doctori, ingineri și alți specialiști, în total 1200 persoane, aduse din Grecia, a declarat chimistul polonez Tadeusz Budzyn, fost deținut la Majdanek. S.S.-iștii îi băteau pînă la moarte pe cei care cădeau din cauza istovirii. Prin sistemul înfometării, muncii, bătailor și omorurilor, în cinci săptămîni, grupul acesta de oameni de știință a fost nimicit”.

În primăvara anului 1943, baraca nr. 6 din perimetrul nr. 3 a fost destinată celor

suferinzi. Bolnavii și cei sleiți de puteri au crezut că, în sfîrșit, se pot odihni. Dar a sosit ziua cînd au plătit scump acest gînd. „Cine nu poate munci?”, a întrebă Blockführerul. Naivii s-au prezentat. Celorlalți li s-a ordonat să plece. După două ore, bolnavii au trebuit să se dezbrace pînă la piele și să aștepte așa pînă noaptea, cînd au fost conduși spre camerele de gazare.

De cîte ori am vizitat în ultimii 20 ani lagărul-muzeu, am intrat și în una dintre aceste camere. O construcție de zid, de dimensiuni reduse, acoperită cu un planșeu de beton. Aici erau introduse, mai bine-zis presate, 300-400 persoane, uneori și mai multe. La început, pentru gazare se foloseau gaze de eșapament, produse de un motor cu combustie internă. Mai tirziu însă, deoarece numărul celor care urmau să fie gazați creștea vertiginos și trebuia redus timpul de gazare, s-a introdus ciclonul. În planșeul de beton de deasupra ușii de fier a unei camere de gazare se văd și astăzi semnele, scrijeliturile unghiilor celor care, în disperarea lor, încercau să iasă afară. După maximum șapte minute, ei se transformau într-un morman de cadavre, ce lua drumul crematoriului. Din cauza numărului mare de persoane, cadavrele rămăneau în picioare, înțepenate. Pentru a evita un astfel de sfîrșit, pînă și muribunzii se ridicau la fiecare apel, cu sîngele curgînd din picioarele rănite, sprijiniți de cei mai în putere. Pe prici rămăneau numai cel care nu mai putea face nici o mișcare sau care murise între timp.

Polonezul Jan Wolski, fost deținut în acest lagăr, își amintește: „În octombrie 1942, la Majdanek a fost adus un mare număr de femei și copii. Femeile sănătoase au fost alese pentru a fi folosite la muncă, iar cele slabe, bolnave, precum și copiii au fost asfixiați în camera de gazare. În martie 1943, în aceeași cameră, au mai fost nimiciți, cu ajutorul gazelor, 250 femei și copii, iar cîteva zile mai tirziu încă 300 oameni de diferite naționalități. În zilele de 16 și 17 mai 1943, au mai fost aduși în lagăr, cu autocamioanele, 158 copii, între 2 și 10 ani. În iunie 1943, administrația i-a adunat pe toți bolnavii, atît prizonieri de război cît și deținuți, în total vreo 600 oameni, și i-a omorît pe toți în camera de gazare”.

Ziua record a asasinatelor

Un capitol aparte în istoria Majdanekului îl constituie genocidul copiilor. Aduși în lagăr, alături de mamele lor, pe motiv că bărbaii acestora luptau ca partizani, copiii au fost supuși la o acțiune de totală exterminare. Iată ce mărturisește deținutul nr. 3871, Kazimierz Wdziejczyk: „La 25 iulie 1943, comandantul lagărului, Thuman, a dat ordin ca toți copiii proveniți din regiunile pacificate Hrubieszow și Zamojski să fie gazați, iar mamele lor să fie trimise la muncă în Germania. Pînă atunci, nemții răspundiseră zvonuri false că vor trimite copiii la creșe și grădinițe, prin grija Crucii Roșii. La sosirea camioanelor, mamele — presimțind ceva rău — s-au

împotrivit să dea drumul copiilor. La început S.S.-iștii și S.S.-istele au căutat să le liniștească; le îndemneau prin tâlmaci să-i lase. Cum nu le-au putut convinge, le-au smuls copiii cu forța și i-au aruncat în camioane. Din toate piepturile, au izbucnit urele și vaiete. Înebbuite de disperare, mamele au încercat s-o ia la fugă, cu copiii de mână sau în brațe. S.S.-iștii au alergat și le-au prins. L-am văzut pe Hoffman luptându-se cu o femeie de la țară, care-și strîngea puternic la piept pruncul, nevrind să-l predea. Era tinăra, bine făcută. La un moment dat, S.S.-istul i-a smuls copilul și l-a aruncat în camion. Îmi amintesc cum stătea Hoffman postat în ușa crematoriului și-i ademenea pe copii cu bomboane și păpuși. Înăuntrul îi omora, apoi îi ardea.

Deseori, ca să se distreze, S.S.-iștii vinău pur și simplu copiii. „Mi-a rămas adînc întipărită în memorie — scria un tinăr martor ocular — imaginea unei coloane de băieți, escortați de niște S.S.-iști și expuși ca ținte, pentru amuzamentul acestor bandiți. Tinerii se prăbuseau într-o baltă de sînge”.

Activitatea S.S.-iștilor nu s-a limitat la actele de teroare și genocid înfăptuite asupra deținuților din lagăr. Exterminarea deportaților, în special evrei, s-a dovedit extrem de rentabilă. Un inventar adus pînă la data de 3 februarie 1943 înregistra, între altele, bancnote din 29 țări ale lumii: 505 046 dolari S.U.A., 294 070 ruble sovietice, 789 630 coroane cehe, cărora li se adăugau alte sume în șilingi austrieci, pengő ungurești, lire sterline sud-africane, egipțene, turcești și palestinene. Lista cuprindea, de asemenea, monede de aur din 27 țări, precum și o mare cantitate de metale prețioase: 1775,46 kg ar și 9639,34 kg argint în lingouri, 5,10 kg platină.

La aceste valori s-au adăugat un mare număr de bijuterii, stiloURI, ceasuri etc. Printre ele — 280 brățări încrustate cu briliante și diamante, 228 ceasuri de damă, cu carcasă de platină, 13 455 ceasuri bărbătești, 179 ceasuri de damă cu briliante, 11 675 inele de aur cu briliante și diamante. Lista specifică, de asemenea, 130 diamante mari, 49 kg perle și două coliere cu briliante și diamante, 51 370 ceasuri cu carcasă obișnuită, din metal, 22 324 perechi de ochelari de vedere, 800 bricege, 1 500 forfecuțe, 230 lanterne, 477 perechi de ochelari de soare. În plus, se menționau 462 vagoane cu cîrpe, 251 cu fulgi, 317 cu îmbrăcăminte. Lista purta data 27 februarie 1943 și semnătura Sturmbannführerului S.S. Wipern.

Pe baza mărturiilor depuse de către S.S.-iștii făcuți prizonieri de război, proveniți de la Majdanek, s-a stabilit că în acest lagăr exista un sistem organizat de jefuire a obiectelor personale și a avutului deținuților, sistem exercitat de persoane investite oficial cu această funcție. „Eram locuitorul șefului magaziei de efecte din lagărul de la Majdanek, a declarat Vogel. Îmbrăcămintea și încălțăminta deținuților exterminați era

clasată aici, iar tot ce avea o valoare mai mare era expedit în Germania. Personal, numai în anul curent, 1944, am expedit în Germania 18 vagoane cu îmbrăcăminte și încălțăminte”.

Din declarația Obersturmführerului S.S. Fernes: „Aurul confiscat de la deținuți era cîntărit și trimis la Berlin. Toată această avere, care fusese de fapt prădată, alcătua o sursă de venit pentru statul german. La Berlin au fost trimise foarte multe obiecte de preț și aur. Toate acestea îmi sînt bine-cunoscute, deoarece eu lucram în acest lagăr la serviciul de control financiar. Mulți bani și multe obiecte de preț confiscate de la deținuți nici nu ajungeau să fie înregistrate, întrucît ele erau furate de către cei care le ridicau”.

Mulți deportați mureau cu demnitate, sfidîndu-i pe călăii hitleriști. „Asupra mea, cea mai puternică impresie — mărturisea o tinăra de 18 ani, în fața Comisiei centrale de cercetare a crimelor hitleriste în Polonia — a produs-o executarea a 230 oameni, condamnați de naziști la moarte prin împușcare. Cînd am ajuns la locul execuției, la vederea tovarășilor împușcați clipă mai devreme, ei și-au descoperit capetele. Acest gest, frecvent în condiții normale, era atunci cu adevărat măreț și în același timp tragic. Călăii i-au așezat pe trupurile celor uciși, cu spatele la plutonul de execuție, și i-au împușcat”.

Pe una dintre laturile crematoriului, în vetrele căruia mai dăinuiă și azi cenușa ultimelor victime, se află așa-numita sală de operație. În mijlocul ei — o masă din ciment. Pe ea, un „medic” măcelărea cadavrele celor bănuiați a fi înghițit obiecte de valoare, înainte de a fi gazați.

Cînd camerele de gazare și crematoriul nu au mai putut face față, conducerea lagărului a trecut la împușcarea masivă și la arderea cadavrelor în grămezi, stropite cu benzină. Ziua de vîrf în activitatea naziștilor la Majdanek a fost 3 noiembrie 1943: 18 400 persoane ucise, în majoritate evrei. Coșurile crematoriului fumegau continuu, în timp ce funinginea se lăsa grea asupra întregului lagăr.

În vara anului 1944, cînd armatele sovietice și poloneze au intrat în orașul Lublin, cuptoarele crematoriului de la Majdanek erau încă fierbinți. Din camerele de gazare nu dispărușeră încă gazele otrăvitoare. 800 000 perechi de încălțăminte ale celor uciși stăteau așezate în stive. Zguduitoare corpuri delictale ale crimelor săvîrșite acolo. Conform datelor Procesului de la Nürnberg, la Majdanek au fost uciși 1 500 000 oameni.

La 2 iulie 1947, prin hotărîrea Seimului Republicii Populare Polone, pe terenul fostului lagăr a fost creat Muzeul de stat Majdanek, un mare cimitir uman, dar mai ales o mărturie a martiriului popoarelor europene în cel de-al doilea război mondial, martiriu care ne cere să nu uităm lecțiile istoriei, să nu permitem ca asemenea orori să se mai repete.

STEJARUL UNIRII ...

În articolul *Martori seculari ai istoriei* (nr. 9/1983) este amintit și Stejarul Unirii din municipiul Roman, în legătură cu care vă comunicăm câteva date, ne scriu **NECULAE DIMITRIU** și **SORIN ȘTEFAN DIMITRIU**, din București.

La începutul anului 1857 a avut loc în casa învățătorului Ion Ștefănescu-Românul, din Roman, o întrunire unionistă, la care au participat Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri. Spre aducerea aminte a acestui eveniment a fost plantat, în curtea casei, un stejar care, ulterior, a fost numit Stejarul Unirii.

Cu prilejul centenarului Unirii, a fost fixată lângă stejar o placă comemorativă, cu textul: „S-a așezat această placă comemorativă cu ocazia centenarului Unirii țării române, în amintirea celor ce au luptat în orașul și ținutul Romanului pentru îndeplinirea acestui mare act, la care alături de Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri au contribuit Ioan Ștefănescu-Românul, Țăranul călăș Ioan V. Levardă și alții. Stejarul care străjulește aici a fost sădit de el ca o mărturie pentru generațiile viitoare. 100 de ani, 1859-1959, de la unirea țărilor române”.

Se pare că în prezent stejarul Unirii din Roman necesită vizita unor specialiști spre a-l ocroti mai bine.

...ȘI STEJARUL LUI MIHAIL

Pe marginea aceluiași articol ne-a scris și ing. **MIHAIL BALĂIANU**, din București, autorul unei ample monografii, *Dioști*, pagini de istorie. În comuna mea natală Dioști, jud. Dolj, există un stejar al lui Mihail Viteazul, care are vârsta de cca. 450 ani. Conform tradiției, Mihail, cîț a fost bănsor de Mehedinți și, apoi, ban al Craiovei, în drumurile sale prin satele doljene, poposea adesea și în Dioști unde legenda spune că s-ar fi odihnit la umbra acestui stejar.

În imaginea de mai jos, Stejarul lui Mihail, așa cum arată la cei 450 ani ai săi.

LA PESTE 5 000 m ÎNĂLȚIME

LUCIAN SOTA, din București, ne trimite câteva note privind organizarea unor ascensiuni cu balonul în București anul 1874.

Organizatorul și inițiatorul acestor experiențe aeronautice a fost inginerul francez Willemont, alflat în serviciul Societății „Compania de Gaz” din București și care a construit, în 1874, la Paris, un balon pe care l-a numit „Mihail Viteazul” și a cărui capacitate era de 1 496 metri cubi. Ascensiunea de probă a avut loc în capitala Franței, la 27 martie 1874, balonul atingând o înălțime de 2 800 m și parcurgînd 90 km.

La București, prima ascensiune a avut loc la 4 iunie 1874. La 9 iunie 1874, o altă ascensiune, balonul atîngînd înălțimea de 2 000 m. La 20 iunie 1874, balonul se ridica din nou, avînd ca pasageri pe maiorii Poenaru, Lahovari și Dumitrescu-Maică. Greutatea totală a balonului era de 780 kg și nu s-a putut desprinde de la sol, decît abia după aruncarea a doi saci cu leșt, de cîte 30 kg fiecare. Vîntul l-a îndreptat spre Giurgiu, apoi l-a readus deasupra Bucureștilor. De aici s-a îndreptat spre Argeș, unde a atîns 2 092 m, iar apoi a coborît în pădurea Prundu, la 25-30 km de gara Comana.

În același an, la 11 iulie, balonul a mai efectuat o ascensiune, atîngînd înălțimea de 5 150 m, unde temperatura era de minus 6 grade.

L'HÔTEL DE VILLE

Colaboratorul nostru cercetătorul **MIHAIL MANEA**, din București, ne semnalează câteva date din cronică istorică a renumitului complex care formează Primăria Parisului, *L'Hôtel de Ville*, sediul Primăriei Parisului, are o rechină de peste patru secole și jumătate. În 1539, magistratul Gaillard Spilamme a făcut apel la regele Francisc I spre a scuti orașul de plata ultimelor dări colective, pentru a-l permite să construiască clădirea *L'Hôtel de Ville*. Lucrările, începute în stil gotic, s-au întrerupt destul de curînd. În 1533, realizarea monumentului a fost încredințată lui Domenico Boccador, zis de Cortone. Abia în 1806, zona a devenit *L'Hôtel de Ville*. Dar la 24 mai 1871, în timpul ultimei lupte dintre comunașii și versailezi, clădirea a fost mistuită de flăcări. În incendiu, a ars o mare parte a arhivelor municipale. Un an mai tîrziu, la 22 iulie 1872, Consiliul municipal, cu sprijinul lui Viollet-le-Duc și Charles Garnier, a hotărît reconstruirea integrală a clădirii *L'Hôtel-de-Ville*, după planurile epocii Renașterii. Atunci perimetrul a căpătat aspectul lui actual. Aflat astăzi în curs de reamenajare, complexul urmează a fi inaugurat de către primarul Parisului.

ÎNTR-ETRAIAN ȘI CONSTANTIN CEL MARE

Vizitînd comuna Pietroasele, județul Buzău, (de unde este originar) **ALEXANDRU IOAN ȘTEFESCU** din București, a văzut și castrul de la Pietroasele, despre care a aflat dintr-un panou realizat de localnici că ar data din vremea împăratului Constantin cel Mare (306-337). Deoarece din alte surse știa că respectivul castru ar fi fost construit pe vremea împăratului Traian (98-117), ne întrebă dacă nu cumva pe panou s-a trecut o dată eronată.

Într-adevăr, o vreme s-a crezut că acest castru ar data din vremea lui Traian ca și cele din apropiere (de la Drajna de Sus și Tirgșorul Vechi). Cercetările arheologice desfășurate din 1976 (prezentate de revista noastră în nr. 12/1977) au dovedit însă — pe baza materialului arheologic — că fortificația militară de la Pietroasele a fost construită în sec. IV, așa cum dealtfel intuise primul ei cercetător, Alexandru Odobescu. Epoca lui Constantin cel Mare a constituit de altminteri o perioadă de revigorare a stăpînirii romane la nord de Dunăre.

AALen — 1983: AL XIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL LIMESULUI

ISTORIE ȘI FOTOGRAFIE

Mă numesc GĂMULEA ANDREI și sint elev în clasa a VIII-a a Școlii generale nr. 77 din București. Sint pasionat de fotografierea monumentelor istorice. Am un album cu fotografii ale cetăților din țară, toate realizate de mine. În această pasiune m-a ajutat foarte mult revista *Magazin Istoric*. O coincidență m-a făcut să vă scriu. Cînd dezvoltam pozele cu cetatea Tirgoviste, tatăl meu mi-a adus nr. 6/1983 al revistei în care ați publicat articolul despre această cetate de scaun a Țării Românești. L-am citit și m-am gîndit să vă trimit cîteva fotografii făcute printre ruinele vechii cetăți domnești. Sper să vă placă.

Ne-au plăcut și, odată cu felicitările noastre, publicăm și imaginea de mai sus a Turnului Chindiei, realizată de pasionatul elev fotoamator istoric, căruii îi adresăm un singur sfat: continuă. Ești pe drumul cel bun. Așteptăm o vizită la redacție cu întregul album de fotografii istorice.

MULȚUMIRI

Mulțumim și următorilor cititori pentru urările și îndurările exprimate revistei: ION SLAVE, din Deva; ANGELA PISAVCU, din București; VASILE VULPASU, din Reșița; GIL FOCSA, din com. Tanacu, jud. Vaslui; IOSIF GICA, din Năvodari, jud. Constanța; LUCIAN ADY IVAȘCU, din com. Olanu, jud. Vâlcea; VASILE BANDRABUR, din Tirgoviste; IOAN ȘINCU, din Medias; ANA MARIA TURCOȘ, din Ploiești; ROMULUS CIO-RAGARIU, din Deva; IORDACHE M. COVASĂ, din com. Cîresu, jud. Brăila; GHEORGHE GHERASIM, din Dorohoi; NIC. M. IORDACHESCU, din satul Leicești, com. Cosești, jud. Argeș; MIRCEA STANCIU, Turda; SIMION VASILEU, din Cluj-Napoca; N. SPĂTARU, din Tulcea; GHEORGHE BOJOGA, din satul Plevna, com. Suhariu, jud. Botoșani; AURELIAN ICHIM, din Rim-nicu Sărat; I. IFOVAN, din Tirgu Mureș; ERNESTIN NICOLAE SATVANYI, din Vișeu de Sus, jud. Mara-mureș; MARIA COCONCEA, din Băicoi, jud. Prahova; M. ZAMFIRATU, din București; IOAN FORAV, din Constanța; DAN TIBERIU, din satul Hunedoara Timi-șană, com. Șagu, jud. Arad.

Între 18 și 25 septembrie 1983 s-au desfășurat la Aalen (R.F.G.), lucrările celui de-al XIII-lea Congres de studii asupra frontierelor romane (așa-numitul *limes*). O participare numeroasă, materializată într-un număr de 110 comunicări și referate, la care se adaugă numeroasele și interesante prezentări ale stațiunilor antice vizitate atît în Baden-Württemberg, cît și pe frontiera dunăreană a Bavariei. Totul a făcut din această reuniune a istoricilor și arheologilor o manifestare de înaltă ținută științifică, un prilej de schimburi de opinii și împărtășiri de informații dintre cele mai oportune.

Lucrările congresului s-au desfășurat în două secțiuni. Problematika și diversitatea comunicărilor anunțate de participanți cu un an înainte i-a determinat pe organizatori să planifice în prima secțiune contribuțiile referitoare la frontierele romane din Britania, Germania și Raetia, iar în cea de-a doua secție pe cele privind Dacia, Moesia, Noricum, Pannonia, Spania și Africa.

În economia problematicei dezbătute la Congres, provincia Dacia a intrat în atenția organizatorilor prin gruparea comunicărilor elaborate de cercetătorii români, într-un capitol separat. Ei au programat între cele șapte rapoarte generale care au precedat dezbaterile pe secții, raportul general al delegației române ținut de Nicolae Gudea de la Cluj-Napoca, *Ergebnisse der Limes—Archäologie in den drei Dakien und den angrenzenden Provinzen Moesia Inferior und Moesia Superior 1979 bis 1982*.

Contribuția românească la această manifestare — comunicări prezentate în secțiunea prezidată de prof. Michael P. Speidel (S.U.A.) — a cuprins o arie vastă, referitoare la frontierele romane din Dobrogea, Oltenia și Transilvania și la organizarea militară a țărmului Mării Negre în sec. III-IV e.n. (Gheorghe Papuc; Magda Tzoni; Nicolae Cheluță Georgescu; Doina Benea; Alexandru Barnea; Constantin Băluță și Mihai Zahariade).

În ziua de 25 septembrie, în marea sală de la Stadthalle din Aalen, prof. H. Schönbberger a prezidat sesiunea de încheiere a lucrărilor celui de-al XIII-lea Congres al limesului, în același timp anunțîndu-se și viitoarea gazdă: Austria în anul 1986.

Zilele de 26, 27 și 28 septembrie au fost rezervate vizitării obiectivelor antice de pe frontiera dunăreană a Bavariei. (Aislingen-Faimingen-Bergen-Kelheim-Regensburg-Straubing-Passau.)

În încheiere, se cuvine să amintim atmosfera de lucru în care s-au desfășurat lucrările, fapt datorat nu numai excepționalei organizări, dar și ospitalității de care s-au bucurat participanții la congres din partea gazdelor.

Nicolae CHELUȚĂ GEORGESCU

CONTENTS (Romanian History) I. POPESCU-PUTURI Bucharest — Millennia of History ● C. BODEA 1853. The Views of the French Diplomat H. Desprez sur l'importance de l'Union et de l'indépendance des Principautés Roumaines ● M.D. VLAD Grigore II Ghica (1726-1752) ● M. GRAMATOPOLO The Craiova Treasure ● M. DIACONESCU, G. DAVID Historical Errors in the National Geographic Magazine ● C. POPIȘTEANU 1939. New Documents from the British Archives about the Romanian Diplomacy Defending the Independence ● I. MĂRZA Avram Iancu at the Gymnasium of Zlatna ● R. ECONOMU Tudor Vladimirescu as a Lawyer ● C. MURGESCU 1879. I.L.C. Brătianu's Voyage to Transylvania ● T. CARANFIL 1877-1878. I.L. Caragiale as a Journalist

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. POPESCU-PUTURI Bucarest — des millénaires d'histoire ● C. BODEA 1853. Le Diplômte français H. Desprez sur l'importance de l'Union et de l'indépendance des Principautés Roumaines ● M.D. VLAD Grigore II Ghica (1726-1752) ● M. GRAMATOPOLO Le Trésor de Craiova ● M. DIACONESCU, GH. DAVID Erreurs historiques dans le National Geographic Magazine ● C. POPIȘTEANU 1939. Démarches diplomatiques roumaines visant à défendre l'indépendance (nouveaux documents dans les archives britanniques) ● I. MĂRZA Avram Iancu au gymnase de Zlatna ● R. ECONOMU Tudor Vladimirescu — juriste ● C. MURGESCU 1879. Le Voyage de I.L.C. Brătianu en Transylvanie ● T. CARANFIL 1877-1878. I.L. Caragiale — journaliste

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. ПОПЕСКУ-ПУЦУРИ Бухарест — тысячелетия истории ● К. БОДЯ 1853. Французский дипломат Г. Деспре о значимости воссоединения и независимости Румынских княжеств ● М.Д. ВЛАД Григоре Второй Гика (1726-1752) ● М. ГРАМАТОПОЛД Сокровище в Крайове ● М. ДИАКОНЕСКУ, Г. ДАВИД Исторические промахи в Нешнал Джеографик Магазин ● К. ПОПИШТЯНУ 1939. Документы из британских архив о борьбе румынской дипломатии в защиту независимости ● И. МЫРЗА Аврам Янку в гимназии в Златне ● Р. ЕКОНОМУ Тудор Владимиреску — юрист ● К. МУРДЖЕСКУ 1879. Поездка И.И.К. Брэтину в Трансильванию ● Т. КАРАНФИЛ 1877-1878. И.Л. Карадиале — журналист

INHALT (Rumänische Geschichte) I. POPESCU-PUTURI Bukarest — Jahrtausende der Geschichte ● C. BODEA 1853. Der französische Diplomat H. Desprez über die Bedeutung der Vereinigung und Unabhängigkeit der rumänischen Fürstentümer ● M.D. VLAD Grigore II Ghica (1726-1752) ● M. GRAMATOPOLO Der Schatz von Craiova ● M. DIACONESCU, GH. DAVID Irrtümer der Geschichte in National Geographic Magazine ● C. POPIȘTEANU 1939. Dokumente aus britischen Archiven über die rumänische Diplomatie bei der Verteidigung der Unabhängigkeit ● I. MĂRZA Avram Iancu im Gymnasium von Zlatna ● R. ECONOMU Tudor Vladimirescu — Jurist ● C. MURGESCU 1879. Die Reise I.L.C. Brătianus durch Transsilvanien ● T. CARANFIL 1877—1878. I.L. Caragiale — der Journalist

SUMARIO (Historia rumana) I. POPESCU-PUTURI Bucarest — milenios de historia ● C. BODEA 1853. El diplomático francés H. Desprez sobre la importancia de la Unión y la independencia de los Principados Rumanos ● M.D. VLAD Grigore II Ghica (1726-1752) ● M. GRAMATOPOLO El tesoro de Craiova ● M. DIACONESCU, GH. DAVID Errores históricos en National Geographic Magazine ● C. POPIȘTEANU 1939. Documentos de los archivos británicos sobre la diplomacia rumana en la defensa de la independencia ● I. MĂRZA Avram Iancu en el gimnasio de Zlatna ● R. ECONOMU Tudor Vladimirescu — jurista ● C. MURGESCU 1879. El viaje de I.L.C. Brătianu en Transilvania ● T. CARANFIL 1877-1878. I.L. Caragiale — periodista

ABONEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100.

REDACTIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana Maria Șerbănescu, Marian Ștefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei,

Constanța Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc., de la orașe și de la sate. Prețul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii” — București

